

**Хмельницький національний університет**

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ  
РОБОТИ: НАДБАННЯ, ПРОБЛЕМИ,  
ПЕРСПЕКТИВИ**

**Збірник  
наукових праць студентів та викладачів**

***Випуск перший***

**Хмельницький 2020**

УДК: 364.6

ББК 65.27

А 43

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради  
гуманітарно-педагогічного факультету  
Хмельницького національного університету  
від 10 жовтня 2020 р. (протокол № 3)

### **РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:**

**Романовська Л.І.**, доктор педагогічних наук, професор  
**Данильчук Л.О.**, доктор педагогічних наук, доцент  
**Бриндіков Ю.Л.**, доктор педагогічних наук, доцент  
**Рідкодубська А.А.**, доктор педагогічних наук, доцент  
**Грач Ю.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент  
**Олійник К.С.**, кандидат психологічних наук, доцент  
**Синюк Н.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент

**Головний редактор:** Романовська Л.І.  
**Відповідальна за випуск:** Юрченко О.В.

**Актуальні питання соціальної роботи: надбання, проблеми, перспективи:** Збірник наукових праць студентів та викладачів / голова редколегії Л.І. Романовська; відповідальна за випуск О.В. Юрченко./ Хмельницький нац. ун-т., каф. соц. роб. і соц. педагог. – Випуск перший – Хмельницький: ПП Заколотний М.І., 2020. – 140 с.

У збірнику представлені публікації студентів та викладачів, присвячені актуальним питанням теорії і практики соціальної роботи.

Збірник адресований науковцям, аспірантам, студентам, соціальним педагогам, соціальним працівникам, психологам, а також усім, хто цікавиться сучасними науковими надбаннями, проблемами і перспективами в галузі соціальної сфери.

***Матеріали подані в авторській редакції. Відповідальність за науковий і літературний зміст опублікованих матеріалів та відсутність плагіату несуть їх автори.***

***Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.***

©Автори статей  
©Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки  
Хмельницького національного університету,  
оригінал-макет, 2020

## ЗМІСТ

|                                                                                                                                                                         |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>БОНДАРЕНКО А.Г., БРИНДІКОВ Ю.Л.</b> ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРІОДУ ОЧІКУВАННЯ ДИТИНИ ЯК ОСОБЛИВОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СІМ'Ї.....                               | 6  |
| <b>БОНДАРЧУК Д.Р., ШЕРЕМЕТ А.М.</b> ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ОСОБИСТІСНИХ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В АСПЕКТІ ВУЛИЧНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ..... | 8  |
| <b>БУЛКІНА А.П., РІДКОДУБСЬКА А.А.</b> ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРАЦЯХ НАУКОВЦІВ.....                         | 11 |
| <b>ВОЗНА І.І., РОМАНОВСЬКА Л.І.</b> НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....                                                                          | 13 |
| <b>ГНАТЮК С.Г., РОМАНОВСЬКА Л.І.</b> ЗЛОВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИМИ РЕЧОВИНАМИ ПІДЛІТКАМИ ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІУМУ.....                                                          | 16 |
| <b>ГОНЧАРУК О.П., ГУДЗЬ Т.О.</b> ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗНАНЬ У МАЙБУТНІХ БАТЬКІВ.....                                                     | 19 |
| <b>ГОРДІЄНКО Б.П., РОМАНОВСЬКА Л.І.</b> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВСТВА У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....                                          | 22 |
| <b>ГОРОБЕЦЬ О.В., СИНЮК Н.В.</b> СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....                                                     | 25 |
| <b>ГОЦКО С.І., ШЕРЕМЕТ А.М.</b> ОСОБИСТІСНІ ТА ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ З КЛІЄНТАМИ СОЦІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ МАТЕРІ ТА ДИТИНИ.....              | 27 |
| <b>ГРИГОРУК А.О., ПОПИК Ю.В.</b> ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....                                                        | 30 |
| <b>ГУЦАЛ О.В., ГРАЧ Ю.В.</b> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАДОВОЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЕБ ДИТИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....                                                                  | 35 |
| <b>ДАВИДЧУК О.В., ОЛІЙНИК К.С.</b> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ КОУЧИНГУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ.....                                                                | 38 |
| <b>ДОСЯК Н.В., ГРАЧ Ю.В.</b> ДО ПРОБЛЕМИ ЮНОГО МАТЕРИНСТВА ЯК ФЕНОМЕНУ СУЧАСНОГО СВІТУ.....                                                                             | 41 |
| <b>ДУНАЄВСЬКА К.Р., БРИНДІКОВ Ю.Л.</b> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ КОРИГУВАННЯ КОМБАТАНТІВ.....                                                                               | 43 |
| <b>ЗДОРОВИЦЬКИЙ О.О., ГУДЗЬ Т.О.</b> АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....                                                                              | 46 |

|                                                                                                                                                                                         |           |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>ЗІНЬКОВСЬКА А.О., СИНЮК Н.В. ПЕРЕДУМОВИ ТА ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ СХИЛЬНОСТЕЙ ДО АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ .....</b>                                                | <b>49</b> |
| <b>КАЛЮЖНА А.П., ДАНИЛЬЧУК Л.О. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ НЕПОВНОЛІТНИХ В УКРАЇНІ.....</b>                                                                                              | <b>53</b> |
| <b>КОЗЛОВСЬКИЙ М.Ю., РІДКОДУБСЬКА А.А. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СУЧАСНОГО ПІДЛІТКА.....</b>                                                           | <b>56</b> |
| <b>КОНСТАНТИНОВА Д.Д., ГРАЧ Ю.В. ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У ДИТЯЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ У КОНТЕКСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ МЕДІАЦІЇ.....</b>                                                         | <b>58</b> |
| <b>КРИЩУК І.О., РОМАНОВСЬКА Л.І. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ .....</b>                                 | <b>60</b> |
| <b>КУЖИК Л.Р., МОСКАЛЮК О.І. ПРОФЕСІЙНІ ДЕФОРМАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНЕ «ВИГОРАННЯ» ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ.....</b>                                                     | <b>63</b> |
| <b>ЛЄХМУС В.І., РІДКОДУБСЬКА А.А. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ .....</b>                                                      | <b>65</b> |
| <b>ЛИСИЙ В.В., БАГРІЙ В.Н. РОЛЬ САМОВИХОВАННЯ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК САМОРОЗВИТКУ І САМОВИХОВАННЯ.....</b>                                                               | <b>68</b> |
| <b>ЛІСОВОДСЬКА Г.М., РАБІЙЧУК С.О. ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ І ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИМ ПРАЦІВНИКОМ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ....</b> | <b>71</b> |
| <b>МАЗУР Я.М., ДАНИЛЬЧУК Л.О. РОЛЬ ТЕХНОЛОГІЙ ЗМІ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ.....</b>                                                                                                           | <b>73</b> |
| <b>МАЦИШИНА М.В., ДАНИЛЬЧУК Л.О. РЕАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ВІРТУАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА.....</b>                                                                      | <b>76</b> |
| <b>НІКІТЮК Д.О., ДАНИЛЬЧУК Л.О. ПІДЛІТКОВИЙ БУЛІНГУ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ.....</b>                                                                                                       | <b>79</b> |
| <b>РЕКУНЧАК Д.М., ОЛІЙНИК К.С. ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОСНОВНІ ФАКТОРИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ.....</b>                         | <b>82</b> |
| <b>ОСТАПЕЦЬ А.С., ЯКУБОВА Л.А. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....</b>                                                                        | <b>85</b> |
| <b>ПАВЛЮК Д.І., ОЛІЙНИК К.С. СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....</b>                                                  | <b>87</b> |

|                                                                                                                                                     |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>ПЕТРЕНКО В.В., ВАСИЛЕНКО О.М. ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ТА ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВИБІР ПРОФЕСІЇ СТУДЕНТАМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ</b>           | 90  |
| <b>ПОПОВ О.Р., ОЛІЙНИК К.С. РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В ПОПЕРЕДЖЕННІ ТА РОЗВ'ЯЗАННІ КОНФЛІКТІВ В ІНКЛЮЗИВНІЙ СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ</b>               | 93  |
| <b>ПРОКОПЧУК А.О., ЯКУБОВА Л.А. АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З НЕБЛАГОПОЛУЧНОЮ СІМ'ЄЮ</b>     | 95  |
| <b>РЕГЕЗА О.І., БРИНДІКОВ Ю.Л. МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЧЛЕНІВ СІМЕЙ УЧАСНИКІВ ООС</b>                                                      | 98  |
| <b>РЕДЬКО С.П., ПОПИК Ю.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ЄДИНОЇ ДИТИНИ В РОДИНІ</b>                                                                         | 102 |
| <b>СЕМКІВ Я.Р., ГРАБЧАК О.В. ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ГУМАННОСТІ</b>                                                                         | 104 |
| <b>СІРОЖКО І.П., РОМАНОВСЬКА Л.І. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ІНТРЕНТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ</b>                         | 107 |
| <b>СЛОБОДЯНЮК О.В., РІДКОДУБСЬКА А.А. АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЛЯ В СІМ'І</b> | 111 |
| <b>СОКОЛОВ В.Б., РАБІЙЧУК С.О. МІСЦЕ ОРГАНІЗОВАНОЇ ДОЗВІЛСВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ЯКІ ЗАЗНАЛИ БУЛІНГУ</b>                           | 114 |
| <b>СОЛОДКИЙ М.В., РІДКОДУБСЬКА А.А. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ У ПРАЦЯХ НАУКОВЦІВ</b>                                      | 116 |
| <b>ФЕДЧИШИНА З.І., ОВОД Ю.В. ШЛЯХИ ТА МЕТОДИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВИХ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ</b>                                   | 119 |
| <b>ХОХЛОВА К.О., ОВОД Ю.В. ПРОБЛЕМА ДИТЯЧОЇ БЕЗДОГЛЯДНОСТІ ТА БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ</b>                                              | 122 |
| <b>ЧУМАК І.О., ОВОД Ю.В. ПРОЯВИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ</b>                                            | 124 |
| <b>ШЕВЧУК С.В., БАГРІЙ В.Н. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ У МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ ШКІЛЬНОЇ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ</b>                       | 127 |
| <b>ЯРОВЕЦЬ Т.О., МОСКАЛЮК О.І. РОЛЬ СУГЕСТОПЕДИЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ</b>                                                              | 130 |
| <b>НАШІ АВТОРИ</b>                                                                                                                                  | 134 |

## **ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРІОДУ ОЧІКУВАННЯ ДИТИНИ ЯК ОСОБЛИВОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СІМ'Ї**

Формування соціально-психологічно здорового суспільства розпочинається із сім'ї, що в подальшому веде до рівня життя, культури та процвітання цілої країни, нації. Сучасна шкільна освіта не передбачає такого важливого компоненту розвитку особистості як підготовка до шлюбу, статеве виховання та до усвідомленого батьківства. Переважно шкільна програма орієнтована на знання із засобів контрацепції, соціальної відповідальності і збереження гідності, а також на інформування щодо інфекційних захворювань та ранньої вагітності.

Саме сім'я має найбільший вплив на формування та розвиток особистості дитини, саме те, що дитина пізнає у сім'ї, через сім'ю стає основою на якій відбувається подальше становлення і реалізація у особистому, професійному та соціальному житті.

На сьогодні, поза увагою науковців залишається такий важливий період життя сім'ї як період очікування дитини. Недостатньо висвітленим залишається той момент, що саме у період очікування дитини формуються нові типи взаємозв'язків у подружжі, нові форми зовнішніх та внутрішньо сімейних взаємостосунків, відбувається підготовка та становлення нових соціальних ролей.

В контексті нашого дослідження варто детальніше зупинитись на етапі молодого сім'ї. Молода сім'я – це початок сімейного життя який розпочинається з так званого «медового місяця» і більшість молодят орієнтуються на отримання задоволення від такої значної події, від можливості проводити максимально часу разом, від об'єднання у єдину сім'ю, проте

статистика свідчить про те, що 20% шлюбів розриваються у перший рік створення сім'ї.

Окремим етапом у розвитку і функціонуванні сім'ї фінський психолог Ю. Хямляйнен виділяє «етап очікування дитини та перші місяці після народження дитини». Психолог зазначає, що на протязі даного етапу відбувається звикання до думки про вагітність та народження дитини, адаптація до ролі батька і матері; звикання до нового життя, пов'язаного з появою дитини; створення у сім'ї атмосфери, сприятливої і для сім'ї і для дитини; турбота про потреби дитини; розподіл обов'язків по господарству і по догляду за дитиною, не перевантажуючи ні одного з батьків [5]. Період очікування дитини є хвилюючим і водночас сповнений надіями час. З позиції перинатальної сімейної психотерапії і І. Добряков, виділив стадії життєвого циклу сім'ї взявши за основу стосунки між подружжям, і те яким чином вони намагаються вирішувати виникаючі конфлікти. Таким чином, автор виділяє 6 стадій розвитку подружнього життя як системи: 1) стадія дошлюбних стосунків; 2) стадія конфронтації; 3) стадія компромісів; 4) стадія зрілої подружньої єдності (системи); 5) стадія кризи середини життя (експериментування з незалежністю); 6) стадія «ренесансу» подружніх стосунків [2, с. 79-80].

Аналіз наукової літератури свідчить, що видатні психотерапевти К. Вітакер, К. Роджерс, В. Сатір зазначали, що сім'я яка знаходиться в очікуванні дитини стає дуже вразливою до змін і її функціонування характеризується нестабільністю [1; 3; 4]. Варто зауважити, що К. Вітакер, С. Мінухін, Д. Пайнз, М. Комаровські, Ю. Альошина зазначають, що усі труднощі у сім'ї відступають на другий план коли сім'я перебуває в очікуванні дитини; поява дитини означає зміну сімейної структури і нерідко призводить до виникнення загрози для стабільності усієї сімейної структури; народження дитини може сприяти початку сімейної кризи; поява дитини може також ослаблювати зв'язок між чоловіком та дружиною так як у центрі піклування стає дитина; з народженням дитини посилюється статеворольова диференціація тощо.

Отже, наукові дослідження присвячені етапам розвитку та функціонування сім'ї та дослідження питань вибудовування

сімейних взаємовідносин підтверджують значимість етапу планування, очікування та народження дитини у функціонуванні сім'ї. Можливість виникнення кризи, підвищення конфліктності та нестабільності сім'ї на етапі очікування дитини підтверджує потребу у професійному супроводі та розробці педагогічних технологій у соціальній роботі спрямованих на стабілізацію внутрішньо сімейних стосунків, попередження і скорочення кількості розлучень на етапі розвитку молодшої сім'ї тощо.

### **Література**

1. Витакер К. Полночные размышления семейного терапевта. М.: Изд-во «Класс», 1998. 208 с.
2. Добряков И. В. Современные тенденции отечественной перинатальной психологии и психотерапии. Журнал «Перинатальная психология и психология родительства». 2004. №2. С. 89-96.
3. Роджерс К. Взгляды на психотерапию. Становление человека. М.: Прогресс-Универс, 1994. 478с.
4. Сатир В. Как строить себя и свою семью. – М.: Педагогика-Пресс, 1992. 192с.
5. Хмяляйнен Ю. Воспитание родителей. Кн. Для воспитателей дет. сада и родителей. М.: 1993. 112с.

УДК 378.147

Д. Р. БОНДАРЧУК, А. М. ШЕРЕМЕТ  
Хмельницький національний університет

### **ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ОСОБИСТІСНИХ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В АСПЕКТІ ВУЛИЧНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

На жаль, звичним атрибутом сьогодення в Україні стають люди, які сплять на вулицях, в під'їздах будинків, на горищах, у підвалах тощо. Переживання втрати домівки не можливо порівняти ні з якими іншими втратами, навіть такими,

як втрата майна та роботи. Для кожної нормальної людини пригнічений психологічний стан, пов'язаний з втратою даху над головою, прирівнюється до катастрофи, що знищує її базові потреби. Опинившись «на вулиці» бездомна людина стає жертвою особистісної деградації. Вона ще достатньо стійка, щоб фізично та морально злидарювати, але вже немає достатніх сил, щоб боротися за краще життя. У зв'язку з цим, виникає необхідність забезпечення базових потреб людини в період її потрапляння «на вулицю» шляхом надання їй соціально-педагогічної, соціально-психологічної, соціально-правової, медико-соціальної підтримки. Саме на це спрямована вулична соціальна робота.

В свою чергу, професійна підготовка фахівців з вуличної соціальної роботи в Україні має на меті забезпечити той рівень професійної компетентності майбутніх соціальних працівників, який дозволить їм успішно виконувати різноманітні функції вуличної соціальної роботи, а саме: виявляти в зоні соціального обслуговування сім'ї, окремих громадян, дітей і підлітків, які потребують соціальної, медичної, юридичної, психологічної, педагогічної та матеріальної допомоги; аналізувати і прогнозувати можливості надання соціальних послуг її клієнтам; удосконалювати технології і методи вуличної соціальної роботи та ін. Для цього фахівцям повинні бути притаманні наступні особистісні та професійні якості: чуйність та доброзичливість, дипломатичність у стосунках з оточуючими, впевненість в собі, неконформізм, оптимістичність у сприйнятті дійсності, відповідальність, товариськість, співпереживання, високі розумові здібності, всебічність інтересів, стабільність настрою, самостійність, ініціативність, професійна вмотивованість та захоплення процесом професійної діяльності.

Прикладним аспектам вуличної соціальної роботи як невід'ємної складової соціальної роботи присвячені праці М. Боделан, Р. Вайноли, Т. Зайцевської, Н. Тарасенко, Є. Холостової.

Науковці І. Зимня, Н. Клименюк, Є. Холостова висловлюють власні позиції щодо професійних та особистісних якостей, необхідних соціальному працівнику для здійснення

вуличної соціальної роботи. Ці якості можна систематизувати за кількома шаблонами: операційним, функціональним, стратегічним та особистісним. Саме ці шаблони визначають узагальнений професійний портрет фахівця із соціальної роботи, що відповідає рівню культури сучасного суспільства; рівню розвитку соціальної роботи як професійної діяльності в цілому; вимогам до кваліфікації фахівця із соціальної роботи, визначеним Міжнародною декларацією етичних принципів соціальної роботи, Міжнародними етичними стандартами соціальної роботи, Кодексом Національної Асоціації соціальних працівників, а також потребам державних і недержавних соціальних служб.

Розглянемо їх змістову характеристику:

- операційний – зумовлений вимогами до швидкого реагування на зміну професійної ситуації, передбачає наявність у фахівця відповідної освіти і загальної культури, компетентності у вирішенні різноманітних соціальних проблем, обізнаність в галузі педагогіки, психології, юриспруденції, медицини тощо [2];

- функціональний – забезпечується наявністю у соціального працівника культури міжособистісного спілкування; навичок оптимізації спілкування з клієнтами, представниками різних соціальних груп; умінь координувати соціальні зв'язки і відносини; фасилітаційних умінь; здатністю до взаємодії з різними клієнтами на засадах спостереження і відбору соціально значущої інформації [1];

- стратегічний – зумовлений необхідністю організації соціально-значущої діяльності серед населення, координування соціально-правового захисту інтересів клієнтів і забезпечує прийняття управлінських рішень, спрямованих на досягнення довгострокових стратегічних цілей [1];

- особистісний – передбачає наявність у соціального працівника психофізіологічних і психологічних якостей, що визначають його професійну спрямованість на соціальну роботу та професійну придатність до неї [3].

Отже, розмаїття і численність клієнтів вуличної соціальної роботи в Україні зумовлюють необхідність фахової підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої

освіти до здійснення функціональних обов'язків на вулиці, що, в свою чергу, передбачає формування у них відповідних професійних знань, умінь, навичок, професійно важливих та особистісних якостей.

### **Література**

1. Зимняя И. А. Профессиональные роли и функции социального работника (общие проблемы подготовки специалиста). *Российский журнал социальной работы*. Москва, 1995. № 1. С. 79-82.

2. Клименюк Н. В. Виховання гуманності майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук: 13.00.07 / Херсонський державний університет. Херсон, 2007. 30 с.

3. Холостова Е. И. Профессионализм в социальной работе. Москва: ИТК «Дашков и. К », 2009. 236 с.

УДК 37.015.3

А. П. БУЛКІНА, Г. А. РІДКОДУБСЬКА  
Хмельницький національний університет

### **ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРАЦЯХ НАУКОВЦІВ**

Швидкі зміни темпу соціально-економічних реформ в усіх сферах життя ставить актуальне питання розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку, що полягає у поступовому опануванні нею соціокультурних досягнень суспільства, у формуванні вміння усвідомлювати та ідентифікувати себе як соціальну істоту, здатну до досягнень у будь-якій сфері та вміння якісно взаємодіяти іншими людьми. Проблема розвитку емоційного інтелекту дітей та способи його формування під час дошкільного дитинства є актуальною як у теоретичному, так суто прикладному аспектах.

Автори оригінальної концепції емоційного інтелекту Дж. Майєра, П. Соловея, Д. Карузо давали визначення емоційного інтелекту так: «емоційний інтелект - це група ментальних здібностей, які сприяють усвідомленню і розумінню власних емоцій і емоцій оточення. Емоційний інтелект розглядається як підструктура соціального інтелекту, яка включає здатність спостерігати власні емоції інших людей, розрізняти їх і використовувати цю інформацію для управління мисленням і діями» [1].

Американський вчений Г. Гарден, який висловив свою думку про множинність форм прояву інтелекту[2]. Але, як відомо, зростання інтересу до емоційного інтелекту та його ролі у житті людини привела праця американського психолога Гоулмана.Д, під назвою «Емоційний інтелект», яка вийшла у продаж в США 1995 році й стала бестселером.

Практичний інтерес до проблеми розвитку емоційного інтелекту особистості зумовлений тим, що вона має практичний аспект, зокрема у сфері лідерства і управління (Г. Гоулман, А. Мітлош, А. Петровська. В. Єрмаков, Д. Гастелло) у сфері освіти (М. Манойлова, А. Аронсон), у сфері бізнесу емоційний інтелект розглядається як один з провідних чинників забезпечення успішності життєдіяльності людини.

Такі науковці, як Дж. Майєр, П.Соловей вважають, що підвищити рівень емоційного інтелекту неможливо, оскільки це стійка властивість людини. Г. Гоулман мав іншу точку зору, яка зводилась до того, що: «емоційний інтелект можна розвивати в будь якому віці, починаючи з дитинства, та розвивати у дорослому віці. Не зважаючи на дієвість цілеспрямованого розвитку емоційного інтелекту, про що зазначається в літературі» [3], дослідниками наводяться також критичні зауваження щодо організації системного тренінгово впливу: недостатня опереціоналізація поняття емоційного інтелекту внаслідок відсутності чітких критеріїв вимірювання ефективності програм розвитку емоційного інтелекту, обмеженість впливу системи тренінгів на розвиток емоційної сфери в цілому.

Отже, можна підвести підсумок, що емоційний інтелект є однією з основних складових в досягненні цілей, успіху та

щастя у житті. Емоційний інтелект активізує і розвиває нашу розмовну вправність. Якщо створити оптимальний виховний мікроклімат саме для дитини, вона обов'язково побудує позитивний образ самої себе, розвине емпатію, необхідні соціальні навички, що характеризують емоційний інтелект, розвиток якого повинен бути одним із пріоритетних напрямів у роботі дитячого садка. Саме від успіху у вихованні залежить те, в якій мірі діти стануть відповідальними й уважними членами нашого суспільства.

### **Література**

1. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005 - 65 с.
2. Goleman D. Emotions intelligence New York Bantam Books, 1993. 304 p
3. Mayer J.D., Solovey P. The Intelligens of emotional intelligence Intelligence. 1993. V. 17. №4. P. 433- 442.

УДК 37.013.42

**І. І. ВОЗНА., Л. І. РОМАНОВСЬКА**  
Хмельницький національний університет

### **НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

На сьогоднішній день проблема домашнього насильства є досить поширеною у вимірі сучасного соціального простору, а також однією з найбільш розповсюджених у світі форм порушення прав людини. Домашнє насильство вважається серйозною проблемою в кожній країні, де вивчається це питання.

Проблему насильства в сім'ї досліджують: психологи (Л. Берковіц, І. Бех, О. Захаров, Е. Міллер, О. Орлов, М. Страус), педагоги (Л. Нечепоренко, Н. Опухова, В. Радул, В. Тюріна),

соціологи (А. Бесєдін, Р. Коллінз, Г. Патерсон, Т. Шипунова), юристи (Е. Скакунов, В. Туляков).

Аналіз літературних джерел свідчить, що ця проблема є багатоаспектною. Над її вивченням працювало багато вчених, але на сьогоднішній день як в нашій країні, так і в світі питання поширення домашнього насильства значно загострюються.

Домашнє насильство – це система поведінки однієї людини для збереження влади й контролю над іншою людиною. Насильство в сім'ї розвивається циклічно: одна з головних особливостей домашнього насильства полягає в тому, що воно являє собою повторювані в часі інциденти (паттерни) множинних видів насильства (фізичного, сексуального, психологічного та економічного) [1, с. 63].

На відміну від іншого виду насильства, домашнє насильство має свої особливості, а саме:

- це насильство між особами, які, як правило, залежать одна від одної;

- насильство в сім'ї завжди відбувається на відлюдді та протягом тривалого проміжку часу;

- це систематична дія, яка не з'являється зненацька та рідко буває одноразовим епізодом;

- має тенденцію динамічного деструктивного посилення;

- на думку винуватця є швидким та результативним способом досягнення мети з найменшими затратами [1, с. 15].

У хронічній ситуації насильства в сім'ї одна людина контролює або намагається контролювати поведінку і почуття іншого, в результаті чого, піддавшись насильству, людина може отримати психологічні, соціальні, економічні, сексуальні чи фізичні пошкодження або травму.

В Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» зазначено: «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа,

яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [3].

Польський психолог Є. Маллібруда в своєму дослідженні «Обличчя насильства» виділяє дві форми насильства – гарячу й холодну [2, с. 8]. Гаряча форма насильства, тобто оскаженіння – трохи динамічне, переповнене емоціями явище розриву емоційної оболонки, котра до певної межі стримує відчуття, породжені найчастіше фрустрацією та безсиллям. Оскаженіння є скупченням акумульованих і вже нестримуваних почуттів гніву й люті, є потужною, темною і сліпою силою, яка може опанувати людиною, руйнуючи різні його моральні бар'єри, ламаючи гальма та заслони.

Холодна форма насильства – це другий різновид насильства, яке найчастіше виражається у реалізації певного сценарію насильства, часто базованого на звичаях та культурі, які відбиті в психології кожної особистості. Тоді людина реалізує певний ментальний сценарій насильства, тобто сценарій «розумовий», фіксований зразок вчинків і дій, якого вона раніше навчилась, найшвидше «на власній шкірі». В такому випадку не має бути оскаженіння й гніву, також не має прагнення зашкодити комусь, знищити якісь предмети – людина просто реалізує задалегідь записану роль, частиною якої є обов'язкове вторгнення на чужу територію, нехтування правами і свободами іншої людини. Найчастіше така поведінка не тільки є стереотипом, але й вважається справедливою, нормальною. Дослідник також наголошує на тому, що в повсякденному житті присутні як перша, так і друга форми насильства [2, с. 8-9].

Таким чином, насильство в сім'ї – це дія, за допомогою якої досягається необмежена влада над людиною, повний контроль над її поведінкою, думками, почуттями. А способами досягнення цієї влади є приниження, образи, погрози, залякування, маніпуляції, шантаж, загроза фізичного впливу, надмірні обмеження.

## Література

1. Грабська І. А. Насильство у подружніх стосунках: зарубіжний досвід досліджень та консультування. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 9-10. С. 20-25.

2. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї / Укладачі: Мустафєв Г. Ю., Довгаль І. І. Київ, 2011. 192 с.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству / Закон України від 01.01.2020 № 2671-VIII Офіц. вид. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 21.07.2020).

УДК 316

С. Г. ГНАТЮК, Л. І. РОМАНОВСЬКА  
Хмельницький національний університет

## **ЗЛОВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИМИ РЕЧОВИНАМИ ПІДЛІТКАМИ ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІУМУ**

На сучасному етапі розвитку та становлення українського суспільства особливе занепокоєння викликають поширення наркоманії в підлітковому середовищі, зниження віку, з якого починають вживати психоактивні речовини, проникнення наркотиків до закладів освіти. На жаль, частими стають випадки виявлення фактів незаконного обігу наркотиків безпосередньо в навчальних закладах та на прилеглих до них територіях, затримання неповнолітніх у стані наркотичного сп'яніння, вилучення у них наркотичних засобів та психотропних речовин. На сьогоднішній день наркоманію зараховують до соціальних проблем. У виникненні адиктивної поведінки підлітків звинувачують і поширення безробіття, і соціально-політичну нестабільність, і моральну розбещеність.

Процес становлення особистості залежить від впливу різноманітних позитивних та негативних чинників. Вживання психоактивних речовин у підлітковому середовищі негативно відображається на формуванні особистості: ускладнює навчання, спортивну та трудову діяльність, деформує психіку,

порушує соціальні зв'язки, знижує загальний інтелектуальний та духовний рівень.

На сьогоднішній день досить цікавими і ґрунтовними є праці вітчизняних науковців, що присвячені цій проблемі: Т. Титаренко, І. Звереві, Г. Лактіонові, А. Панові, Є. Холостові та багатьох інших.

Психоактивні речовини (ПАР) – це речовини, що спричиняють звикання та/або залежність за умов систематичного вживання. До психоактивних речовин належать алкоголь, наркотичні речовини, окремі лікарські та інші засоби [2]. Всі психоактивні речовини впливають на роботу головного мозку людини: прискорюють передачу сенсорних сигналів, або перешкоджають нервовим центрам виконувати свої функції. В основі ефектів, обумовлених дією психотропних речовин, – їх вплив на нейромедіатори – речовини, що передають сигнали від одного нейрона до іншого. Наприклад, кокаїн блокує біохімічну «кнопку», що обмежує виділення нейромедіаторів, і їх в організмі з'являється більше норми. Це призводить до ейфорії, надзвичайного припливу енергії, сил, гострих відчуттів. Проте, за тривалого використання кокаїну запаси нейромедіаторів виснажуються, і тоді замість ейфорії з'являється тривога та депресія. Вживання психоактивних речовин, як правило, викликає формування фізичної або психічної залежності від них. При фізичній залежності запаси нейромедіаторів, що вичерпалися, поповнюються за рахунок вживання наркотиків [1].

Ранніми ознаками вживання наркотичних речовин, незалежно від виду наркотичної речовини, можуть бути наступні зміни у поведінці, характері та фізіології підлітків: безпідставне зникнення з дому на досить тривалий час; пропуски занять у школі, зниження успішності в навчанні; різкі зміни у поведінці (необґрунтована агресивність, злобність, замкнутість, зміна кола друзів, неохайність), що не були властивими раніше; поява брехливості, відчуженості; виникнення боргів; зникнення цінних речей та грошей з дому, крадіжки; втрата зацікавленості до навчання, праці, захоплень, перегляду телепередач; зникнення з дому або поява у підлітка таких хімічних речовин, як: оцет, питна сода, перманганат калію, йод, ацетон та інші розчинники; флакони з невідомими

рідинами; знаходження у підлітків шприців, голок, гумових джгутів, таблеток, наркотичних речовин; поява в лексиці підлітків нових жаргонних слів; наявність у підлітків слідів від ін'єкцій у будь-яких частинах тіла, особливо на передпліччі; розлади сну (безсоння або надзвичайно тривалий сон, сон вдень, важке пробудження та засинання, тяжкий сон); розлади апетиту (різке підвищення апетиту або його відсутність, прийом значної кількості солодощів, поява надзвичайної спраги); коливання розміру зіниць (зіниці різко розширені або звужені до булавкової головки) та кольору шкіри (різко бліда, сірувата) [3].

До зовнішніх ознак вживання наркотиків підлітком і проявів наркотичної залежності можна віднести: довгі рукави одягу завжди, незалежно від погоди; неприродно вузькі чи широкі зіниці незалежно від освітлення; відсутній погляд; неохайний вигляд, сухе волосся, набряклі долоні, темні зуби; постава частіше сутула; невиразне, «розтягнуте» мовлення; незграбні й уповільнені рухи при відсутності запаху алкоголю з рота; явне прагнення уникати зустрічей із представниками влади; дратівливість, різкість і нешанобливість у відповідях на запитання; зникнення речей чи грошей; сліди уколів [3].

Виявити вживання наркотиків за непрямими ознаками легше людям, які постійно зустрічаються чи живуть з підлітком, і, на жаль, такими людьми найчастіше є батьки. Тому, в разі виявлення перерахованих ознак фахівці рекомендують не соромлячись запитувати підлітка прямо і прискіпливо про всі незрозумілі вчинки і слова.

## **Література**

1. Анохіна І. П. Біологічні механізми залежності від психоактивних речовин: Лекції по наркології. М., 2000. 113 с.
2. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді: монографія / О. Балакірева, Н. Рингач, Р. Левін та ін.; К.: Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2007. 128 с.
3. Сидорова О. В. Наркомания – жизнь взаперти: опыт профилактики вредных привычек. Позакласний час. 2007. № 8. С. 59-62.

## **ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗНАНЬ У МАЙБУТНІХ БАТЬКІВ**

Особливою категорією клієнтів з якою доводиться працювати соціальним працівникам є майбутні батьки. Специфікою цієї категорії клієнтів є різноманітність по віку, статусу, шлюбному стажу тощо. Сучасний світ характеризується стрімкими змінами які впливають на розвиток держави загалом та на розвиток та формування інституту сім'ї зокрема. Нестабільні соціально-економічні, політичні коливання у нашій країні, зниження цінності та авторитетності шлюбно-сімейних стосунків залишають відбиток і на ролі батьківства серед сучасної молоді. Прагнення досягнення успіху, кар'єрного зростання, соціального визнання тощо, зосереджують увагу сучасної молоді на власних досягненнях і відволікають від розвитку сімейних цінностей, формування необхідної бази знань щодо майбутнього сімейного життя та батьківства. Соціальна роль батьків часто застає молодь раптово: не планована або навіть небажана вагітність, вагітність і народження дитини заради отримання соціального статусу «успішний сім'янин», або реалізація себе у ролі «мами/батька» як соціально очікуваної ролі тощо. Усе це призводить до неготовності ні психологічної, ні педагогічної, ні матеріальної, ні особистісної до виконання ролі батьків. Неготовність до батьківства призводить до чисельних проблем серед яких: погіршення взаємостосунків між шлюбними партнерами, зростання кількості конфліктів через втому, виснаженість, необізнаність, неузгодженість дій батька та матері, розлучення, педагогічна занедбаність дитини тощо.

Саме тому, підготовка молоді до батьківства набуває все більшої актуальності і потребує нових дієвих заходів щодо формування психологічної готовності до батьківства,

педагогічної обізнаності та готовності до виконання батьківських ролей.

Науковці все частіше звертають увагу на дану проблему: питання підготовки старшокласниць до материнства досліджували: І. Братусь, А. Варга, С. Мещерякова, О. Тіунова, Г. Філіпповіа; батьківство та виконання ролі батька вивчали: Ю. Борисенко, Н. Гусак, О. Корман; проблема формування усвідомленого батьківства стала об'єктом дослідження О. Безпалько, Л. Буніної, Т. Веретенко, Г. Лактіонової, Р. Овчарової, А. Співаковської, Н. Шевченко та ін.

Загалом у наукових працях існує багато трактувань батьківства як соціального феномену, соціальної ролі тощо. Так, Г. Лактіонова, наприклад, трактує батьківство як «процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними) необхідних умов для повноцінного розвитку, виховання та навчання дітей» [2, с. 94]. Варто звернути увагу на трактування О. Безпалько, яка батьківство розуміє як «процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними) необхідних умов для повноцінного розвитку та навчання дітей» та виділяє наступні ознаки які характеризують батьківську позицію: адекватність, гнучкість (здатність змінювати методи та форми спілкування і впливу на дитину відповідно до віку та ситуацій) та перспективність (спрямованість виховних зусиль на майбутнє) [2, с. 47].

Більшість педагогічних підручників розкривають проблему формування педагогічних знань батьків через взаємодію школи та сім'ї (батьківські збори, лекції для батьків учнівських колективів, відвідування неблагополучних сімей вчителями чи асистентами вчителів, ведення листування з батьками або телефонних бесід тощо) тобто мова йде про сім'ї у яких уже є діти.

Проте, ми вважаємо за необхідне, звернути увагу на формування педагогічних знань майбутніх батьків на етапі планування вагітності або очікування дитини – для усвідомленого подальшого виконання батьківських обов'язків з подальшим розвитком знань у цій сфері, а не виправлення, корекцію тих труднощів які виникли через недостатню педагогічну обізнаність або неготовність до виконання тих

обов'язків які постають перед батьками на різних вікових етапах розвитку дитини.

У підручнику з педагогіки М. Фіцула [3] зазначає, що програма педагогічного навчання батьків може включати наступні знання: анатомо-фізіологічні особливості дітей, вікові особливості дітей на різних вікових етапах, розумовий розвиток дітей, культура спілкування у родині, роль гри та трудової діяльності у розвитку особистості дитини, особливості естетичного та фізичного розвитку та виховання, особиста гігієна, керівництво самовихованням підлітка у родині, організація дозвілля, вплив сімейних традицій на особистісний розвиток дитини і т. д.

Спектр педагогічних знань якими варто володіти батькам для якісного виконання батьківських ролей досить широкий і самостійно їх опанувати не усім майбутнім батькам вдається. Саме тому вважаємо за необхідне, звернути увагу на соціально-психологічні особливості формування педагогічних знань майбутніх батьків. Важливо врахувати зміст, форму та засоби якими реалізовуватиметься дане завдання.

Серед можливих варіантів формування педагогічних знань майбутніх батьків, ми розглядаємо створення клубів майбутніх батьків, організацію та проведення освітніх тренінгових та семінарських занять для майбутніх батьків, курсів підвищення батьківської компетентності, просвітницьку діяльність соціальних працівників з формування цінності батьківства та формування усвідомленого батьківства серед молоді тощо.

Подальшого вивчення потребує проблема соціально-психологічних умов розвитку педагогічних знань майбутніх батьків та їх систематизація.

## **Література**

1. Безпалько О. В. Системний підхід до організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді / *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2006. №3. С. 46-54.

2. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини: Метод. матер. / За заг. ред. Г. М. Лактіонової. К.: Наук. світ, 2004. 107 с.

3. Фіцула М. М. Педагогіка: Посібник / М. М. Фіцула. К. : Академія, 2000. С. 93

УДК 159.9+37.01(063)

Б. П. ГОРДІЄНКО, Л. І. РОМАНОВСЬКА

Хмельницький національний університет

## **ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВСТВА У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ**

У сучасному інноваційно-технологічному суспільстві можливо спостерігати поступову трансформацію розуміння та основ побудови шлюбно-партнерських і дитячо-батьківських відносин. Зміна відбувається на всіх соціокультурних рівнях існування особистості [1, с. 102-103]:

1) у *сім'ї* – переорієнтація родинного виховання на нуклеарний тип взаємодії між батьками та дітьми за відсутності спільного проживання і впливу членів старшого покоління (бабусь і дідусів);

2) у *загальноосвітніх і вищих навчальних закладах* – модернізація змісту урочної та позааудиторної навчально-виховної діяльності педагогічних працівників, що спрямована на: визначення поняття «сім'ї»; характеристики ключових структурних компонентів розвитку сімейних стосунків; позначення вікових особливостей розбудови особистості молоді людини у новій соціальній ролі «батька/матері»; підтримка позитивного та усвідомленого батьківства серед студентських сімей тощо;

3) у *суспільстві* – поширення адекватної та соціально-прийнятної моделі батьківської поведінки; попередження варіативних негативних проявів девіантного та неусвідомленого типів батьківства, що можуть бути зумовленими асоціальністю,

делінквентністю, аддиктивністю чи маргінальним положенням майбутніх батьків; відстеження ключових запитів сучасної молоді і подальше задоволення їхніх потреб у реалізації себе в сім'ї через вдосконалення системи охорони і збереження репродуктивного здоров'я, впровадження освітнього циклу сексуальної просвіти та статевого виховання підлітків і юнацтва, психологічної консультативної практики надання допомоги у питаннях особистісного становлення, батьківської ідентичності, виникненню новітнього досвіду взаємовідносин із дітьми тощо.

Сприятливим віковим періодом для прищеплення сукупності фундаментальних якостей і рис, відповідних до існуючих типів соціально-виховних позицій батьків, дослідники вважають етап юнацтва та молодості (від 17 до 30 років) [3, с. 50-52]. Він припадає одночасно з важливою переміною соціальної ситуації розвитку – завершенням навчання у школі, вибором професійного шляху, здобуттям кваліфікації, знаходженням місця роботи та адаптацією в колективі.

Сучасна молодь схильна до розробки довгострокових кар'єрних планів на життя, орієнтована на досягнення успіху в результаті самоактуалізації у бажаному виді діяльності, тому часто відкладає планування власної сім'ї та народження дітей на невизначений час. Натомість, юнаки і дівчата відчують постійну потребу у прийнятті, підтримці та любові, що стає причиною для безперервного пошуку інтимно-близьких стосунків серед представників протилежної статі, а згодом – збагачення їх у форматі окремої родини [2, с. 312].

У такий спосіб, ми представляємо авторську типологію дієвих соціально-педагогічних умов, які становлять основу майбутньої експериментально-дослідної роботи та міру контролю над змістом просвітницького чи профілактичного заняття з формування у представників студентства відповідального ставлення до батьківства:

*1. Зовнішні (об'єктивно-детерміновані) умови* – це фактори організації діяльності соціального педагога, які слугують виключно джерелом інформації про її актуальне бачення сімейного життя та не піддаються контролю. Прикладами таких умов є: соціальне середовище, сім'я, соціальні групи (друзі, колеги по роботі, сусіди), міжвідомча

взаємодія установ і служб соціальної сфери, освітніх та медичних закладів, молодіжних спільнот та об'єднань тощо.

*II. Внутрішні (суб'єктивно-детерміновані) умови* – це чинники та характеристики особистісної сфери молодшої людини, що позначають її емоційно-поведінкові реакції та ціннісно-смісловне ставлення до можливості стати батьком чи матір'ю. Серед таких умов ми визначаємо: риси характеру, спрямованість особистості, система її цінностей і пріоритетів у житті, очікування від набуття нової соціальної ролі, уявлення про майбутню сім'ю, розуміння стосунків із власними батьками, самостійний вибір бажаної виховної позиції у взаємодії з дітьми тощо. Саме друга група соціально-педагогічних умов становить для нас науковий інтерес.

**Висновок.** В експериментальній частині нашого дослідження ми застосуємо описану типологію під час розробки та презентації програми соціально-просвітницького тренінгу, лекційних матеріалів і тематичних інформаційних буклетів з метою перевірки їхньої ефективності під час навчальних або позааудиторних занять зі студентами як складнику процесу формування у групі досліджуваних основ відповідального батьківства.

## **Література**

1. Бацилєва О.В. Особливості готовності до батьківства студентської молоді / О.В. Бацилєва, В.М. Астахов, І.В. Пузь. *Теорія і практика сучасної психології*, 2019. Т.1. Випуск №4. С. 101-107.

2. Рассказова О.І. Теоретичні основи розвитку усвідомленого батьківства серед чоловічої молоді засобами соціального-педагогічної діяльності проблеми розвитку професійної освіти в сучасних умовах. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт, 2016. Т.ІІ. Випуск № 139. С. 311-313.

3. Шахрай В. Формування готовності старшокласників до відповідального батьківства: основні поняття дослідження. Інноватика у вихованні, 2020. Т.2. Випуск 11. С. 48-55

## **СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Профілактика негативних соціальних явищ є важливою галуззю соціальної роботи з студентами. Попередження небезпечних, шкідливих впливів на молодь є однією з умов соціалізації, реалізації себе.

Профілактика - різноманітний процес діяльності людини який включає в себе знання таких наук як педагогіки, психології, соціальної роботи, безпеки життєдіяльності й медицини, забезпечується та оновлюється сучасними інформаційними й здоров'язбережувальними методами роботи. [1] Соціально-педагогічна профілактика здійснює багатoproфільний захисту людини незалежно від її соціального статусу, віку чи статті. Вона охоплює в себе правові, освітні, та медичні знання для розуміння та виявлення негативних явищ в суспільстві.

Поняття «соціальна профілактика» розглядається в такому контексті: як система медичних, соціальних і інших заходів, спрямованих на відвертання розвитку соціальних проблем або захворювань («Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи»); виявлення негативних явищ у суспільстві, психічних, фізичних і соціальних відхилень у поведінці молоді й попередження їх організацією різних заходів (Словник теорії виховання); вид соціальної допомоги у створенні умов сім'ям для самостійного забезпечення свого добробуту та усунення причин і умов, які прямо або побічно негативно впливають на вчинки і дії людей (М. Фірсов, Е. Студьонова); комплекс економічних, політичних, правових, психолого педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі (А. Капська, О. Безпалько, Р. Вайнола); попередження можливих фізичних, психічних, соціокультурних відхилень особи або людей групи

ризик, а також збереження, підтримка і захист поведінки, що відповідає законам і нормам суспільства, допомога людині в досягненні поставленої мети і розкриття внутрішнього потенціалу до нормального життя (В. Курбатов).[2]

Найбільш поширеними та доступними негативними явищами для отруєння організму є тютюнопаління та вживання алкогольних напоїв, які «допомагають» студентів позбутися проблем, але це не так. Менш доступними, але більш руйнуючими є наркотичні засоби, які можуть призвести до галюцинацій, неадекватної (кримінальної) поведінки та найстрашніше смерті. Інтернет залежність розпочинається від того що люди шукають, вона може з'явитися через хотіння дізнатися ще більше інформації негативної і позитивної, яка впливає на розвиток, світогляд і так далі.

Важливою ланкою в організації здорового способу життя у студентів та подолання негативних явищ є робота викладачів-кураторів. Діяльність викладачів-кураторів має бути спрямована на формування свідомого ставлення до власного здоров'я шляхом цілеспрямованої допомоги в раціональній організації життєдіяльності студентів.

Вища освіта як цілісна державна структура, що забезпечує соціальний розвиток особистості виконує не тільки освітній аспект діяльності студентів, а також зміцнення та відновлення фізичного, психічного, духовного та соціального здоров'я студентської молоді. Студент – це наше майбутнє, від якого залежить соціально-економічне майбутнє нашої країни і здоров'я населення в подальшому. [3]

Ще одним негативним явищем серед молоді є булінг, на мою думку - булінг в студентському середовищі проявлення негативної поведінки одного студента по відношенню до іншого або до групи його колег, включає різні прискіпування через необґрунтовані дрібниці, негативну оцінку роботи одного або цілої групи студентів або робота взагалі може бути не оцінена, прагнення відокремити одного студента або групи студентів від інших, розпускання брудних чуток.

Отже, в сучасному світі розвиток технологій, комунікацій більш розвинуте ніж раніше, також стали більш доступними наркотичні речовини. Це є системою відволікаючих

маневрів в яких студенти можуть відчувати себе вільніше, впевненіше. Проте ці зовнішні впливи відволікають від основного виду діяльності студента в освітньому закладі, навчання та здобуття освіти по фаху. Тому потрібно звернути увагу на їхню зацікавленість до навчання та зменшити вплив негативних явищ.

### **Література**

1. Энциклопедический словарь социальной работы. В 3 т. Т. 2 / Под ред. Л. Э. Кунельского, М. С. Мацковской. М.: Центр общечелов. ценностей, 1994. С. 369.

2. Бобровник С./ Сучасний підхід до використання здоров'язбережувальних технологій у фізичному вихованні студентів педагогічних університетів . // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2014. №3. С. 109 .

3. Василенко Г.В. / Особливості соціально-педагогічної профілактики правопорушень студентської молоді у вищих навчальних закладах. // Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди «Проблеми інженерно-педагогічної освіти». 2014. №44. С. 2.

УДК 37.047

С. І. ГОЦКО, А. М. ШЕРЕМЕТ  
Хмельницький національний університет

### **ОСОБИСТІСНІ ТА ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ З КЛІЄНТАМИ СОЦІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ МАТЕРІ ТА ДИТИНИ**

Сучасна ситуація в Україні, що характеризується соціально-економічною та політичною нестабільністю, різкими спадами в економіці, зниженням рівня життя населення, нівелюванням моральних цінностей, зростанням злочинності та насильства актуалізує проблему зростання випадків відмови від новонароджених дітей, неусвідомленого материнства,

збільшення кількості соціальних сиріт. Проте своєчасна підтримка та надання кваліфікованої допомоги з боку соціальних працівників майбутнім матерям дозволить суттєво зменшити чисельність соціальних сиріт в нашій державі.

Теоретико-прикладні аспекти підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників, формування у них професійно важливих якостей висвітлені в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених: С. Архипової, І. Богданової, З. Бондаренко, Р. Вайноли, Ю. Галагузової, І. Зверєвої, А. Капської, Г. Лактіонової, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченка та ін.

Одним з важливих напрямів професійної діяльності соціального працівника є попередження відмови батьків від новонароджених дітей, які реалізуються у соціальних центрах матері та дитини (далі – СЦМД). І. Зверєва зазначає, що профілактика має відбуватися на рівні держави через систему заходів підвищення якості життя, мінімалізацію факторів соціального ризику, створення умов для реалізації принципу соціальної справедливості [4, с. 136].

У соціальних працівників, які працюють з клієнтами СЦМД має бути сформована система мотивів, потреб, цінностей. Цінності відіграють провідну роль у мотивації усієї професійної діяльності соціального працівника, та здійснюють вплив на його свідомість і поведінку. Саме система цінностей спонукає фахівця до пошуку інноваційних технологій, удосконалює у його свідомості модель фахової діяльності, яка служитиме орієнтиром у професійному саморозвитку.

На думку А. Капської, для формування особистісних і професійно важливих якостей соціальному працівнику важливо удосконалювати власний когнітивний досвід, тобто здатність сприймати, переробляти в свідомості, зберігати в пам'яті та відтворювати в потрібний момент для вирішення визначених теоретичних та практичних завдань конкретну теоретичну інформацію [1, с. 13-14].

З огляду на це, вважаємо, що соціальний працівник, який працює з клієнтами СЦМД повинен володіти ґрунтовними знаннями з пренатальної педагогіки, мати усвідомлене ставлення до материнства, вміти застосовувати технології

попередження відмови від дитини, профілактики соціального сирітства.

У дослідженні ми поділяємо думку О. Овчарук та О. Пометун, що потрібно не лише володіти знаннями, але й визначеними особистісними характеристиками та вмінні в будь-який момент знайти, відібрати та застосувати необхідні знання в загальному потоці інформації [2; 3].

Аналіз літературних джерел свідчить, що для виконання своїх функціональних обов'язків соціальним працівникам необхідно розвивати такі професійні уміння та навички, як: оволодіння технологією пошуку, аналізу, узагальнення та застосування інформації на практиці; уміння виокремлювати загальне та специфічне в професійній діяльності; самостійність та творча активність; уміння будувати свою поведінку відповідно до професійних норм, кодексу етики соціального працівника; здатність до співпраці та соціальної взаємодії із представниками інших професій; досвід взаємодії з різними категоріями населення.

Зауважимо, що провідне місце у формуванні особистісних якостей соціальних працівників займає особистісно-рефлексивний компонент, що передбачає формування у них професійно значущих якостей та здібностей: мобільність, здатність приймати адекватні рішення, витривалість, спостережливість, емпатія та толерантність, здатність пристосовуватись до нових умов, почуття відповідальності за результат своєї діяльності, навички самоконтролю, професійна чесність і відповідальність, уміння визнавати власні помилки і здатність їх долати, потреба в професійному й особистісному зростанні та підвищенні рівня власної професійної компетентності.

Таким чином, ефективність і якість послуг, які надаються СЦМД безпосередньо залежить від кваліфікованості соціальних працівників, які працюють в цих центрах. Саме тому важливе значення має професійна підготовка майбутніх фахівців до роботи у таких закладах, формування у них особистісних та професійних якостей.

## **Література**

1. Капська А. Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія: Педагогічні науки. 2010. № 15. С. 12–16.
2. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / За заг. ред. О. В. Овчарук . К. : «К.І.С.», 2004. С. 6-15.
3. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. К., 2007. 144 с.
4. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. К.: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.

УДК 37.013.42

А. О. ГРИГОРУК, Ю. В. ПОПИК  
Хмельницький національний університет

## **ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

Сучасна світова пенітенціарна доктрина, ґрунтуючись на принципах гуманізації, демократизації, соціальної переорієнтації пенітенціарного процесу, по-новому визначає соціально-виховну роботу із засудженими як один з провідних засобів досягнення мети їх виправлення та ресоціалізації й інтеграції в суспільство після звільнення. Серед мети й завдань кримінально-виконавчого законодавства України, його дії в просторі й часі, підстав та принципів виконання й відбування покарання провідне місце належить основним засобам виправлення та ресоціалізації засуджених.

У системі засобів виправлення й ресоціалізації засуджених, урегульованих чинним кримінально-виконавчим законодавством, одне з визначальних місць посідає соціально-виховна робота. Зазначений напрям діяльності спрямований на

формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно-корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, недопущення правового нігілізму серед засуджених та інших загальноприйнятих у суспільстві норм поведінки, підвищення їх загальноосвітнього й культурного рівнів.

У науці кримінально-виконавчого права висловлюється цілком слушна позиція, що соціально-виховна й психологічна робота у виправних колоніях має бути спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до зайняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів і галузевих нормативно-правових актів під час відбування покарання та формування на її основі законослухняної поведінки в колонії й за її межами.

Саме соціально-виховна робота із засудженими є основним чинником щодо їх виправлення та ресоціалізації, передбачає комплекс заходів і норм поведінки, обов'язкових для засуджених. Водночас вона забезпечує корисну зайнятість засуджених, розвиток у них творчих здібностей і професійних навичок, формує правову й моральну поведінку в колонії та за її межами, створює умови збереження соціальних зв'язків із родичами й близькими, сприяє соціальній адаптації та процесу підготовки до звільнення тощо. [1]

Відповідно до ст.124 КВК у колоніях проводиться моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне виховання засуджених, а також інші його види, що сприяють становленню їх на життєву позицію, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності. Соціально-виховна робота із засудженими організовується в індивідуальних, групових і масових формах на основі психолого-педагогічних принципів і методів. [2]

До індивідуальних форм виховного впливу на засуджених належать різні за видами та призначенням індивідуальні бесіди (ознайомча, формуюча та інші), консультації, особисті доручення, звіти засуджених на засіданнях ради колективу засуджених установи та відділення або атестаційної комісії, розробка індивідуальних планів самовиховання засуджених тощо.

Групові форми менше персоніфіковані, ніж індивідуальні. Реалізуючи ці форми, співробітники колонії впливають не на особистість безпосередньо, а на групу. “Виховання особистості через колектив” - саме в цьому головна суть групових форм. Особливість виховного впливу цих форм полягає в тому, що людина як суспільна істота залежить від думки колективу про нього, а колектив в свою чергу може схвалювати ту чи іншу поведінку людини. Груповими формами прийнято вважати такі, де кількість задіяних засуджених коливається від 2 до відділення СПС. Масові форми виховного впливу найменш персоніфіковані. До них належать: загальні збори засуджених, масові культурні заходи (перегляд кінофільмів, виступи художньої самодіяльності, концерти у клубі), а також масові спортивні заходи (спортивні змагання між відділеннями)

Отже, до основних напрямів соціально-виховної роботи із засудженими належать:

- *Моральне виховання засуджених та осіб, взятих під варту.* Його мета – формування їх позитивних загальнолюдських, гуманістичних та морально-етичних цінностей (толерантності, поваги, гуманізму). В першу чергу воно повинно бути спрямоване на боротьбу з негативними проявами кримінальної субкультури, формування навичок позитивних взаємовідносин між засудженими (особами, взятими під варту) і співробітниками УВП та СІЗО, вмінь керуватися позитивними етичними принципами в повсякденному житті. Основними заходами морального виховання засуджених та осіб, взятих під варту, є: участь у культурно-масових заходах морально-етичної спрямованості; тематичні бесіди, лекції та диспути на морально-етичну тематику; прослуховування радіопередач, перегляд телепередач та відеофільмів, читання книжок та періодичних видань морально-етичної спрямованості; наочна інформація.

- *Естетичне виховання засуджених та осіб, взятих під варту.* Його мета – формування їх естетичних цінностей, смаків та потреб. Його проводить начальник відділення СПС із залученням представників державних та недержавних організацій. Основними заходами естетичного виховання засуджених та осіб, взятих під варту, є: мистецька діяльність (художні гуртки, вокально-інструментальні ансамблі, духові

оркестри, гуртки декоративно-прикладного мистецтва); знайомство з творами мистецтва (перегляд літератури, відеофільмів, телепередач); участь у культурно-масових заходах естетичної спрямованості; тематичні вечори; виставки робіт засуджених та осіб, взятих під варту; мистецькі фестивалі виховних установ; прослуховування радіопередач, перегляд телепередач та відеофільмів; наочна інформація. У більшості УВП та СІЗО заходи естетичного виховання засуджених та осіб, взятих під варту, проводяться щотижня, серед них переважають: функціонування мистецьких гуртків (вокального, музичного, літературного, художнього, декоративно-прикладного), концерти запрошених колективів чи власної художньої самодіяльності засуджених.

- *Фізичне виховання засуджених та осіб, взятих під варту.* Його мета – сформувати у них потребу у здоровому способі життя, укріпити їх здоров'я, розвинути їх фізичні сили і морально-вольові якості. Основні заходи фізичного виховання засуджених та осіб, які взятих під варту: ранкова фізична зарядка; виробнича гімнастика; функціонування спортивних секцій; спортивні змагання.

Завданнями фізкультурно-оздоровчої роботи із засудженими є: залучення до здорового способу життя, організація дозвілля та відпочинку. Фізкультурно-оздоровча робота із засудженими виконує низку важливих соціально-виховних функцій: просвітницьку – популяризація здорового способу життя; оздоровчу – формування навичок здорового способу життя, розвиток фізкультурно-спортивних навичок; комунікативну – психологічне зближення різних категорій засуджених на ґрунті фізкультури та спорту, здорового способу життя; регулятивну – вплив на світогляд і поведінку; організаційну – організація роботи спортивних секцій.

- *Трудове виховання засуджених.* Мета трудового виховання засуджених – формування у них потреби у праці, підвищення професійної кваліфікації, працелюбності, залучення до трудової діяльності, готовність до праці після звільнення з УВП. Особливості праці засуджених регламентуються главою 18 КВК України «Праця засуджених до позбавлення волі».

Основні заходи трудового виховання засуджених: продуктивна праця у сфері матеріального виробництва (на промисловій зоні); суспільно-корисна праця, яка пов'язана з благоустроєм УВП (ремонт житлових приміщень); праця з господарського обслуговування (робота у їдальні, банно-пральному комбінаті); праця, яка пов'язана з самообслуговуванням (прибирання спального місця, догляд за своїм одягом, взуттям).

- *Правове виховання засуджених та осіб, взятих під варту.* Мета – формування їх правосвідомості, готовності до самокерованої правослухняної поведінки в УВП та після звільнення, доведення основних правових норм. Основні заходи правового виховання засуджених та осіб, взятих під варту: лекції, бесіди, диспути з правових питань; юридичні консультації; наочна інформація на правову тематику; розгляд заяв, пропозицій та скарг засуджених; прийом засуджених та осіб, які тримаються під вартою, з особистих питань; засідання спостережних комісій; вечори запитань та відповідей; прослуховування радіопередач, перегляд телепередач, кіно- та відеофільмів, періодичних видань.

- *Санітарно-гігієнічне виховання засуджених та осіб, взятих під варту.* Мета – підвищення їх санітарно-гігієнічної культури, залучення до підтримання санітарно-гігієнічних вимог у житлових та виробничих приміщеннях. Для цього застосовуються методи формування позитивної поведінки засуджених та осіб, взятих під варту, методики мотиваційного інтерв'ювання, когнітивно-поведінкового втручання та просоціального моделювання. Основні заходи санітарно-гігієнічного виховання засуджених та осіб, взятих під варту: огляди санітарного стану відділень СПС та засуджених; організація прибирання приміщень, прасування одягу, миття у лазні; змагання на краще відділення СПС за санітарним станом; наочна інформація. [3]

Таким чином, соціально-виховна робота із засудженими глибоко зачіпає внутрішній світ засудженого, викликає найбільш активну реакцію, яка дозволяє повною мірою судити про результативність виховного впливу. Вона дозволяє сформувати правильне відношення засудженого до покарання,

до суспільно-корисної праці, виховних заходів, до самого себе та до інших людей.

### **Література**

1. Олексюк, Н. С. Соціальна реабілітація осіб, які перебували у конфлікті із законом. Соціальна робота: виклики сьогодення: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26-27 квітня 2018 р., Тернопіль, 2018. С. 86-88.

2. Стаття 124. Основні напрями, форми і методи соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі. URL:

[https://protocol.ua/ua/kriminalno\\_vikonavchiy\\_kodek\\_vid\\_11\\_07\\_2003\\_1129\\_iv\\_stattya\\_124/](https://protocol.ua/ua/kriminalno_vikonavchiy_kodek_vid_11_07_2003_1129_iv_stattya_124/).

3. Харченко, С. Я., Караман, О. Л., & Краснова Н. П. Пенітенціарна педагогіка: науково-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім.Тараса Шевченка», 2011. 329 с.

УДК 159.922

О. В. ГУЦАЛ, Ю. В. ГРАЧ

Хмельницький національний університет

### **ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАДОВОЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЕБ ДИТИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

*Основний розділ.* Соціальний розвиток дитини у сучасному світі зумовлений динамічністю та мобільністю середовища, у якому дитина росте, розвивається та, відповідно, соціалізується. Зміни цінностей, вимог та ризиків сучасного соціуму постають причиною змін у соціальному баченні дитини свого місця у сучасному світі. Це, відповідно, зумовлює та визначає рівень виникнення ризиків у поведінкових реакціях дітей та підлітків.

Задоволення соціальних потреб сучасної дитини виступає водночас як вимога сучасного складного соціального

світу, так і як умова гармонійного розвитку особистості. Акцентуємо увагу на деяких аспектах задоволення соціальних потреб дитини в сучасних умовах. Перше, що варто відзначити, це роль та місце соціальних інститутів у процесі соціалізації сучасної дитини. Задоволення соціальних потреб сучасної дитини прямо пропорційно залежить та визначається соціалізуючим виховним впливом взаємодії усіх соціальних інститутів. На сучасному етапі розвитку соціальної/соціально-педагогічної роботи взаємодія різних соціальних інститутів з метою педагогізації, гуманізації соціуму є однією з найбільш актуальних проблем у контексті дослідження соціальних потреб дитини. Беручи до уваги позанавчальну дозвілєву діяльність дитини як основне середовище реалізації соціальних потреб дитини, відзначимо у цьому контексті пріоритетну роль соціальних інститутів. Визначальними серед таких вважаємо наступні: центри розвитку для дітей та юнацтва, спортивні школи, клуби за інтересами, художньо-естетичні центри, бібліотеки, молодіжні центри, дитячі та молодіжні громадські об'єднання тощо.

Особливої уваги заслуговує сім'я як первинний соціальний інститут для дитини. У цьому контексті варто акцентувати увагу на зміні сімейних цінностей, яка є характерною для сучасної сім'ї. В умовах постійних демографічних і соціальних змін (зростання кількості розлучень, самотніх людей, перевищення смертності над народжуваністю) втрачаються сімейні цінності, руйнуються відносини, підвищується ризик розлучень, знижується вага виховної функції сім'ї [2].

Відзначимо, що сім'я традиційно належить до базових цінностей у вітчизняній культурі та містить у собі могутній потенціал впливу на процеси суспільного розвитку. Як свідчить історичний досвід, потреби функціонування інституту сім'ї завжди були і є одним зі значущих факторів соціальних змін, а її роль як важливого буфера між індивідами і соціальними змінами зростає саме у кризові періоди. Сімейні відносини та сімейна життєдіяльність тісно вплетені в соціально-економічну реальність, а стан інституту сім'ї є одним із найважливіших індикаторів соціальної стабільності й благополуччя [3].

Сучасність актуалізує проблему наявності великих можливостей і великих ризиків, як для окремих членів суспільства, так і всього соціуму. Ця неоднозначність посилюється тим, що

порушені звичні інститути соціалізації та деформовані їх функції (це особливо актуально щодо сучасної сім'ї), тривають втрата ідеалів старших поколінь, переоцінка цінностей і зміна в індивідуальних системах цінностей. Негативні процеси в суспільстві призвели до поширення соціального сирітства, в тому числі до найгірших його форм - безпритульності й бездоглядності дітей, які мають батьків; до зростання нетерпимості й агресії у стосунках між людьми, до втрати життєвих орієнтирів, несформованості соціальної компетентності [1].

*Висновки.* Узагальнюючи вище викладений матеріал, зазначимо, що розвиток сучасної дитини, її соціалізація та становлення як повноправного члена суспільства зумовлені перш за все рівнем та якістю задоволення соціальних потреб дитини, взаємодією усіх соціальних інститутів, що виступає як умова гармонійного та всебічного соціального розвитку особистості сучасної дитини.

### **Література**

1. Алексеев Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики. Науково-методичний посібник. Київ, Педагогічна думка, 2007.
2. Демчук О. Сімейні цінності як парадигма інституту життєдіяльності. Київ, Нова педагогічна думка, випуск 1, 2017, 47 с.
3. Шнейдер Л. Б. Основи сімейної психології: посібник для ВНЗ – Видання 2-ге, Москва, Ділова книга, 2006 р, 768 с.

УДК 378.124

О. В. ДАВИДЧУК, К. С. ОЛІЙНИК  
Психологічний центр Катарсис

### **ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ КОУЧИНГУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ**

Комунікація є однією з ключових ланок у якісній взаємодії та житті суспільства як єдиного організму. Для побудови гнучкої міжособистісної комунікації необхідні старання кожної людини, готовність до змін з середини, зміна

мислення, прокачування власних навиків, стилю спілкування, взаємодії, оточення, компетентності. На даний момент існують багато різних галузей які займаються цими питаннями, в своїй роботі вони використовують низку підходів, одним з таких є коучинг.

Коучинг – це система реалізації спільного соціального, особистісного, творчого потенціалу учасників процесу неперервного професійного розвитку з метою отримання максимально можливого результату; безперервне співробітництво, яке допомагає клієнтам досягати реальних результатів в особистому та професійному житті. Завдяки коучингу клієнти поглиблюють свої знання, підвищують коефіцієнт корисної дії (ККД), а також покращують якість життя. Це визначення даємо опираючись на данні Міжнародної Федерації Коучингу (ICF) [3].

Як відомо, першовитоками коучинга є праці таких зарубіжних вчених, як Т. Голві, М. Дауні, Т. Леонард, М. Аткінсон . З цих напрацювань можемо побачити, що під процесом коучингової технології розуміється процес:

- підтримки розвитку особистості за допомогою іншої особи – педагога, керівника, методиста, психолога – через спостереження, постановку цілей і завдань, зворотній зв'язок та формування нових моделей поведінки [1];
- розкриття потенціалу людини з метою максимального підвищення її результативності [4];
- усвідомлення людиною власних можливостей (прихований потенціал, що дає змогу за умови грамотного застосування інструментів і технологій досягати найвищих результатів) [2].

Оскільки основна мета коучингу – покращення особистого та професійного життя клієнта, важливим тут є його зв'язок із соціальною роботою. На нашу думку, використання коучингу є хорошим інструментом в соціальній роботі з клієнтом, задля допомоги йому у вирішенні проблем, розширенні власних можливостей, розкритті потенціалу, професійному зростанні.

У кінці XVIII століття, перші соціальні робітники, що були вихідцями з благодійних організацій добровільно надавали допомогу нужденним, вчили їх елементарним знанням та навичкам, всіма своїми зусиллями надавали їм турботу та свою опіку, завдяки цьому, у них формувались навички самообслуговування, а згодом - здобуття освіти та працевлаштування.[5 с.31]

В соціальній роботі на даний момент використовуються багато різних методик з інших сфер, нижче ми подаємо порівняння щодо двох практик: коучингу та психотерапії.

| Антропологічна практика | Ціль та цінність                 | Предмет            | Проблемний стан                   | Продуктивний процес        | Принцип діяльності професіонала | Метод                 |
|-------------------------|----------------------------------|--------------------|-----------------------------------|----------------------------|---------------------------------|-----------------------|
| <i>Психотерапія</i>     | Сенс                             | Навколишній світ   | Життєвий світ                     | Переживання                | Співпереживання                 | Розуміння             |
| <i>Коучинг</i>          | Самореалізація, досягнення цілей | Спроектоване життя | Вихідне положення-постановка цілі | Планування і практичні дії | Напхнення                       | Актуалізація ресурсів |

**Рис.1. Порівняння психотерапії та коучинга**

Отже, звертаючи увагу на наведені нами вище інструменти, цілі та види коучингу можна сказати що цей метод є доцільним у застосуванні з різними верствами населення.

Проте запровадити цю технологію в реальне життя, задля його покращення, зможуть тільки ті клієнти, які приймають зміни й готові почати по-новому ставити цілі,

мислити, виконувати нові для себе завдання, не боятись завищувати планку та всіма силами досягати найкращого результату.

Ми розділяємо один з головних принципів коучингу «тут і зараз», як ми зазначали вище, коучі не беруть до уваги минулий досвід клієнта, а тримають курс на покращення теперішнього стану та, як наслідок, позитивні зрушення в майбутньому. Спільно з клієнтом коуч шукає шляхи досягнення чітко поставленої мети, наприклад, у сфері роботи, особистого життя або саморозвитку.

Не дивлячись на всі переваги роботи даного методу, є один мінус, коучинг не зможе допомогти людині, яка не хоче змін. Якщо клієнт тільки пасивно мріє про зміни до кращого, але одночасно не готовий до активних та рішучих дій, ще й підкріплює це пасивними виправданнями, бажаного результату він не досягне.

На основі викладеного можемо зробити висновок, що результатом взаємодії в системі «людина-людина», яка реалізується в стилі коучинг, є підвищення рівня усвідомлення мотивів, цінностей та відповідальності за досягнення власних навчальних і професійних результатів.

### **Література**

1. Leonard T. Profiles in Coaching with Thomas Leonard / T. Leonard – Fitness Information Technology; 2 edition, 2010.
2. Whitmore J. Coaching for Performance: GROWing Human Potential and Purpose: The Principles and Practice of Coaching and Leadership / J. Whitmore. – Nicholas Brealey Publishing; Fourth Edition, 2009. 244 p.
3. Zeus P. The Complete Guideto Coachingat Work/ P. Zeus, S. Skiffington. – Australia : The Mc Grow-Hill Companies, Inc., 2007. 260 p.
4. Дауни М.Эффективный коучинг.Уроки коуча коучей / М. Дауни; пер. с англ – М.: Изд-во «Добрая книга», 2013. 288 с.
5. Теория социальной работы.: Учебник/ Под ред. Проф. Е.И.Холостовой. М.: Юристъ,2001. 334 с.

## **ДО ПРОБЛЕМИ ЮНОГО МАТЕРИНСТВА ЯК ФЕНОМЕНУ СУЧАСНОГО СВІТУ**

*Основний розділ.* Сучасне молодіжне середовище характеризується такими особливостями як зростання сексуальної активності серед підлітків, знецінення сімейних цінностей, зниження ролі та значення поваги до дівчини, знецінення поняття кохання у глибокому розумінні цього почуття. Ці соціальні реалії зумовлюють виникнення та поширення серед підлітків деструктивних, аморальних типів поведінки. Особливої уваги у цьому контексті потребують саме дівчата-підлітки, адже у більшості випадків відповідальність за раннє статеве життя та його можливі наслідки несуть саме дівчата.

Підліткова вагітність виступає у сучасному світі як соціальна проблема. Адже юна мати зазвичай не спроможна ні фізично, ні психологічно, ні матеріально взяти на себе відповідальність народження та виховання дитини. Ці труднощі стають причиною подальших деструктивних змін у психіці дівчини-підлітка, стають платформою, на якій вибудовуються викривлені уявлення про сутність сім'ї, цінностей виховання та соціального сприйняття себе як повноправного члена суспільства.

У сучасних наукових виданнях материнство визначається як період безпосередньої взаємодії матері з дитиною, що триває з моменту народження дитини і протягом всього життя [3]. Актуальність зазначеної проблеми є безсумнівною в контексті погіршення шлюбно-сімейної динаміки, поширення неповних сімей, зростання масштабів сирітства, наявності випадків жорстокого поводження з дітьми тощо. Не менш важливими є медико-соціальні аспекти цієї проблеми, пов'язані з культурою статевого виховання, утвердженням активної самозбережувальної поведінки, необхідністю соціальної підтримки молоді [2, с. 77].

Для нашого дослідження цінними є висновки дослідниці Братусь І. В. щодо відповідального материнства, яка виокремила негативні наслідки вагітності та народження дітей у юному віці,

які впливають і на юних матерів, і на їхніх дітей. До них належать: високий рівень смертності серед породіль, що обумовлено фізіологічною незрілістю організму; неналежною поведінкою дівчат, які не дотримуються правил харчування, палять, вживають спиртні напої, тютюн, наркотичні речовини; високий рівень абортів та викиднів, різних гінекологічних захворювань, вторинної безплідності; психологічні травми, що проявляються через страхи, депресії, постабортний та посттравматичний синдроми, суїцидальні спроби; бідність та соціальна незахищеність юних матерів, припинення ними освіти, соціальне відчуження. Ступінь негативних наслідків вагітності та народження дитини в юної матері, в першу чергу, залежить не від віку, а від рівня соціального розвитку та зрілості підлітка, від конкретних соціальних умов, серед яких важливу роль відіграють оточуючі, соціальні служби. Діти, народжені юними матерями, більше наражаються на такі ризики: високий рівень смертності серед немовлят; хронічні та інфекційні захворювання; травматизм від недбалого догляду; деривація; можливість передачі до будинку дитини; різноманітні форми насильницької поведінки над дітьми, а також ризик стати жертвами насильства, торгівлі людьми. Крайнім проявом реакції на очікування народження небажаної дитини є спроба або реальне вбивство немовляти матір'ю [1, с. 10].

*Висновки.* Проблема відповідального юного материнства у останні роки виступає як соціально-культурний феномен, беручи до уваги негативні тенденції змін цінностей, сприйняття себе як частини соціальної системи підліткового середовища. Існування такої проблеми як підліткове материнство є природньою реакцією сучасних підлітків на деструктивні зміни у самому суспільстві, на процеси, що відбуваються у сучасному світі. У цьому контексті варто зазначити такі процеси як глобалізація, акселерація, зміна сімейних цінностей, збільшення кількості розлучень та абортів, знецінення почуттів та поваги до себе та до інших, завищені вимоги до відносин, лояльність до дошлюбних статевих відносин тощо.

## **Література**

1. Братусь І. В. Соціально-педагогічна робота з юними матерями у США та Великій Британії. Автореферат дисертації

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, Луганськ, 2007, с. 10.

2. Думанська В. П. Демографія та соціальна економіка, 2015, № 3 (25), с. 77.

3. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Астон, 2010. 304 с.

УДК: 37.013.77:355.422-051

К. Р. ДУНАЄВСЬКА, Ю. Л. БРИНДІКОВ

Хмельницький національний університет

## **ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ КОРИГУВАННЯ КОМБАТАНТІВ**

Проблема збереження психологічного здоров'я і працездатності осіб, що беруть участь у військових конфліктах, останнім часом привертає увагу великої кількості дослідників. Війна приносить не тільки фізичну, а й душевну інвалідність. Учасники бойових дій, часто не усвідомлюючи цього, несуть в собі тягар болю довгі роки. Одні, в силу особистісних якостей, можуть подолати ці проблеми самостійно, іншим необхідна психолого-педагогічна допомога і підтримка протягом усього життя [1, с.5-8].

Успішна соціальна адаптація у соціумі даної категорії військовослужбовців можлива через проведення психолого-педагогічних коригувальних заходів. Важливу роль у цьому процесі покликані зіграти спеціалізовані соціальні служби, які мають забезпечити гідні умови для успішного психолого-педагогічного коригування комбатантів з метою підвищення рівня свідомості щодо посттравматичного стресового розладу. Експериментальне дослідження проходило на базі Хмельницького міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Методами дослідження були: аналіз літератури, спостереження, опитування та анкетування комбатантів. У нашому дослідженні взяли участь 34 військовослужбовці – учасники бойових дій, середній вік яких становив 47 років. До групи досліджуваних увійшли учасники бойових дій з інвалідністю, які отримали серйозні фізичні каліцтва під час

виконання професійних обов'язків та ті комбатанти, які не мають ушкоджень.

Метою даного дослідження є аналіз особливостей соціально-психологічних проявів ПТСР у військовослужбовців-учасників бойових дій, визначення шляхів психолого-педагогічної допомоги в їх адаптації до умов мирного життя. Предмет аналізу – психологічні наслідки участі у бойових діях, які проявляються у вигляді психічної травми бойового стресу і ПТСР.

Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців виникає внаслідок реакції на події загрозливого або катастрофічного характеру. Перші симптоми посттравматичного розладу більше схожі на звичайну депресію: це нав'язливі яскраві спогади, що часто повторюються у снах, постійне відчуття тривоги, дратівливості, підвищена чутливість до інших подій, які нагадують пережитий стрес, спалахи гніву, зниження концентрації уваги, а також часте серцебиття, підвищення артеріального тиску, головний біль.

Дослідження особливостей соціально-психологічних проявів ПТСР у комбатантів здійснювалась за допомогою діагностичних методик, які найбільше відповідають меті та предмету дослідження. Ми обрали для діагностики посттравматичних стресових розладів опитувальник травматичного стресу І.О. Котенєва (ОТС) з метою виявлення надмірного контролю у клієнта, для визначення стресостійкості у комбатантів обрано методику «Бостонський тест на стресостійкість», прояв агресії у поведінці та відносинах виявили через посередництво тесту А. Ассінгера, адаптованого до нашого дослідження та прояв тривожності у поведінці допомогла виявити шкала тривожності Тейлора, адаптація М. Пейсахова, адаптовану до нашого дослідження [2; 3].

У ході проведеного нами анкетування було виявлено, що 50% учасників бойових дій не можуть працевлаштуватися, а 15% мають тимчасову роботу. Отже, 65% опитаних не здатні знайти собі постійне місце роботи. Відсоток працевлаштованих учасників бойових дій дещо більший, ніж серед осіб з інвалідністю і становить 41% до 29%. Адже працевлаштованість і зайнятість – це надважливі компоненти у психолого-педагогічному коригуванні учасників бойових дій і найбільш гостро це питання стоїть серед комбатантів з інвалідністю.

Дані опитування демонструють як самі учасники бойових дій оцінюють стан свого здоров'я – у 12% відзначають вкрай низьке самопочуття, що вимагає негайного втручання і допомоги, а 67% учасників бойових дій необхідно залучити до профілактичних заходів коригувального характеру. Лише 18% учасників бойових дій відзначають гарний стан здоров'я. Між станом та елементами соціальної дезадаптації комбатантів спостерігається прямий зв'язок – зниження або обмеження активності призводить до проявів соціально-психологічної дезадаптивності. А це, у свою чергу, може призводити до загострення ПТСР [2, с.210].

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що пов'язані зі стресом психічні розлади, отримані під час військових дій, є одним з головних внутрішніх бар'єрів на шляху адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій до звичайного життя. Після повернення до мирних обставин на вже наявні, пов'язані з війною ПТСР, нашаровуються нові розлади, зумовлені стресами, пов'язаними з соціальною дезадаптацією. Учасники бойових дій переносять військовий спосіб поведінки на мирний ґрунт; у них особливим чином з'єднуються способи поведінки, що сформувалися під впливом стрес-факторів бойової обстановки. [4, с.95].

Стан комбатанта можна поліпшити тільки за допомогою застосування системи спеціальних заходів, які спрямовані на психолого-педагогічне коригування з метою підвищення рівня свідомості військовослужбовців щодо посттравматичного стресового розладу на основі впровадження арт-терапії, ігрових технологій, тренінгів, сімейної терапії тощо.

### **Література**

1. Бриндіков Ю. Л. Проблема посттравматичних стресових розладів у військовослужбовців, учасників бойових дій / Ю. Л. Бриндіков // Теорія і методика виховання : науково-педагогічний вісник. 2017. Вип. 7. С. 5-8.
2. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. ...доктора пед. наук : 13.00.05 / Бриндіков Юрій Леонідович. – Хмельницький, 2019. 559 с.
3. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості

особистості : монографія / В. М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2007. 432 с.

4. Эффективная терапия посттравматического стрессового расстройства. / Под ред. Эдны Фоа, Теренса М. Кина, Мэтью Фридмана. – М. : «Когито-Центр», 2005. 467 с.

УДК 159.922.73

О. О. ЗДОРОВИЦЬКИЙ, Т. О. ГУДЗЬ  
Хмельницький національний університет

## **АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ**

Все більше уваги сучасних науковців привертає питання розвитку емоційного інтелекту. Успішні бізнесмени, керівники великих корпорацій, масштабні роботодавці при підборі персоналу звертають увагу на розвиток емоційного інтелекту. HR-фахівці все частіше, під час співбесід та підбору кадрів, озвучують ще одну із надважливих вимог – це розвинутий емоційний інтелект, якому надається не менша вага ніж рівню IQ та диплому про вищу освіту. Саме тому вважаємо актуальною тему розвитку емоційного інтелекту, а підлітковий вік одним із найсензитивніших періодів особистісного розвитку особистості у зв'язку з пластичністю головного мозку до формування нових нейронних зв'язків. Д. Гоулман називає, період дитинства та підлітковий вік «вікнами можливостей» для формування емоційних звичок, які впливають на подальше життя людини [1, с.38]. Також, важливою для нас є точка зору І. Опанасюк про те, що «у старшому шкільному віці створюються умови для свідомого розвитку емоційного інтелекту, який характеризується високою сенситивністю, гнучкістю психічних процесів і підвищеним інтересом до сфери свого внутрішнього «Я»» [4, с.8].

Підлітковий вік обрано не випадково, адже саме у цей період підлітки починають цікавитись своїм внутрішнім світом. У сучасному суспільстві роль виховання, переважно, перекладається на школу, з самого народження дитину

починають готувати до школи, а процес навчання у школі позиціонується як унікальна цінність, що впливає на формування та розвиток особистості. Основною причиною такої переоцінки і «всемогутності» школи є необхідність батьків більшість свого часу приділяти роботі щоб забезпечити свою сім'ю.

Теоретико-практичні особливості розвитку емоційного інтелекту розкрито у наукових працях вітчизняних та зарубіжних науковців (О. Власова, І. Андреева, С. Дерев'янка, Л. Божович, В. Зарицька, Н. Коврига, Е. Носенко, Д. Гоулман, А. Реан, І. Кон, Д. Карузо, Дж. Маєр, У. Дакс, П. Соловей).

Термін «емоційний інтелект» вперше був запропонований в 1990 році американськими психологами П. Селовеєм та Дж. Майєром. Широкої популярності набув підхід Д. Гоулмена, який емоційний інтелект трактує як «здатність усвідомлювати власні почуття, почуття інших людей, мотивувати самого себе та інших людей, управляти емоціями як на одинці з самим собою та і стосовно інших» також він зауважував, що якщо IQ є пре диктором академічної успішності, то рівень EQ дозволяє говорити про ймовірність життєвого успіху [2, с.342]. У сучасній науці популярності набули кілька теорій і концепцій щодо емоційного інтелекту: некогнітивна теорія Р. Бар-Она (1997 р.); теорія Д. Гоулмена (2008 р.); двокомпонентна теорія Д. Люсіна (2004р.), а також концепція емоційно-інтелектуальних здібностей Д. Майєра, П. Селовея, Д. Карузо. У своїй концепції Д. Майєр і П. Селовей зазначають «емоційний інтелект це здатність глибинного усвідомлення, оцінки та вияву емоцій; здатність розуміння емоцій та емоційних знань; а також здатність управління емоціями, яка сприяє інтелектуальному та емоційному розвитку особистості» [5, с. 99]. Автори, також визначили в структурі емоційного інтелекту чотири компонента: усвідомлена регуляція емоцій; розуміння емоцій; асиміляція емоцій в мисленні; розрізнення та вираження емоцій. Розвинута самосвідомість (рефлексія, усвідомлення переживань своїх емоцій); вміння контролювати себе (зокрема, свою імпульсивність); самомотивація; впевненість в собі; емпатія; соціальна гнучкість – саме такі показники емоційного інтелекту називає Д. Гоулмен [1].

На основі аналіз досліджень щодо проблеми емоційного інтелекту, І. Мещярікова [3] систематизувала такі передумови розвитку емоційного інтелекту як: біологічні (спадкові задатки емоційної здібності, правопівкульний тип мислення та екстраверсія) та соціальні (становлення раціоналізації у міру дорослішання; ступінь розвитку самосвідомості дитини; емоційно благополучні стосунки між батьками; рівень освіченості батьків та сімейних доход; гендерні особливості виховання; релігійність тощо).

### **Література**

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / пер. с англ. А. П. Исаевой. М: АСТ; Владимир: ВКТ, 2009. 478 с.
2. Либин А. В. Дифференциальная психология/ А. В. Либин. М.: Эксмо, 2006. 544с.
3. Мещерякова И. Н. Развитие эмоционального интеллекта студентов-психологов в процессе обучения в ВУЗе
4. Опанасюк І. В. Психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту старшокласників засобами арт-терапії: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. К., 2017. 20 с.
5. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования: учеб. пособие для бакалавриата и магистратуры / М. А. Холодная. – 3-е изд., перераб. и доп. М.: Издательство Юрайт, 2019. 334 с.

УДК 37.013.42

А. О. ЗІНЬКОВСЬКА, Н. В. СИНЮК  
Хмельницький національний університет

### **ПЕРЕДУМОВИ ТА ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ СХИЛЬНОСТЕЙ ДО АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ**

В статті на основі аналізу сучасної наукової літератури з проблеми адиктивної поведінки виокремлено та систематизовано основні передумови такої поведінки та

фактори виникнення схильностей до неї у дітей підліткового віку, як найбільш уразливого.

Під *адиктивною поведінкою* ми розуміємо поведінку особи, спрямовану на задоволення нестримного і невгамовного потягу до певних видів активності, що надають людині особливе задоволення, дозволяють відчувати особливі переживання або змінити психічний стан (свідомість), проте наносять шкоду її фізичному або психічному здоров'ю, діяльності та взаємовідносинам.

Загальні питання формування адиктивної поведінки, її попередження, лікування й реабілітації осіб із залежністю представлені в роботах А. Єгорова, Є. Змановської, Л. Леонової і Н. Бочкарьової, Ц. Короленка, В. Мендиловича, Н. Дмитрієвої, С. Смагіна, О. Симатової та ін., питання соціально-педагогічної профілактики адикцій розкриті в публікаціях Н. Зобенько, Н. Максимової, В. Оржеховської, О. Пилипенка, С. Толстоухової та ін. Окремі аспекти формування різних видів адиктивної поведінки обговорюються в науковій періодиці. Так, М. Горобей вважає, що адикції є результатом загострення шкідливих звичок і пов'язує їх формування з незадоволеними потребами та складними життєвими подіями]; Н. Бугайова розглядає вплив вікових криз на формування адиктивної поведінки та вказує на зв'язок адиктивної поведінки дорослої людини із її надмірною залежністю в дитинстві від батьків, дитячими адикціями та неврозами в ранньому дитячому та дошкільному віці; І. Цал-Цалко доводить взаємозв'язок певних видів адикцій, не пов'язаних із вживанням психоактивних речовин, із незадоволенням невротичних потреб особистості. О. Песоцька аналізує сучасні підходи до профілактики адиктивної поведінки та зазначає, що найперспективнішим є інтеракціоністський підхід, що розглядає розвиток адиктивної поведінки як багатофакторний процес і передбачає формування у людини комплексних настанов щодо неї; В. Лютий досліджує профілактику соціально-прийнятних видів адиктивної поведінки підлітків та молоді; Г. Золотова розкриває критерії визначення адиктивної поведінки у підлітків та ознаки належності підлітка до груп ризику її формування, характеризує зміст, принципи, методи та форми профілактичної роботи з підлітками групи

ризик, обґрунтовує необхідність при роботі з ними прямого (антинаркотичне виховання) та непрямого (усунення особистісних та мікросоціальних чинників адиктивної поведінки, формування вольових якостей та комунікативних) профілактичного впливу [1].

Фахівці соціально-педагогічної галузі визначають *адиктивну поведінку* як поведінку людини, для якої притаманне прагнення до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану завдяки прийому різноманітних хімічних речовин чи постійній фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримання інтенсивних емоцій [3].

*Схильність до адиктивної поведінки* – це особистісне новоутворення, що детермінує готовність до вживання психотропних речовин. Особистісна схильність до адиктивної поведінки складається з таких компонентів:

- відсутність мотивації досягнення (перевага натомість унікаючої мотивації), аж до відмови вважати себе суб'єктом діяльності;
- несформованість функції прогнозу поведінки;
- низький рівень розвитку самоусвідомлення, відсутність навичок рефлексії;
- екстернальний локус контролю;
- низький рівень самоповаги, аж до неприйняття образу «Я», який, однак, може маскуватися захисною поведінкою, що демонструє завищену самооцінку;
- самозахисний тип реакції на фрустрацію, що виявляється в відмові від діяльності при зіткненні з найменшими труднощами;
- суперечність самооцінки та рівня домагань, що виявляється в алогічності та непослідовності діяльності при подоланні перешкод;
- тенденція до втечі від реальності в ситуації фрустрації [2].

Узагальнення даних, представлених в наукових джерелах, дозволяє визначити такі *передумови формування адиктивної поведінки*:

1. Загальний психологічний дискомфорт, що обумовлює потреби у зміні психічного стану, відході від реальності або в особливих переживаннях, та може бути викликаний:

незбалансованістю психічних процесів, наслідками органічних вражень центральної нервової системи, перенесених психоневрологічних захворювань та психотравм; фрустрацією життєво важливих потреб людини або наявністю у неї невротичних потреб; тривалим перебуванням у стресових або психотравмуючих обставинах.

2. Низька стресостійкість та схильність до втечі від проблем або пошуку швидкого задоволення, формування стійкої вибіркової прихильності, що можуть бути пов'язаними з: індивідуально-типологічними особливостями людини; несформованістю вольових якостей та життєвих навичок; сформованими в ході соціалізації стереотипами поведінки у складних ситуаціях (копінг-поведінки); егоцентричною або гедоністичною спрямованістю особистості.

3. Відсутність чинників, що можуть стримати формування залежності: усвідомлення небезпеки адикції, негативних настанов щодо адиктивної поведінки та її окремих видів; альтернативних інтересів, захоплень, життєвих смислів, планів та перспектив; стійких міжособистісних стосунків, мережі соціальної підтримки.

*До загальних факторів, що сприяють формуванню схильності до адиктивної поведінки* дослідники відносять виховання в умовах відсутності емоційної підтримки та батьківської прихильності, неадекватний стиль батьківського виховання (гіперопіка, гіпоопіка); емоційну нестабільність сім'ї та перебування в умовах постійних сімейних конфліктів; наявність зразків адиктивної поведінки в найближчому оточенні; авторитарність вихователів та надмірні навчальні навантаження в закладах освіти; заохочення різних видів адиктивного поведінки в неформальній групі; моду на певні види ризикованого щодо формування залежності поведінки; поширення в засобах масової інформації зразків адиктивної поведінки, їх пряму і непряму рекламу. Специфічними чинниками, що підвищують ризик формування адиктивної поведінки в підлітковому та молодому віці є емоційна нестабільність, нестійкість системи цінностей особистості, схильність до експериментування, недостатність навичок

подолання проблем, гедоністична спрямованість цінностей молодіжної субкультури.

Висновки. Особистісна схильність до адиктивної поведінки формується поступово, в процесі онтогенезу. Причиною її виникнення є несприятлива соціальна ситуація розвитку дитини. Своєчасне виявлення та психологічна корекція цього особистісного новоутворення дозволить уникнути формування психологічної готовності до адиктивної поведінки. Методика виявлення дітей групи ризику адиктивної поведінки повинна визначити наявність психологічних, соціальних і біологічних факторів ризику адиктивної поведінки.

### **Література**

1. Золотова Г. Д. Особливості соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки серед дітей групи ризику. Вісник ЛНУ імені Т. Шевченка. 2010. № 9 (196). С. 92-101.
2. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки. Київ, 2002. 383 с.
3. Сердюк А. А. Профилактика наркотизма в системе народного образования: методические и организационные аспекты чтения спецкурсов Профилактика наркомании: организационные и методические аспекты / сост. И. П. Рущенко. Харьков: Финарт, 2002. С. 102-123.

УДК 316.346.32

А. П. КАЛЮЖНА, Л. О. ДАНИЛЬЧУК  
Хмельницький національний університет

### **СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ**

За умов сучасних політичних і соціально-економічних трансформацій в Україні динамічно розвивається державна соціальна політика щодо дітей. Об'єктивно вимагають наукового обґрунтування стратегії й тактики дій державних і неурядових організацій задля благополуччя юних громадян з урахуванням досвіду організації соціальних взаємодій в

інтересах дітей в інших країнах, а також міжнародні зобов'язання України щодо забезпечення прав дітей. За таких обставин, великого значення набуває вивчення теоретичних основ, законодавчої бази, міжнародного досвіду організації соціально-правового захисту дітей.

Соціально-правовий захист особистості невід'ємно пов'язаний із соціальним регулюванням законодавчих норм. У правознавчій науці розрізняють два види соціального регулювання – державне і недержавне. Кожен з цих видів може бути нормативним чи індивідуальним і реалізується соціальними суб'єктами. Це індивіди та їх групи, з яких складається суспільство. Одним із найпоширеніших видів соціальних суб'єктів є соціальні організації – об'єднання людей, що спільно реалізують певні програми, завдання, цілі та працюють на підставі загальновизнаних правил і процедур [3, с. 108]. Соціально-правовий статус дитини, формалізований параметрами сфери дитинства, визначає і становить концептуально та історично обумовлена система прав. У свою чергу існування правового статусу дитини дозволяє говорити про неї як суб'єкт права.

Соціально-правовий захист неповнолітніх – достатньо новий напрям не тільки педагогічної науки, а й діяльності суспільства. На часі засади соціально-правового захисту дітей, у тому числі й неповнолітніх, ще недостатньо розроблені українськими вченими, хоча розроблені завдання, які повинні вирішувати соціальні педагоги та соціальні працівники у своїй повсякденній діяльності та виокремлені історичні аспекти сприйняття прав дитини у суспільстві останнього століття.

Вивчення основ соціально-правового захисту неповнолітніх потребують переосмислення кращого зарубіжного досвіду діяльності різноманітних організацій та підготовки фахівців даного напрямку. І в Україні, і в зарубіжних країнах спочатку розробляються теоретичні засади соціально-правового захисту неповнолітніх, потім вони втілюються у практику роботи.

В Україні працює близько 500 різних громадських міжнародних і вітчизняних організацій, діяльність яких пов'язана чи дотична до проблеми соціально-правового захисту

неповнолітніх. Зауважимо, що їх внесок у соціально-правовий захист неповнолітніх значний та слугує державним структурам ваговою підтримкою.

Важливу роль у контексті правової допомоги відіграють громадські та міжнародні організації такі як МОМ, МОП, Дитячий фонд ООН «ЮНІСЕФ», Українська Гельсінська спілка з прав людини, Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та ін., які надають підтримку та здійснюють супровід щодо соціально-правового захисту дітей України.

Щодо протидії насильства над дітьми, у контексті соціально-правового захисту в Україні, вагомий внесок роблять міжнародні та громадські організації місія ОБСЄ в Україні, Дитячий фонд ООН «ЮНІСЕФ», Міжнародна організація ЕКПАТ, ГО «Ла Страда-Ураїна»; благодійні організації та фонди: Міжнародний фонд «Відродження», Український фонд «Благополуччя дітей» та ін.

На державному рівні соціальний захист дітей забезпечує Міністерство соціальної політики України через низку законів, розпорядчих актів та постанов. в Україні працює низка фондів та благодійних організацій, які займаються питаннями соціально-правового захисту неповнолітніх, серед них: Благодійний фонд «Приятелі дітей», Благодійна недержавна організація «СОС Дитячі Містечка Україна», Благодійна організація «Надія і житло для дітей» та ін.

Низка міжнародних, українських організації та благодійних фондів працює на вітчизняному ґрунті щодо соціально-правового захисту неповнолітніх у сфері охорони здоров'я: ВООЗ, Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Товариство Червоного Хреста України, Всеукраїнський благодійний фонд «Крона», Міжнародний благодійний фонд «Карітас України» та ін.

За результатами наукового практичного пошуку нами встановлено, що на території м. Хмельницький у контексті діяльності громадських організацій щодо соціально-правового захисту неповнолітніх працюють: Хмельницька обласна організація «Товариство Червоного хреста України»; всеукраїнський благодійний дитячий фонд «Щедрику Ведрику»; Хмельницький обласний фонд милосердя і здоров'я; МАА

Хмельницький Центр здорової молоді; Громадська організація «Подільська Правозахисна Фундація» та інші міжнародні та національні проекти.

### **Література**

1. Ковчина І. М. Підготовка соціальних педагогів до соціально-правової роботи. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 345 с.
2. Правознавство / за ред. Михайла Настюка. 2-ге вид. Львів : Світ, 1995. 272 с.
3. Правознавство : навч. посібник / А. М. Колодій, І. В. Опришко (керівники авт. кол.), С. Є. Демський та ін. ; за ред В. В. Копейчикова. – 3-е вид., переробл. та допов. К., Юрінком Інтер, 2000. 640 с.

УДК 37.015

**М. Ю. КОЗЛОВСЬКИЙ, Г. А. РІДКОДУБСЬКА**

Хмельницький національний університет

## **ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СУЧАСНОГО ПІДЛІТКА**

Сучасні темпи зростання швидкості інформаційних, економічних та соціальних процесів диктують нові парадигми процесів соціалізації, мобільності навчання та розвитку особистості.

Формуються нові вимоги до фахівців у всіх сферах професійної діяльності. Досліджуючи такий феномен як соціальна активність ми переконуємось, що високий рівень її сформованості збільшить можливості досягнення успіху, сприятиме самореалізації особистісній та професійній.

Людина істота соціальна і уся її життєдіяльність проходить у суспільстві – малих і великих групах, соціальних інститутах, формальних і неформальних соціальних осередках. Соціальна активність сприяє самоствердженню, кар'єрному

зростанню, встановленню особистих контактів та створенню благополучної сім'ї. Також, від рівня соціальної активності кожної особистості залежить рівень розвитку суспільства. Тобто, соціальна активність членів соціуму сприяє виникненню соціальної взаємодії, а у наслідок, підвищення рівня соціальної довіри, інтегрованості у соціумі [2, с. 127]. Саме тому потрібно звернути особливу увагу на пошук нових, методів, засобів, технологій формування та розвитку соціальної активності підлітків, спрямувати наукові пошуки на підвищення ефективності розвитку соціальної активності.

Варто зазначити, що соціальна активність є компонентом соціальної зрілості особистості, а підлітковий вік – це найбільш сенситивний період формування нейронних зв'язків у корі головного мозку. Звідси слідує, що варто звернути увагу на формування та розвиток соціальної активності саме у підлітковому віці.

У трактуванні поняття «соціальна активність» немає єдиного визначення. У своїй роботі ми розділяємо позицію Ю. Воробйова, адже сучасні підлітки сьогодні часто демонструють високий діяльнісний рівень, але не вся їх діяльність є соціальною активністю яка сприяє розвитку особистісному та соціальному. Дуже часто активність у «соціальних мережах» займає 50-70% діяльності підлітка, але це не є показником соціальної активності, а часто і навпаки є прагненням втечі від «реальної» соціальної взаємодії у середовище он-лайн.

Цінним для нас, є також узагальнення наукового досвіду здійснене у своїй публікації С. Абрамовою, яка підсумовує, що «психологи К. Абульханова-Славська, Ю Гіппенрейтер, В. Крутецький, Н. Лейтес, А. Петровський, С. Рубінштейн, д. Фельдштейн стверджують, що джерелом соціальної активності є її органічні та духовні потреби. У міру того, як розвивається людина, її соціальна активність як природна здібність перетворюється в соціальну систему настанов, інтересів, потреб і у взаємодію особистості з навколишнім середовищем[1, с. 6]. Даний процес, з точки зору Д. Фельдштейна супроводжується усвідомленням особистістю суспільних явищ, складових соціальних відносин, включає розвиток соціальних

потреб, також мають громадянську спрямованість, в першу чергу потреби у колективній взаємодії та відповідних мотивах, що спонукають до співпраці, участь у практичній діяльності, що має соціально ціннісну спрямованість [3, с. 80].

Переважає більшість підлітків використовують мережу Інтернет щоденно, і найбільше увагу підлітків привертають соціальні мережі. Саме соціальні мережі оптимально задовольняють потреби підлітків у спілкуванні, пошуку нових знайомств та обміні інформацією. Також тут, у соціальних мережах підлітки реалізують і задовольняють свою потребу у висловлювання власної думки, позиції.

Практично у кожному визначенні науковці відзначають, що соціальна активність проявляється у діяльності. Соціальна активність підлітка також транслюється через діяльність, але є певні особливості: по-перше, як тільки діяльність перетворюється на рутину підліток втрачає до неї інтерес; по-друге, для підлітків важливою є можливість відчутти, випробувати, спробувати щось нове, можливість спробувати ті чи інші, нові, поведінкові ситуації, соціальні практики у більш яскравій, ігровій, швидкій формі, що у свою чергу свідчить про зацікавленість підлітків у соціально активній діяльності. Саме тому формування соціальної активності підлітків (як фундаменту для активної соціальної позиції, соціальної зрілості дорослого) набуває актуальності та необхідності пошуку нових способів підвищення ефективності даного процесу.

Ми вважаємо, що соціально-психологічний тренінг може забезпечити реалізацію більшості умов, що сприятимуть підвищенню ефективності процесу формування соціальної активності підлітків.

## Література

1. Абрамова С. В. Педагогічні умови формування соціальної активності особистості / С. В. Абрамова // Теорія та методика навчання та виховання. 2013. Вип. 34. С. 5-15.
2. Соціологія: підручник/ /М. П. Требін, В.Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін.; за ред. М. П. Требіна. – Х.: Право, 2010. 224 с.

З. Фельдштейн Д. И. Психологические основы общественно полезной деятельности подростков / Д. И. Фельдштейн. – М.: Педагогика, 1982. – 224с.

УДК 373.3.013.42

Д. Д. КОНСТАНТИНОВА, Ю. В. ГРАЧ  
Хмельницький національний університет

## **ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У ДИТЯЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ У КОНТЕКСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ МЕДІАЦІЇ.**

Сучасні тенденції у питаннях вирішення та мирного врегулювання конфліктів актуалізують необхідність переходу українського суспільства на якісно новий щабель соціально-культурного розвитку. Такі якості особистості як гуманне ставлення один до одного, толерантність, емпатія, неупередженість та пропагування демократичних цінностей стають вимогою та умовою розвитку демократичного суспільства.

Варто відзначити в цьому контексті проблеми та ризики, які мають місце у сучасному середовищі розвитку дитини. Центальною ланкою, яка регулює, координує, контролює процес виховання та соціалізації особистості дитини, виступає школа як відкрита соціально-педагогічна система. Така позиція навчально-виховних закладів зумовлює необхідність акцентування уваги на якості та ефективності навчально-виховних технологій.

Сучасна освіта основний акцент ставить на гуманістичній спрямованості педагогічного процесу. Ставлення до школяра не як до об'єкта навчання й виховання, а як до суб'єкта спілкування потребує розвитку в учня самостійності, самоорганізованості, вміння вступити в діалог з іншою людиною [2, с. 24]. Такі акценти сучасної освіти, безсумнівно, сприяють повноцінному становленню особистості дитини. Проте варто зауважити, що збільшення кількості конфліктів, прояви агресивної поведінки та явищ булінгу у сучасній школі

актуалізують необхідність пошуку ефективних шляхів та методів забезпечення комфортного середовища розвитку та соціалізації дитини.

Діяльність сучасної школи, відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні, здійснюється на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей і спрямовується на формування фізично здорової дитини, морально й духовно розвиненої, соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу. [1]. Відповідно, така стратегія висуває вимоги до створення та впровадження інноваційних технологій, які дають реальні результати в розв'язанні різнорівневих конфліктів у дитячому середовищі. Технологія медіації у цьому контексті займає провідну роль.

У практиці соціальної педагогіки та соціальної роботи сучасне медіаторство розглядається як інноваційний та перспективний метод роботи з міжособистісними і міжгруповими конфліктами. У сучасній соціальній роботі переважаючим є традиційне розуміння технології як сукупності певних процедур, операцій, засобів, методів та кінцевого результату. Відповідно можемо конкретизувати, що технологія медіації у дитячому середовищі виступає як практико орієнтована соціально-виховна технологія діяльнісного типу, яка спрямована на попередження, вирішення та розв'язання конфліктних ситуацій різного рівня.

У висновках сучасних дослідників у сфері соціально-педагогічної роботи медіаторство, яке є синонімічним поняттям медіації, трактовано як технологія, спрямована на подолання суперечностей, вирішення конфліктів шляхом співробітництва, толерантності у сприйнятті іншої думки, взаєморозуміння, та яка базується на принципах добровільності, конфіденційності, взаємоповаги, опори на власні сили [1].

Вважаємо цінними у здійсненні технології медіації саме принципи співробітництва, добровільності та опори на власні сили, пояснюючи це змінами у світосприйнятті та світорозумінні сучасної дитини. Розвиток, соціалізація та дорослішання дитини у сучасному світі відбувається під безпосереднім та опосередкованим (прихованим) впливом ризиків засобів масової інформації, проблем освіти, виховання

та безлічі несприятливих факторів глобальної зміни соціально-культурних цінностей суспільства.

*Висновки.* Враховуючи соціально значущі запити та вимоги сучасного суспільства, вважаємо впровадження процедури медіації у практичній соціальній роботі з дітьми актуальною, ефективною та перспективною альтернативою соціально-виховних технологій при вирішенні конфліктних ситуацій різного рівня.

### **Література**

1. Білик Н. М. Соціально-педагогічна технологія медіаторства у вирішенні конфліктів між молодшими підлітками: автореферат дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.05 / Київ, 2017 р.
2. Кириленко А. І. Конфлікти між учителями та учнями. Способи їх розв'язання. Шкільному психологу. 2011 р. № 4. С. 24-28.
3. Тимчук Л. І. Основи медіації в соціальній роботі. Навчально-методичний посібник. Чернівці, ЧНУ, 2016 р.

УДК 37.013.42

І. О. КРИЩУК, Л. І. РОМАНОВСЬКА  
Хмельницький національний університет

## **СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Соціалізація особистості в дошкільному дитинстві – це процес становлення дитячої особистості у взаємодії із соціальним оточенням, результат входження у світ конкретних соціальних зв'язків, оволодіння досвідом людських взаємин та конструювання власного образу світу.

Проблема соціалізації дитини дошкільного віку є однією з базових у соціальній педагогіці, оскільки розвиток людини на

даному віковому етапі є первинною ланкою соціалізації, яка визначає подальшу можливість особистості повноцінно функціонувати в суспільстві як активному об'єкту. Актуальність зазначеної проблеми визначається тим, що саме від ступеня соціалізації залежить те наскільки гармонійно розвиненим буде дошкільник.

Сучасному українському суспільству притаманний бурливий темп соціальних змін, що зумовив виникнення актуального та проблемного питання соціалізації особистості в дошкільному дитинстві. Саме, в той час, коли в людини формується уявлення про навколишній світ, явища соціального життя, взаємини між людьми, дитина повинна засвоїти багато правил, які склалися в суспільстві. Створення технологій соціального становлення дитини, їх практична реалізація щодо введення її в соціальну дійсність має здійснюватися на глибокому знанні і правильному використанні як психологічних закономірностей функціонування і розвитку особистості в період дошкільного дитинства, так і особливостей сучасного соціального середовища, в якому живе і зростає як особистість дитина дошкільного віку яке слугує своєрідним «матеріалом» для процесу її соціалізації. [25, ст. 2-17]

Формування соціалізації дошкільників залежить від їх діяльності, участі у посильній для них праці та від того, який вплив має навколишнє середовище на розширення його знань, як піклується суспільство та держава про їхнє майбутнє, чи враховується вікові та індивідуальні особливості дитини у процесі навчання, виховання та розвитку, можливість вирішення самостійно своїх проблем, наскільки заохочується їхня самостійність, як розвивається впевненість у своїх силах.

Заклад дошкільної освіти є тією соціальною інституцією, яка забезпечує педагогічно виважену соціалізацію дітей, формує моделі поведінки дитини, її цінності, систему стосунків із соціальним довкіллям. Цей заклад несе відповідальність за процес соціального розвитку особистості, він покликаний полегшити її входження у широкий соціальний світ та розвинути внутрішні потенційні сили дитини. У нього свої значущі і достатньо специфічні, соціалізуючі та виховні завдання, серед яких найважливішими є формування соціальної

компетентності дітей, становлення дитячої індивідуальності, творчого самовиявлення, вибудовування стосунків зі світом, з дорослими, з іншими дітьми. [34,ст. 4-18].

Однією з найважливіших педагогічних задач, визначених нормативно-правовими актами в галузі дошкільної освіти є адаптація дитини до соціального середовища, входження дитини до світу людей, її соціалізація. Соціалізація особистості в дошкільному дитинстві – це процес становлення дитячої особистості у взаємодії із соціальним оточенням, результат входження у світ конкретних соціальних зв'язків, оволодіння досвідом людських взаємин та конструювання власного образу світу. Соціалізація дитини, тобто її входження у світ людей, починається від самого народження і проходить у певному соціальному середовищі. Малюк розвивається в межах своєї сім'ї, певного соціального й національного оточення. На нього впливають батьки, родичі й інші дорослі, однолітки, з якими він спілкується, а також Заклад дошкільної освіти [36,ст. 118].

Висновок. Навчально-виховний процес в Закладі дошкільної освіти повинен охоплювати основні види соціалізації дитини, а саме емоційну, трудову, соціальну, психологічну, культурну сторони. Створювати первинні умови для успішної соціалізації особистості дитини в майбутньому, формувати умови входження дитини в систему соціальних відносин.

## **Література**

1. Сутність соціалізації дітей дошкільного віку у контексті сучасних науково-педагогічних ідей. Навчально-методичний посібник / [Автор Лемешук М.І. За ред. Лемешук М.І.], - 2015. 45 с.

2. Соціалізація дитини в умовах дошкільного навчального закладу Педагогічний дискурс. Педагогічний дискурс, випуск 10 / [Автор Доманюк О.М.], 2016.

3. Социальная педагогика / [Автор Василькова Ю.В. За ред. центр «Академик»] 2001. 440 с.

Л. Р. КУЖИК, О. І. МОСКАЛЮК  
Хмельницький національний університет

## **ПРОФЕСІЙНІ ДЕФОРМАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНЕ «ВИГОРАННЯ» ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

Глобальні зміни сучасного суспільства торкнулися професійної діяльності людини: значна кількість професій «відходить у минуле»; з'являються нові види професійної діяльності; значно ускладнюється професійна діяльність в цілому, а також більшість її видів; змінюється наповнюваність професійної діяльності у напрямку посилення очікувань та вимог до процесу, результатів і умов її виконання; збільшується кількість прихованого та явного безробіття. Усі зазначені чинники загострюють проблему професійного розвитку особистості, її професійних орієнтацій та пріоритетів, змінюють суспільний розподіл праці.

Професійна діяльність фахівців соціальної сфери несе відбиток цих змін, має відвертий суспільний характер та людський вимір, а механізми її впровадження спрямовані на підготовку та ухвалення оптимальних рішень щодо соціальної допомоги та соціального захисту, надання високої якості соціальних послуг різним категоріям населення.

Серед наукових досліджень, де висвітлюються різні аспекти професійних деформацій та професійного «вигорання», особливий інтерес мають наукові розробки С. Безсонова, В. Бойка, С. Бодрова, Р. Грановської, Е. Зеєра, С. Максименка, Є. Клімова, К. Маслач, С. Мейєра, Г. Сельє та ін.

Професійні деформації та професійне «вигорання» неминучі у представників професії соціальної сфери. Процеси «вживання» у образи та ролі інших людей є небезпечними для психічного здоров'я фахівця. Як зазначає Н. Перхайло, специфічний характер діяльності фахівців соціальної сфери, довготривалий вплив професійних стресів викликає у них синдром професійного «вигорання», який є тим деструктивним фактором, що

не лише знижує продуктивність діяльності працівників, свідчить про професійний регрес, незадоволеність самореалізацією, руйнує їхнє фізичне та психологічне здоров'я, але і є небезпекою для клієнтів, які звертаються до соціальних служб [1, с. 204].

Професійна діяльність фахівців соціальної сфери характеризується високим нервово-психічним напруженням, впливом чисельних стрес-факторів, які пов'язані з роботою з клієнтами, конфліктними та стресовими ситуаціями, невмінням пристосовуватись до нових умов, значним комунікативним навантаженням, персональною відповідальністю тощо. Професійно спілкуючись з різними клієнтами, соціальний працівник повинен надати їм допомогу у вирішенні проблем, які виникають у їхньому житті. Проблеми кожного клієнта є своєрідними, життєві обставини індивідуально особливими. Фахівець соціальної роботи працює в умовах, коли практично неможливо використати відпрацьовані алгоритми діяльності і потрібно постійно знаходити та приймати нестандартні рішення. А це потребує значного напруження сил. Поява у соціальних працівників професійних деформацій зумовлена особливостями професійної діяльності, її специфічними умовами, постійним спілкуванням з клієнтами, наявністю ризику конфліктної взаємодії між різними установами та організаціями, а також негативними особистісними проявами та змінами. Емоції та почуття відіграють велике значення у практичній професійній діяльності фахівців соціальної сфери. Свої переживання, ставлення, стани соціальні працівники виявляють у формі почуттів, які зовнішньо виражаються у їхніх словах, інтонації, тембрі голосу, а також у міміці, жестах, виразі обличчя тощо.

Робота з різними за віком, інтересами, рівнем культури, вихованості, сформованістю моральних якостей людьми викликає необхідність пом'якшення чи маскуванню окремих рис власного характеру. Робота соціального працівника з різними типами клієнтів є вкрай виснажливою – через специфіку своєї професії він вступає у взаємовідносини з представниками різних прошарків населення та соціальних груп. У ній часто трапляються стресові ситуації. Для соціального працівника, крім компетентності та професіоналізму, необхідні фізичне та психічне здоров'я. Соціальна робота належить до важких у фізичному та психологічному плані професій. Фахівці

соціальної сфери мають справу зі складними та нерадіними аспектами людського життя – старістю, самотністю, сирітством, інвалідністю, жорстокістю, девіантністю тощо. Таку роботу супроводжує надмірна витрата психічної енергії, що призводить до психосоматичної втоми, емоційного виснаження та інших професійних розладів.

Таким чином, професійні деформації фахівців соціальної сфери – це зміна якостей, рис та властивостей під впливом виконання професійної діяльності, це прояви, які негативно впливають як на саму діяльність, так і на психологічну структуру особистості. Особливими чинниками професійного «вигорання» у соціальній роботі з клієнтами є: необхідність багаторазового повторювання одноманітних дій чи інструкцій, незначні результати або повна відсутність результатів роботи, неможливість задовольнити потреби клієнтів через недосконалість соціальної політики, значні поведінкові розлади у великої кількості клієнтів, необхідність працювати з агресивними клієнтами тощо.

### **Література**

1. Перхайло Н.А. Попередження професійного вигорання майбутніх фахівців соціальної сфери. Педагогіка та психологія: 2016. Вип. 55. С. 202-210. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu\\_ped\\_2016\\_55\\_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2016_55_24) (дата звернення: 30.09.2020).

УДК 159.9.072

В. І. ЛЄХМУС, Г. А. РІДКОДУБСЬКА  
Хмельницький національний університет

### **ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ**

Проблема професійного вигорання актуальна для всіх професій типу людина-людина. І це зрозуміло, адже надання професійної допомоги завжди емоційно забарвлене, а результат

вимірюється лише якісними показниками, що, як правило, не враховують психоемоційної шкали взаємодії. Особливість професійної діяльності соціального працівника визначається великою кількістю міжособистісних контактів, які, в свою чергу, формують психологічний стан працівника соціальної сфери, можуть викликати емоційне напруження та появу стресових станів. У 1974 році термін «staff burn-out» (вигорання працівників) ввів американський психіатр Герберт Фрейденберг [1, с. 160]

У 1976 році американська дослідниця Христина Маслач до наукового обігу ввела поняття «емоційне вигорання». Замість терміну «staff burn-out» науковець запропонувала використовувати «вигорання» (припинення горіння). У власних дослідженнях Х. Маслач пише про те, що «емоційне вигорання, яке є причиною професійного вигорання - це розплата за співчуття». [2, с. 420].

Ми поділяємо позицію Н. Перхайло, який вважає, що «синдром професійного вигорання фахівців соціальної сфери є тим деструктивним фактором, що не лише знижує продуктивність діяльності працівників, свідчить про професійний регрес, незадоволеність самореалізацією, руйнує їхнє фізичне та психологічне здоров'я, але і є небезпекою для клієнтів, які звертаються до соціальних служб». [8, с. 208]

Професійна діяльність соціального працівника – допомогти клієнту шляхом підтримки, реабілітації чи ресоціалізації. Як ми бачимо, ключовим моментом професійної діяльності з клієнтом є взаємодія. Наявність якісної реакції соціального працівника на стресові події і визначає можливості потрапляння до категорії осіб з синдромом професійного вигорання.

Велика кількість досліджень була присвячена розумінню причин, що сприяють «вигоранню» і його наслідкам для людей та їхнього здоров'я.

Ми погоджуємось із твердженнями науковців про те, що «стрес і «вигорання» є важливими факторами появи фізичних і психосоматичних захворювань [3, с. 255]. Багато вчених (В. Бойко, Х.Маслач, Г. Фрейденберг) у власних дослідженнях доводять, що одним із найвагоміших факторів професійного вигорання можна вважати емпатію [1, 2, 4]. Саме вона є критерієм професійної орієнтації на професію «соціальний

працівник», завдяки їй кожен клієнт може бути зорієнтованим на розуміння, душевне тепло і усвідомлення значущості власних переживань у професійній взаємодії з працівником соціальної сфери. Російський психолог В. Бойко виокремлює емоційне вигорання як вироблений особистістю механізм психологічного захисту у вигляді повної або часткової відсутності емоційного реагування у відповідь на психотравмуючий вплив [2, с. 59].

Отже, на основі аналізу отриманої інформації, ми дійшли висновку, що проблема «професійного вигорання» соціальних працівників – вкрай важлива, а вирішення основних завдань щодо подолання основних її симптомів повинно стати системним явищем в колективі працівників соціальної сфери, де класичні методи психологічної підтримки мають поєднуватись із арт-терапевтичними та інноваційними технологіями підвищення рівня стресостійкості у систему роботи по зменшенню проявів емоційного виснаження, редукції та деперсоналізації.

### Література

1. Freudenberger H.J. Staff burn-out. Journal of Social Issues. 1974. P. 159-166
2. Maslach C. Schaufeli W. Leiter M. Job burnout Annu. Rev. Psychol. 2001, V.52. p.397 – 422
3. Lloyd C., King R., Chenoweth L. Social work, stress and burnout: A review. Journal of Mental Health 2002, V. 11. p. 255-256
4. Бойко В. В. Синдром емоціонального вигорання: діагностика и профилактика СПб: Питер, 2008. 336 с
5. Водопьянова Н. Старченкова Е. Синдром вигорання: діагностика и профилактика. 2-е изд. СПб.: Питер 2009 336с.
6. Жогно Ю. П. Психологічні особливості емоційного вигорання педагогів: автореф. дис. на здобут. наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» Одеса, 2009. 22с
7. Керик О. Професійне вигорання та прояви «вторинної травми» у фахівців системи «людина-людина» *Проблеми гуманітарних наук : Зб. наукових праць ДДПУ імені Івана Франка*. Вип. 31. Психологія Дрогобич 2013 с.64-73

8. Перхайло Н. Попередження професійного вигорання майбутніх працівників соціальної сфери. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». Харків, 2016. Вип. 55, с. 204-210.

УДК 374.015.31

В. В. ЛИСИЙ, В. Н. БАГРІЙ

Хмельницький національний університет

## **РОЛЬ САМОВИХОВАННЯ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК САМОРОЗВИТКУ І САМОВИХОВАННЯ**

Зміни, які відбуваються у соціальному, політичному, духовному та економічному житті суспільства, загострили потребу в особистості, здатній свідомо та активно визначати спосіб свого життя, нести відповідальність за результати дій і вчинків, чітко визначатись у напрямках розвитку та вдосконалення. Зовнішніми впливами, до яких належить і виховання, цього досягнути дуже важко. Необхідно опиратись на внутрішні механізми розвитку особистості.

Важливим фактором їх задіяння є самовиховання. Самовиховання – якісно відмінний етап у розвитку особистості, що відкриває нові можливості у взаємодії між нею і зовнішнім світом шляхом усвідомлення особистістю себе, свого місця в навколишньому світі та власної поведінки у ньому. Визнаючи особливості самовдосконалення, відомий український психолог Г. Костюк писав: "Самовиховання - вища форма виявлення саморуху особистості, що розвивається, в якій вона виступає суб'єктом свого розвитку" [3, с. 96].

Розглядаючи взаємозв'язок саморозвитку та самовиховання, багато вчених, а саме Б. Додонов, зазначають, що вони «спираються на індивідуальні особливості людини, її нахили та потреби. Завдяки цьому людині вдається виявити для самої себе домінуючі задатки, які у майбутньому можуть суттєво визначити весь її життєвий шлях, забезпечити розвиток

фізичних, інтелектуальних і моральних якостей». Специфіка самовиховання як фактору розвитку особистості полягає в тому, що воно серед усіх інших факторів у найбільшій мірі спирається на індивідуальні особливості людини, її нахили та потреби. Завдяки цьому людині вдається виявити для самої себе домінуючі задатки, які у майбутньому можуть суттєво визначити весь її життєвий шлях, забезпечити розвиток фізичних, інтелектуальних і моральних якостей. Саме результати експерименту Б. Додонова доводять, що особистість стає гармонійною не з огляду на "пропорційний", і "рівномірний" розвиток всіх її якостей, а внаслідок максимального розвитку тих здібностей, які домінують у її структурі і визначають сенс її життя та діяльності. У формуванні особистості різні її орієнтації немовби конкурують між собою, поки не виділяється та з них, яка об'єднує навколо себе всі інші, проникаючи у кожную з них. Таке домінування є не витісненням інших якостей людини, а перетворенням однієї з них на лідера [2, с. 134].

Зокрема, українські вчені, а саме О. Главацька, вони стверджують, що людина може досягти моральної досконалості шляхом формування таких цінних якостей, як самопізнання, самоконтроль, самоприйняття, здатність до розумного самообмеження, самодисципліни [1, с. 43].

На думку А. Кочетова, "принцип максимальної ефективності саморозвитку особистості полягає у прагненні людини (усвідомленому й інстинктивному) якнайшвидше розвинути всі ті якості, сили і здібності, які в ній уже виявились...". Усвідомлюючи необхідність вдосконалення в будь-якій галузі, особистість починає це робити з наростаючим ступенем самостійності й осмисленості. В результаті відбувається прискорення психічного розвитку особистості, що й становить провідну функцію самовиховання [4, с. 48].

Самовиховання активно вимагає усвідомлення особистістю себе, свого місця в оточуючому світі та й своєї поведінки в ньому. В самому загальному вигляді самовиховання – це усвідомлений, керований самою особистістю саморозвиток, в якому в інтересах самої особистості планомірно формуються якості, властивості, сили і здібності людини. Якщо

ж самовиховання – це усвідомлений саморозвиток, то між ними існує тісний взаємозв'язок. Саморозвиток в психіці людини проявляється в самих різних явищах, до яких можна віднести ріст, дозрівання і самозміни внутрішнього світу. Саморозвиток – процес об'єктивний, що не залежить від розуму і волі людини. Перш за все саморозвиток визначається діями спадковості і первинними матеріальними потребами. Джерелами саморозвитку є протиріччя внутрішнього світу людини, що породжені – взаємодією спадковості і досвіду; потребами і можливостями їх задоволення; бажаннями, прагненнями, дійсними силами, реальними здібностями людини. Якщо саморозвиток не залежить від свідомості та волі особистості, то самовиховання – це вже процес, в якому розвиток сил і здібностей знаходиться під контролем свідомості й керується особистістю.

В міру розвитку людина все частіше розуміє і оцінює ті явища, які проходять в її внутрішньому світі. Наступає час, коли саморозвиток стає під контролем свідомості. Тоді людина починає свідомо брати участь у вдосконаленні свого внутрішнього світу, у формуванні своїх сил і здібностей, тоді саморозвиток переростає у самовиховання. Процес взаємозв'язку свідомого і несвідомого саморозвитку в єдиному гармонійному цілому і складає загальну картину "саморуку", "самовдосконалення". Все це і є участь особистості в своєму особистому розвитку.

Таким чином, зміни людини включають в себе розвиток свідомий і несвідомий, активний і пасивний. Участь людини у своєму формуванні характеризується ступеню усвідомленості, активності, темпами формування тих чи інших якостей, рівним самокерівництва. В цьому і є єдина природа саморозвитку і самовиховання, що забезпечують інтенсивне формування сил і здібностей людини. Самовиховання є вищою формою розвитку особистості, її духовного "саморуку".

### **Література**

1. Главацька О. Л. Основи самовиховання особистості : навчально-методичний посібник. Тернопіль, 2008. 206 с. С. 41–51.
2. Додонов Б. И. Эмоция как ценность: Москва : Политиздат, 1978. 272 с.

3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості: Київ : Рад. шк., 1989. 608 с.

4. Кочетов А. И. Как заниматься самовоспитанием: Минск, 1986, 256 с.

УДК: 316 :3798.8

Г. М. ЛІСОВОДСЬКА, С. О. РАБІЙЧУК

Хмельницький національний університет

## **ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ І ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИМ ПРАЦІВНИКОМ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ**

За своїм значенням соціальна робота це професійна діяльність яка направлена на надання допомоги людям з особливими потребами, відновлення їх соціального функціонування, вирішення кризових ситуацій, проблемних ситуацій, здійснює зв'язок між державними органами та людьми з груп ризику тощо.

Рівень розвитку суспільства та соціальної політики в державі визначається ефективним захистом людей з особливими потребами. Процес інтеграції людей з особливими потребами в систему соціальних відносин є надзвичайно складним, включає в себе матеріально-технічне, інформаційне, технологічне забезпечення, організаційні рішення, формування позитивного ставлення до таких людей. Важливою умовою реалізації цих завдань є підготовка висококваліфікованих фахівців соціальної сфери – соціальних працівників, які здатні своєю практичною діяльністю реалізувати гуманістичні принципи соціальної політики.

При організації і впровадженні культурно-дозвіллевої діяльності людей з особливими потребами, соціальні працівники мають сприяти соціально-культурній реабілітації, інтеграції, відновленню соціальних і комунікативних зв'язків. Соціальний працівник має враховувати соціально-культурний простір, кількісні і якісні характеристики людей з особливими

потребами, формувати і виховувати загальноцивілізаційні ціннісні орієнтації, сприяти самореалізації та ін. Ці всі фактори люди з особливими потребами здатні реалізувати при взаємодії з іншими людьми.

Соціальний працівник будує систему соціальних рішень які повинні враховувати можливості людей з особливими потребами, соціальний, культурний, технологічний потенціал суспільства, все це позитивним чином впливає на їх діяльність та існування. Таким чином, при реалізації культурно-дозвілєвої діяльності соціальним працівником здійснюється підтримка, реабілітація, розвиток соціально-індивідуальної сутності людей з особливими потребами (накопичення та реалізація можливостей реалізувати себе в багатьох життєвих сферах) [1].

При реалізації культурно-дозвілєвої діяльності людей з особливими потребами соціальний працівник виконує такі завдання:

- сприяє вихованню самостійності та вирішенню проблем;
- створює умови для прояву власних можливостей;
- адаптація та реадаптація;
- створення умов які сприяють збереженню почуття власної гідності, поваги до себе та зі сторони оточуючих;
- досягнення позитивного результату при якому люди з особливими потребами стають максимально незалежними [3, с. 47].

Перед впровадженням культурно-дозвілєвої діяльності, соціальні працівники мають оволодіти знаннями щодо специфіки культурно-дозвілєвої діяльності людей з особливими потребами, її організації, практичними навичками, технологіями, подібним досвідом роботи з цієї проблеми.

В своєму дослідженні Т. Макарова пропонує спеціально розроблену програму-спецкурс щодо організації культурно-дозвілєвої діяльності людей з особливими потребами для соціальних працівників. Вона передбачає використання спеціальних методів і засобів навчання, а саме ситуативно-рольові ігри, тренінги та ін. Включає в себе знання з філософії, культурології, соціології, педагогіки, медицини, теоретичну і практичну діяльність, новітні технології навчання, активні форми навчання, індивідуальну та групову діяльність тощо [2].

Підготовка соціальних працівників до проведення культурно-дозвілєвої діяльності для людей з особливими потребами полягає у визначенні мети, змісту в застосуванні дієвої педагогічної системи.

Таким чином, культурно-дозвілєва діяльність людей з особливими потребами володіє культурологічними, психологічними, педагогічними, методичними, організаційними характеристиками. Застосовуючи їх в середовищі людей з особливими потребами вони впливають на соціальну адаптацію, комунікативні навички. Все це позитивно впливає на гармонізацію особистості людей з особливими потребами, розвивають міжособистісні стосунки, формують загальноцивілізаційні ціннісні орієнтації, що сприяють самоствердженню.

### **Література**

1. Гвоздїй С. П. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.04. Одеса, 2017. 45 с.

2. Макарова Т. О. Професійна підготовка соціальних працівників у ВУЗі до культурно-дозвілєвої діяльності з інвалідами : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Макарова Тетяна Олександрівна. Ульяновськ, 2006. 249 с.

3. Радионов В. Е. Нетрадиционное педагогическое проектирование: учеб. пособие. СПб.: Спб. гос. техн. ун-т, 1996. 140 с.

УДК 377.3:004

**Я. М. МАЗУР, Л. О. ДАНИЛЬЧУК**  
Хмельницький національний університет

## **РОЛЬ ТЕХНОЛОГІЙ ЗМІ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ**

Сучасна людина живе у системі засобів масової інформації, що швидко поширюються, у світі «інформаційного вибуху» основними характеристиками якого є хаотичність,

безмежність і надмірність, переповнення повідомленнями про насильство й агресію, які проникають у сімейне життя, освітнє середовище, масову культуру, індустрію розваг, широке суспільне оточення.

Проблеми впливу ЗМІ на особистість і суспільство відображені в роботах Д. Бакінгема, Ж. Гоне, І. Дзялошинського, Дж. Лалла, Л. Селлерса. ЗМІ як соціальний інститут досліджували Н. Богомолова, В. Горохов, А. Москаленко, Ю. Хабермас; взаємодію ЗМІ і суспільства О. Ваганова, Ю. Горський, Г. Солганік; вплив ЗМІ на соціалізацію особистості В. Воробйов, Н. Габор, О. Журін, І. Левшина та ін.

Засоби масової інформації, безперечно, суттєво впливають на соціалізацію особистості: пізнання світу, інших країн, різних понять і категорій, із якими вона зустрічається. ЗМІ несуть масову інформацію до комуніканта. Кожен засіб має свої особливості передачі масової інформації.

Так, найбільш оперативним є **радіо** – область науки і техніки; спосіб передачі інформації на відстань засобом радіохвиль (які вільно розповсюджуються у просторі) за допомогою якого здійснюється зокрема радіомовлення – передача сигналів, мови, музики для необмеженої кількості слухачів [2, с. 996], оскільки воно доступне будь-де, приймач не дорого коштує, простий у користуванні.

Радіомовлення може, як фон, супроводжувати людину, при цьому воно часто виконує розважальну функцію, на яку може накладатися функція повідомлення. Для розуміння специфіки радіо слід зазначити, що радіоінформація сприймається певними відрізками й не завжди послідовно та регулярно у часі. Через те радіо характеризується непостійною аудиторією. Проте радіо з усіх ЗМІ найбільш ефективно діє на когнітивні структури, на розум людини. Захоплюючи її емоційну сферу, радіо швидко й легко (через функцію розважання) впливає на розум, позбавляючи можливості аналізу почутого (не можна повернутися до сказаного раніше, щоб ретельно його проаналізувати; та в слухача й не виникає такої потреби, оскільки він підсвідомо налаштований на плинність ефірного потоку, але захоплений розважальною формою передачі повідомлення втрачає пильність, стає довірливим).

**Телебачення** – одне із найбільш масових засобів розповсюдження інформації; комплекс пристроїв для передачі рухомого зображення і звука на відстані; область науки, техніки і культури, пов'язана із передачею на відстані рухливих об'єктів за допомогою радіоелектронних пристроїв [2, с. 1196.]. Під системою телебачення розуміють спосіб кодування інформації про колір. На часі розрізняють: наземне, супутникове, аналогове, цифрове телебачення. У другій половині ХХ ст. телебачення отримало широке розповсюдження. Його роль у світі підкреслила ООН.

Враховуючи те, що людина сприймає 80% інформації про оточуючу дійсність через візуальне відчуття, телебачення давно вже стало головним каналом інформації про соціально-політичне й економічне життя, а також центральним вектором, який чинить великий вплив на емоційну сферу та здатність діяти. Глядач має змогу відповісти на запитання «як це трапилось?» і сам ніби втягується у «бачене». Виникає ефект присутності, глядач ніби ідентифікує себе з учасниками події, що показується, через те готовий і сам відповідно діяти.

Отже, телебачення має потужний емоційно-дієвий вплив на аудиторію. Як і у випадку з радіо, глядач не встигає аналізувати, критично ставитися до показаного, втрачає «інтелектуальну» пильність і стійкість, стає довірливим, адже він сам «бачив ту правду».

**Преса** – частина ЗМІ, призначених для масового читача (друкована продукція; періодичні видання – переважно газети й журнали, альманахи, бюлетені та ін. і рідше неперіодичні – книги, листівки, плакати та ін. [1, с. 922]). Основне завдання преси – формувати суспільну думку (як системо утворююча – функція ідеологічного впливу). Преса відповідає на запитання «чому, за яких умов, через що це трапилось і т. д.?». А такі запитання є вже результатом читачького аналізу. Через те преса більш аналітична, ніж радіо й телебачення.

Із появою і поширенням мережі Інтернет з'явилися інтернет-ЗМІ. Майже всі ЗМІ мають сайти в Інтернеті, на багатьох з них публікуються регулярно оновлювана інформація: як правило, це інтернет-версії тих самих матеріалів, іноді вони виходять із затримкою, іноді до матеріалів та / або архівів

доступ є платним. Зазвичай, основні доходи інтернет-ЗМІ надходять від реклами, хоча ЗМІ може бути і спонсорована ним, і як мовний орган будь-якої організації.

Отже, класична система засобів масової інформації приховує в собі глибинну суть суспільства як цілісного соціального організму, необхідною умовою нормальної життєдіяльності якого є порядок, що забезпечується системою соціальних норм. Призначення технологій ЗМІ полягає у поширенні та підтриманні суспільного порядку, оскільки вони оперують, насамперед, категорією соціальної поведінки аудиторій, людей, мас, натовпів, публік, інших соціальних утворень.

### **Література**

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

2. Новый энциклопедический словарь. М. : Большая Российская энциклопедия: Н74 РИПОЛ классик, 2000. 1456 с.

УДК 004.738.5

**М. В. МАЦИШИНА, Л. О. ДАНИЛЬЧУК**

Хмельницький національний університет

### **РЕАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ВІРТУАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА**

На початку XXI століття соціокультурний розвиток суспільства визначив закріплення складних і суперечливих тенденцій у системі освіти: глобалізаційних процесів, демографічних змін та виникнення нових знань та компетентностей. Зазначені тенденції виникають під впливом стрімкого розвитку віртуальних технологій, які впливають на: розвиток бізнесу, ринок праці і, в свою чергу, на систему соціальної роботи/соціальної педагогіки.

Служба Office 365 є гарним прикладом використання віртуальних технологій в професійній діяльності соціального педагога. Ця платформа окрім безпечної електронної пошти пропонує безліч корисних продуктів. Наведемо деякі переваги використання електронної пошти Office 365:

- зручний, простий та зрозумілий інтерфейс;
- відсутність рекламних зображень, текстів, скритих посилань на сайти партнерів;
- швидке, просте налаштування нових облікових записів користувачів і груп електронної пошти;
- можливість відновлення видалених облікових записів протягом 30 днів;
- можливість використання оболонки PowerShell для створення користувацьких сценаріїв і автоматизації процесів;
- збереження повідомлень у сховищі на 1 ТБ для кожного користувача;
- зручне налаштування правил для папок вхідних повідомлень та сповіщень;
- блокування СПАМу з боку корпорації Microsoft;
- блокування зовнішніх джерел від надсилання електронної пошти до внутрішніх груп розсилки [1].

Приклади зовнішнього вигляду інтерфейсу поштової скриньки Office 365 можна знайти в інтернет-джерелах.

Електронну пошту у службі Office 365 у роботі соціального педагога можна застосовувати за допомогою веб-застосунку Microsoft Outlook Web App – веб-версії програми Microsoft Outlook. Таким чином, соціальному педагогу можна мати доступ до своєї електронної скриньки із будь-якого комп'ютера, підключеного до Інтернету. Корисною є можливість відстеження електронної пошти й з інших облікових записів, таких як Gmail, підключивши їх до свого облікового запису Outlook Web App.

Окрім читання та надсилання повідомлень електронної пошти, їх також можна налаштовувати, наприклад додаючи вкладення, запитуючи сповіщення про прочитання або доставку повідомлення та додаючи категорії до повідомлення. Повідомлення можна впорядковувати за допомогою папок так само, як документи у файловій системі. Є можливість керування

отриманими повідомленнями за допомогою правил сортування в різні папки.

Одним із популярних віртуальних технологій у роботі соціального педагога є вебінар – формат проведення семінарів, тренінгів та інших заходів за допомогою Інтернету. Для організації вебінару використовуються технології відео-конференції, інтернет-телефонії та ін. Правильно організований вебінар дозволяє залучити достатню кількість учасників до обговорення в режимі он-лайн [1]. Для участі у вебінарі в даному випадку не має потреби у встановленні додаткового програмного забезпечення, а сама участь є безкоштовною. Достатньо мати пристрій для виходу в Інтернет, оновлену версію браузера Internet Explorer та посилання на вебінар. Після переходу за посиланням учасник потрапляє у віртуальну кімнату. Віртуальна кімната має потужний педагогічний потенціал. Так, під час обговорення певної теми організатор має можливість демонструвати всім учасникам не тільки зміст своєї презентації, а й зображення зі свого робочого столу комп'ютера та демонструвати роботу в певних програмах. Це ж саме можуть робити й учасники, право яким надав організатор під час вебінару. Одночасно організатор та всі учасники крім аудіоповідомлення можуть транслювати відео в режимі он-лайн. Додатково є можливість обговорення у вікні чату. Важливою соціально-педагогічною складовою в організації та проведенні вебінарів є інтерактивність та постійний взаємозв'язок з учасниками. Учасники мають бути активними діячами під час вебінару, а не пасивними слухачами. Дана технологія дозволяє в повній мірі використовувати засоби відеотрансляції, спілкування, опитування та спільної роботи над певними документами.

Загалом, сучасні віртуальні технології володіють високою продуктивністю, допомагають перерозподілити ресурси, працювати з інформацією через різні канали сприйняття, створюють мотивацію для якісної роботи з інформацією. Мережа Інтернет як інформаційно-комунікаційне середовище забезпечує оптимальну реалізацію сучасних віртуальних технологій. Особливістю віртуальних технологій є велика швидкість доступу до інформації. Окрім зручності у

використанні та керуванні (додавання та видалення користувачів триває лічені хвилини), віртуальні технології передбачають захист від вірусів і антиспамове фільтрування вищого класу. Віртуальні технології в роботі соціального педагога – це віртуалізація соціально-педагогічного процесу за допомогою Інтернет-технологій. Запровадження зазначених віртуальних технологій не тільки оптимізує діяльність соціальних педагогів, а й дозволяє збалансувати наявні можливості професійних установ.

### **Література**

1. Кочарян А. Lync 2013 – платформа для організації та проведення вебінарів. Інформаційні технології – 2014 : зб. тез I Української конф. молодих науковців, (Київ, 22-23 травня 2014 р.) К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. С. 18–20.

2. Семигіна Т. Он-лайн технології у практичній соціальній роботі. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13401/119-121.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 11.02.2020).

УДК 159.922.763

Д. О. НІКІТЮК, Л. О. ДАНИЛЬЧУК  
Хмельницький національний університет

### **ПІДЛІТКОВИЙ БУЛІНГУ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ**

В результаті ускладнення ситуації в соціально-політичній, економічній, освітній та інших сферах суспільного життя, рівень насильства в суспільстві на сьогоднішній день збільшився в декілька разів. Підлітки є найбільш вразливою категорією суспільства. Оскільки саме в так званому перехідному віці активно формуються власна система сприйняття світу, система цінностей та пріоритетів, то діти переймають різні моделі поведінки дорослих, і, на жаль, насильство стає однією з таких моделей. Однією з найпоширеніших проблем у дитячому

середовищі сьогодні є булінг, який прийнято розглядати як небажану агресивну поведінку дітей шкільного віку, що призводить до цькування дитини іншою дитиною або групою дітей з метою приниження, залякування та демонстрації сили [4].

Першим проблемою булінгу почав займатися норвезький вчений Д. Ольвеус, який визначив це явище в шкільному колективі як ситуацію, в якій учень неодноразово, тривалий час стає об'єктом негативних дій та нападів з боку одного чи кількох учнів. Явище булінгу має колективний характер та засноване на соціальних стосунках у групі. Д. Ольвеус стверджував, що булінг включає три важливі компоненти: агресивну поведінку, що містить у собі небажані, негативні дії; довготривале та систематичне явище; характеризується нерівністю влади або сили. Булінг (від. англ. «to bully» – задиратися, знущатися, змушувати погрозами) – це повторювальні, свідомі, навмисні та обдумані дії з наміром нашкодити, викликати страх шляхом погрози подальшою агресією [5]. Термін булінг тісно пов'язаний із такими поняттями, як насильство, агресія, третирування, цькування. Усі ці поняття відображають різні аспекти цього явища, яке властиве переважно організованим колективам. За сферами виникнення розрізняють: булінг у школі; булінг на робочому місці (мобінг); булінг в армії («дідовщина»); кібербулінг (насилення в інформаційному просторі).

Виходячи з аналізу наукової літератури та підходів психологів-практиків, за визначення вітчизняної дослідниці О. М. Ожигевої булінг – це умисне, тривале, повторюване, фізичне або психологічне насильство, що не носить характер самозахисту і не санкціоноване нормативно-правовими та моральними актами з боку індивіда або групи, які мають певні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні і т.д.) щодо іншого індивіда, і яке відбувається переважно в організованих колективах (школа, робота, армія, веб-спільнота) з певною особистою метою (наприклад, бажання заслужити авторитет, самоствердитись, принизити іншого тощо) [2].

Змінами до Закону України «Про освіту» ст. 173 введено таке визначення терміна: «булінг (цькування) – це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, що полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному

насилстві, у т. ч. із застосуванням засобів електронних комунікацій, які вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [3].

У літературі виділяють різні види булінгу. Такі явища трапляються у дитячому й молодіжному колективах, панують у тюремному середовищі та в дорослих соціальних групах, зокрема у трудових колективах. Булінг залежно від специфіки групи відбувається у різних формах, але основними є такі: фізичний, вербальний, прихований і кібербулінг.

У контексті досліджуваної проблеми нас цікавить саме кібербулінг – приниження за допомогою мобільних телефонів, Інтернету, інших електронних пристроїв [1]. До кібербулінгу належать зображення, аудіо- чи відеозаписи, розміщені у різних інформаційних мережах Інтернет і спрямовані на приниження жертви. До кібербулінгу можна віднести імітування чужих профілів у соціальних мережах, що псує репутацію жертви та шкодить її соціальному статусу. Новий різновид шкільного кібербулінгу – жертва отримує образи на телефон, електронну адресу або через інші електронні пристрої.

Діти створюють веб-сторінки та сайти, де можуть вільно спілкуватися, коментувати, ображаючи інших, поширювати плітки, фотографії особистого характеру та іншу інформацію: також агресори відсилають електронні листи та повідомлення своїм жертвам, у яких їх всіляко принижують. У такому просторі немає жодних захисних для жертви бар'єрів – ані часових, ані просторових, тому швидко, лише натисканням кнопки, образлива інформація поширюється серед тисяч людей. Підлітки, в силу своєї вразливості, часто стають жертвами боулінгу у соціальних мережах та соціальному оточенні.

## **Література**

1. Барліт А. Ю. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі. *Горизонти освіти*. 2012. №2. С. 44–46.

2. Ожиёва Е. Н. Буллинг как разновидность насилия. Киев : Рута, 2001. 320 с.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 5, ст. 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> (дата звернення: 25.09.2020).

4. Український інститут дослідження екстремізму. Дослідження «Стоп шкільний терор. Профілактика та протидія булінгу». URL: <http://uire.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/Doslidzhennya-bulning.pdf> (дата звернення: 24.09.2020).

5. Olweus D. Bullying at school: tackling the problem. Research Centre for Health Promotion, University of Bergen. URL: <http://oecd.observer.org> (дата звернення: 25.09.2020).

УДК 370.13

Д. М. РЕКУНЧАК, К. С. ОЛІЙНИК  
Хмельницький національний університет

## **ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОСНОВНІ ФАКТОРИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ**

Становище молоді в сучасному світі, тенденції та перспективи її розвитку викликають значний інтерес для суспільства, перш за все тому, що вони визначають його майбутнє. Молоді люди шукають в сім'ях своїх батьків підтримку й опору в процесі соціалізації, а свою майбутню сім'ю готові будувати на основі моральних та гуманістичних принципів, але відчують при цьому величезний брак психологічних умінь та знань.

Проблемі формування готовності молоді до сімейного життя, розуміння соціальної ролі сім'ї та шлюбу присвячені праці Л. Анзгорт, П. Блонського, Л. Божович, Л. Виготського,

І. Дубровіної, К. Девіс, І. Кона, В. Коган, Б. Круглова, С. Ковальова, Є. Лозінського, К. Левіна, О. Мудрик, З. Рубіна, В. Сухомлинського, А. Суворової, І. Трухіна, В. Торохтія, Т. Флоренської, І. Шевардіна, К. Юнга.

До 1960 року психічні або поведінкові властивості, котрі відрізняють чоловіків від жінок, називали статевими властивостями або відмінностями. У сучасному розумінні термін «гендер» був введений у науку американським психоаналітиком Р. Столлером, який запропонував використовувати його для позначення соціальних і культурних аспектів статі.

Гендер (англ. gender – «стать», від лат. genus – «рід») – соціально-біологічна характеристика, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка», психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, на відміну від статі, яка позначає біологічні відмінності, цілісна психічна репрезентація статі, сповнена неповторним, динамічним, глибинним, когнітивним та поведінковим поняттям чоловічого та жіночого, здобута індивідом у результаті набуття індивідуального гендерного досвіду. На відміну від біологічної статі, гендер виступає набором соціально-рольових самоідентифікацій (самовизначень), які можуть збігатися з суто біологічними статево-рольовими стереотипами або суперечити їм [1, с. 26].

Гендерні відмінності формуються у процесі соціалізації – навчання ролі чоловіків і жінок, яке відбувається від перших днів народження до статевозрілого віку, і меншою мірою – пізніше. На це впливають сімейне виховання, школа, взаємодія з іншими дітьми та ігрова активність. Розуміння відмінностей між статями формується приблизно з двохрічного віку. При збігу біологічних статево-рольових стереотипів із гендером статево-рольова поведінка може бути охарактеризована як нормативна [1, с. 26].

У сучасному суспільстві спостерігається процес ослаблення сім'ї як соціального інституту, зміна її соціальних функцій, нерольових сімейних відносин. Сім'я втрачає свої провідні позиції в соціалізації індивідів, в організації дозвілля та в інших найважливіших функціях. Традиційні ролі, за яких жінка вела домашнє господарство, народжувала і виховувала дітей, а чоловік був хазяїном, часто одноосібним власником майна і забезпечував економічну самостійність сім'ї, замінились ролями,

при яких переважна кількість жінок стала брати участь у виробничій, політичній діяльності, економічно забезпечувати сім'ю та приймати рівну, а іноді й провідну участь у прийнятті сімейних рішень. Це суттєво змінило характер функціонування сім'ї і спричинило ряд позитивних і негативних наслідків. З одного боку, воно сприяло зростанню самосвідомості жінки, рівність у подружніх стосунках, з іншого – посилило конфліктну ситуацію, вплинуло на демографічну поведінку, приводячи до зниження народжуваності і збільшення рівня смертності [2, с. 68].

В свою чергу, соціально-педагогічні дослідження доводять, що вихідною орієнтацією індивіда в процесі формування уявлень про особисте життя є орієнтація на створення сім'ї. У людини з раннього дитинства формується і закріплюється досвід життя в сім'ї. Для дитини вона виступає найбільш природною і сприятливою формою її існування і дає їй уявлення про культуру колективного співіснування, про культуру праці, прищеплює їй навички інтелектуальної праці. У сім'ї формуються основні правові уявлення і моральні принципи. Засвоєні несвідомо, вони зберігаються на все життя.

Найважливішою умовою ефективності сімейного виховання і підготовки до сімейного життя є розумна організація всієї життєдіяльності сім'ї, дотримання загального режиму дня, підтримання порядку в сімейному господарстві, плановий розподіл сімейного бюджету за участю дітей, дотримання сімейних правил і традицій, створення сприятливого мікроклімату, спільна трудова діяльність. Крім того, роль сім'ї на етапі підготовки до сімейного життя полягає у формуванні набору орієнтацій і установок на загальноприйняті норми поведінки. Зокрема, це самоідентифікація себе як представника певної статі, прийняття існуючих в даному суспільстві життєвих цінностей, які визначають взаємодію чоловіка і дружини.

Отже, підготовка молоді до сімейного життя є складним процесом, в результаті якого відбувається усвідомлення особливостей шлюбно-сімейних взаємин, формування уявлень, поглядів, переконань, якостей і навичок, пов'язаних з готовністю до шлюбу та сімейного життя.

## **Література**

1. Антонюк Т. Секрет ідеального шлюбу. Виховна година для старшокласників. Шкільний світ. К., 2006. № 2. С. 10-11.
2. Ворник Б. М. Модуль «Прояви турботу та обачливості»: навч.-метод. посібник. / Б. М. Ворник, О. А. Голоцван, В. П. Коломієць, К. О. Талаєв. К.: Навчальна книга, 2002. 152 с.

УДК 373.2

**А. С. ОСТАПЕЦЬ, Л. А. ЯКУБОВА**  
Хмельницький національний університет

### **ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.**

Сучасні підходи до мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку визначаються можливістю їх висловлювати власні думки з приводу деяких соціокультурних явищ, намагатися доводити власні переконання та впливати на думки співрозмовника.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дають нам підстави погоджуватись із позицією науковця Л. Калмикової, яка вважає, що «сучасна стратегія навчання рідної мови дошкільнят включає в себе: володіння мовленням як засобом спілкування та культури; збагачення активного словника; розвиток звукової та інтонаційної культури, фонематичного слуху; знайомство з книжковою культурою, розуміння на слух текстів різних жанрів дитячої літератури; розвиток звукової та інтонаційної культури; формування звукової аналітичної активності як передумови навчання грамоті; розвиток мовної творчості» [2, с.26].

Особливості формування і розвитку культури мовлення знаходимо в працях сучасних науковців, так проблемами розвитку мовленнєвої культури займались М. Вашуленко, О. Горошкіна, Л. Паламар, О. Смолинський;

взаємообумовленість загального рівня розвитку особистості із мовленнєвим розвитком розглядається в працях Г. Леушиної, Л. Мацько, В. Соколової, В. Сьоміної; питаннями розвитку активного словникового запасу займаються А. Богуш, Н. Формановська, Я. Радевич- та ін.

Ми погоджуємось із баченням науковця А. Аніщук, яка вважає, що: «Розумовий розвиток дітей від двох до шести років характеризується формуванням образного мислення, яке дозволяє дитині думати про предмети, порівнювати їх в розумі навіть тоді, коли він їх не бачить. Дитина починає формувати моделі тієї дійсності, з якою має справу, будувати її опис.» [1, с. 25]

Так, науковець А. Лаврентьева у власних дослідженнях визначає, що: «становлення системи лексичних значень слів відбувається поступово. Труднощі у виявленні рівня розвитку семантичної сторони мовлення дітей пов'язані з низкою причин: швидкою втомлюваністю, невідповідністю оволодіння фонетичним і змістовим планом слів, а також нездатністю до вичленовування суттєвих ознак слова» [3, с.34].

Наукова позиція Г. Леушиної, обґрунтована на вивченні особливостей розвитку мовлення у дітей дошкільного віку, під «зв'язним мовленням» авторка визначає мовлення: «форма якого закономірно пов'язана і визначається його змістом, а зміст є вираження відповідного бажання, наміру чи думки того, хто говорить» [4, с. 22].

Аналіз наукових праць доводить, що основною особливістю мовленнєвого розвитку дитини 5-6 років є: «мовлення дитини переважно спонтанне й ситуативне. Значну роль у ньому відіграє феномен мовного відчуття, ще до кінця не з'ясований наукою. Більшість загадок мови й мовлення приховується саме в цьому механізмі, в цій здатності дитини, великою мірою не проявленою, імпліцитною» [2, с. 11].

Отже, аналіз наукової літератури з мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку дозволяє нам зробити такі висновки: цілеспрямована робота по розвитку мовлення дітей дошкільного віку визначає, в першу чергу, формування мовленнєвої компетентності, як однієї з основних якостей особистості, визначаючи в перспективі реалізацію системного соціально-педагогічного керівництва методами, формами та

засобами, які направлені на розвиток мовлення, навчання мови, та основних цілей загального розвитку особистості дитини.

### **Література**

1. Аніщук А. М. Педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників різної статі: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08, 2009р. 325с.
2. Калмикова Л.О. Перспективність і наступність в навчанні мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: психолінгвістичний і лінгвометодичний виміри : навч.-метод. посіб. К. : Видавничий дім «Слово», 2017 448 с.
3. Лаврентьева А. И. Детская речь. Становление языковой способности в онтогенезе М: МГПУ, 2003. 51 с.
4. Леушина А.М. Развитие связной речи у дошкольников Учен.зап. ЛГПИ им.Герцена. 1941 Т.5. С. 22-71.

УДК 378.6

Д. І. ПАВЛЮК, К. С. ОЛІЙНИК  
Хмельницький національний університет

## **СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

На студентський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості, яка полягає у здатності кожної молодої людини опанувати сукупність соціальних ролей. Цей період збігається з періодом юності і відрізняється складністю становлення особистісних рис. Розвиваються такі якості особистості як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем – сенс буття, життєві цілі, спосіб життя, любов, вірність тощо. Однак, у 17-19 років, коли відбуваються пошуки власного духовного простору, коли загострюється потреба смисложиттєвого самовизначення, взаємодія з «іншим», «новим» може породжувати проблеми в

адаптації до нових змінених умов життя, а в подальшому й в соціалізації молоді особистості.

Проблемі соціалізації присвячені дослідження таких вчених, як: О. Безпалько, Р. Вайноли, С. Вітвицької, М. Галагузової, В. Галузинського, М. Євтуха, А. Капської, М. Красовицького, Т. Кричківської, Н. Лавриченко, М. Лукашевича, В. Сорочинської, І. Підласого, Ю. Поліщука та багатьох інших.

У сучасному тлумачному психологічному словнику зазначено, що «соціалізація» (від фр. *socialis* – суспільний) – це процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду, здійснюваний у спілкуванні та діяльності. Може відбуватися і в умовах стихійного впливу різних обставин життя в суспільстві, і в умовах виховання – цілеспрямованого формування особистості. Виховання – провідний і визначальний початок соціалізації [4, с. 486].

Явище соціалізації – багатоаспектне, і кожен з напрямків його вивчення акцентує увагу на одному з аспектів цього феномена. Довгий час увага дослідників приділялась соціалізації, головним чином, як вихованню в інституціоналізованих освітніх системах, але пізніше предметом серйозного вивчення стали процеси, що протікають поза офіційними структурами, зокрема в неформальних об'єднаннях, у стихійно виникаючих групах тощо [4, с. 487].

Термін «соціалізація» тісно пов'язаний з іншим поняттям – адаптацією. Адаптація (від лат. «*adaptacio*» – пристосування) розглядається як пристосування будови і функцій організму, його органів і клітин до умов середовища. Зміни, що супроводжують адаптацію, відбуваються на всіх рівнях організму – від молекулярного до психологічної регуляції діяльності [4, с. 9].

На думку, Л. Дябел, соціалізація студента-першокурсника – це процес формування конкретного соціального типу особистості, що визначається умовами такого середовища і відбувається внаслідок системного соціально-педагогічного соціалізуючого впливу [2, с. 8].

Варто зауважити, що адаптаційний період, який починається з перших днів навчання студентів в закладі вищої

освіти є дуже важливим етапом, адже саме в цей час відбувається «активне, творче пристосування студентів нового прийому до умов вищої школи, в процесі якого в студентів формуються оптимальні взаємини, покликання до обраної професії, раціональний колективний режим праці та побуту» [3, с. 62-64].

Подальша діяльність студента у закладі вищої освіти специфічна за своїми цілями, умовам, мотивами і є основним шляхом формування особистості майбутнього спеціаліста. Стосунки, що виникають у групі, яка об'єднана діяльністю спілкування, стимулюють і розвиток самооцінки та саморегуляції, оскільки вони формують в студентів потребу не тільки правильно розуміти вимоги оточуючих та конкретної ситуації, а й оцінити свої можливості, реалізувати їх в певних діях та визначити результати своєї діяльності [1, с. 93-97].

Л. Дябел у своєму дисертаційному дослідженні робить висновок про те, що на процес соціалізації студентів-першокурсників впливають різні соціально-педагогічні чинники: партнерства, співробітництва, взаємодії студента-першокурсника у спільній позанавчальній діяльності з педагогом (куратором); посередництва педагога (куратора) між суб'єктами взаємодії – студента та його соціального оточення (батьки, друзі, одногрупники); індивідуального підходу; чинника бажаного ідеалу, тобто бачення свого майбутнього (перш за все професійного), наближення до досконалості; розвитку свідомості та активності самого студента-першокурсника; вміння розпоряджатися своїм вільним часом [2, с. 9-10].

Отже, процес соціалізації студента-першокурсника охоплює різні сфери його діяльності: навчальну, дозвілєву, спілкування та самосвідомість особистості, й тому потребує розробки ефективних форм і методів його покращення.

## Література

1. Буренніков Ю. А., Хом'юк І. В. Фактори адаптації студентів першого курсу до навчання у вищому технічному навчальному закладі. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, 2007. № 3. С. 93-97.

2. Дябел Л. І. Соціалізація студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 / К., 2008. 25 с.

3. Плотнікова О. Важливість вивчення індивідуальних особливостей першокурсників у період дидактичної адаптації. *Рідна школа*. 2001. № 10. С. 62-64.

4. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2005. 640 с.

УДК 371.3

В. В. ПЕТРЕНКО, О. М. ВАСИЛЕНКО

Хмельницький національний університет

## **ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ТА ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВИБІР ПРОФЕСІЇ СТУДЕНТАМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Питання професійного самовизначення набуває особливої актуальності в ранньому юнацькому віці, коли з'являється орієнтація юнаків на майбутнє, а саме: зрозуміти себе в якості дорослого та визначити своє місце в суспільному житті. Проте в період значних соціально-економічних змін у житті нашої країни ні батьки, ні школа не здатні в повній мірі допомогти молодій людині в питанні вибору майбутньої професії.

Проблеми професійної спрямованості та професіоналізації особистості присвячені праці К. Абульханової-Славської, Є. Головахи, В. Єндальцева, Є. Клімова, О. Коханка, Н. Пряжникова, В. Сафіна, М. Скиби та багатьох інших науковців.

Зауважимо, що під терміном «професія» розуміється вид трудової діяльності, що вимагає визначеної підготовки і є звичайно джерелом матеріального забезпечення існування людини. Професія також характеризується як система знань, умінь і навичок, властивій визначеній людині [3, с. 6].

В свою чергу, поняття «професійна спрямованість» означає ставлення до тих чи інших професій, яке склалося на основі певного обсягу знань (зміст професії, потреба в ній, місце набуття професії тощо), позитивного чи негативного сприйняття всього, що пов'язано з професією, врахування особистих фізичних, психологічних і матеріальних можливостей [1, с. 42].

Зміст і суть спрямованості проявляється в соціально-типологічних якостях особистості. З огляду на це, В. Єндальцев виділяє два типи особистостей:

- 1) сильний, активний, самостійний;
- 2) слабкий, пасивний, конформіський [1, с. 42].

Професійна спрямованість класифікується також і за рівнем ціннісних орієнтацій. При цьому виділяють три типи спрямованості особистості:

1. Особистість, яка внутрішньо структурно орієнтована на цінності.

2. Особистість, яка формально, зовнішньо зорієнтована на цінності на рівні уявлень, знань.

3. Особистість, яка дезорієнтована на цінності.

У дослідженнях М. Скиби та О. Коханка розглядаються чинники, що впливають на професійне самовизначення молоді. Серед них найважливішим є педагогічний (психологічний) – це причина, рушійна сила здійснення будь-якого педагогічного (психологічного) явища. Важливими складовими цього чинника є такі: нахили (інтереси, мотиви праці); здібності, здоров'я (внутрішні можливості та обмеження); самооцінка; думка батьків, родини; думка однолітків; позиції вчителів, професіоналів; особистий професійний план (система знань про те, чого і як хоче досягти у професійній сфері) [3, с. 79].

М. Захаров вважав, що успішним вибір професії є лише тоді, коли збігаються прагнення, можливості людини та потреби суспільства. Узгодження цих трьох умов свідчить про вдало здійснений професійний вибір: людина задоволена своєю роботою, займаною посадою, оплатою своєї праці, користується повагою колег та впевнена у своєму майбутньому [2, с. 10-11].

У процесі дослідження чинників, які впливають на вибір професії науковці виділили декілька груп: група дружніх відносин (друзі, товариші, знайомі, випускники школи);

навчальні предмети; позакласна робота (шкільні гуртки, факультативи, індивідуальна робота, бесіди про професію); позашкільна робота (екскурсії, зустрічі з фахівцями, керівниками підприємств, відвідування Днів відкритих дверей навчальних закладів); педагогічний колектив (класний керівник, вчителі, соціальний педагог, психолог, адміністрація навчального закладу); сім'я та інші родичі; засоби масової комунікації (телебачення, радіо, книги, газети, інтернет); суспільно-корисна та виробнича діяльність (дослідницька робота, робота в учнівських об'єднаннях, ремонтних бригадах тощо) [3, с. 82].

Слід зазначити, що поряд з позитивним впливом на вибір професії, мають місце і негативні чинники: орієнтація на думку випадкових людей; вибір професії за зовнішнім враженням про неї; вибір професії «за компанію»; вибір з ознак престижності; недостатнє врахування власних здібностей; вибір всупереч, на зло кому-небудь; ігнорування медичними протипоказаннями.

Цей список негативних чинників, що впливають на вибір професії молодими людьми є далеко не повним. Обираючи свою майбутню професію, кожен абітурієнт повинен врахувати всі можливі чинники та виходити з тієї ситуації, яка склалася в даний момент і не орієнтуватися на можливі ситуації в майбутньому. Адже в кожній конкретній ситуації діє конкретна людина, яка має власну індивідуальність та характеризується своєрідним поєднанням біологічних, психічних і соціальних властивостей.

### **Література**

1. Єндальцев Є. А. Вибір професії. Соціальні, економічні та педагогічні фактори. К.: Вища школа, 1982. 149с.
2. Захаров Н. Н. Професиональная ориентация школьников. М.: Просвещение, 1988. 270с.
3. Скиба М. Є., Коханко О. М. Теорія і практика професійно-орієнтаційної роботи з молоддю: навчальний посібник. Хмельницький: ХНУ, 2007. 322 с.

## **РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В ПОПЕРЕДЖЕННІ ТА РОЗВ'ЯЗАННІ КОНФЛІКТІВ В ІНКЛЮЗИВНІЙ СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ**

Освіта дітей та молоді з особливими освітніми потребами передбачає створення спеціального інклюзивного середовища, де кожен зможе відчувати затребуваність свого існування. Суспільство зобов'язане дати можливість кожній дитині повністю реалізувати свій потенціал, приносити користь суспільству і стати повноцінним його членом. На сьогоднішній день ми спостерігаємо зміну ціннісних орієнтацій в освіті, що обумовлене зміною освітньої парадигми на гуманістичну «освіта для всіх, школа для всіх». Перед нашим суспільством стоїть нагальна проблема залучення дітей та молоді з особливими освітніми потребами до активної адаптації, соціалізації та розвитку.

Одним з варіантів вирішення цієї проблеми є розвиток в Україні інклюзивної освіти, що спрямована на: створення у дітей та молоді з особливими освітніми потребами активної поведінкової установки на впевнене позиціонування себе у сучасному суспільстві; вміння перетворювати свої недоліки в переваги; зміна ставлення сучасного суспільства до людей з обмеженими можливостями.

У працях вітчизняних науковців розглядаються проблеми залучення дітей та молоді з особливими освітніми потребами до навчання в звичайних освітніх закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм (Ю. Волчелюк, Т. Євтухова, І. Іванова, А. Колупаєва, В. Ляшенко, О. Савченко, О. Столяренко, П. Таланчук, В. Тесленко, А. Шевчук, М. Чайковський та ін.).

Під поняттям «інклюзія» (англ. – inclusion) розуміють включення або приєднання. Він запозичений з англійської мови, але не має точного перекладу. Однокореневі англійські слова перекладаються як include – включати, залучати; including – включаючи; inclusive – включно, містить [1, с. 8]. В свою чергу,

інклюзивне навчання – гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом.

Інклюзивна компетентність працівників інклюзивних закладів вищої освіти належить до рівня спеціальних професійних компетентностей і являє собою інтегративне особистісне утворення, що визначає здатність здійснювати професійні функції в процесі інклюзивного навчання з урахуванням різних вад здоров'я та потреб у соціальних послугах молоді з особливими освітніми потребами й створювати умови для їх розвитку [2].

Зауважимо, що одним із чинників, що гальмує інклюзію у закладах вищої освіти є неготовність частини здорової студентської молоді та їхніх батьків взаємодіяти із студентами, які мають особливі освітні потреби. Батьки студентів з особливими освітніми потребами звертають увагу на прояви жорстокості у молоді, які подекуди можна спостерігати в сучасних інклюзивних навчальних закладах (зокрема, до студентів з особливими потребами); заздрощів стосовно підвищеної уваги викладачів до якогось окремого студента. Не завжди батьки здорових студентів з розумінням ставляться до молоді з особливими освітніми потребами і поведуться досить неадекватно в конфліктних ситуаціях.

На жаль, досить часто до конфлікту між молоддю з особливими освітніми потребами і здоровими студентами призводять: низький рівень самооцінки, підвищена тривожність, вразливість, сором'язливість, занижена самооцінка студентів з особливими потребами; відсутність гнучких навчальних програм та підвищена втомлюваність цих студентів.

Важливим напрямком роботи соціальних працівників в попередженні конфліктів між здоровою молоддю з їх однолітками, які мають обмеження в розвитку є здійснення діяльності з оптимізації взаємостосунків та корекції соціальної поведінки студентів. Це вимагає організацію спільної діяльності, формування емпатії, ідентифікації здоровою молоддю зі студентами з особливими освітніми потребами. Соціальний працівник має бути помічником викладача у справі залучення

студентської молоді з особливими освітніми потребами до участі в заходах, екскурсіях тощо. Саме в таких ситуаціях неформального спілкування створюються найбільш адекватні умови для проведення цілеспрямованої роботи з інтеграції кожного студента з особливими освітніми потребами в соціокультурне середовище незалежно від ступеня відхилення його в розвитку. Завдяки контактам із друзями вони розвиваються, вчаться жити у злагоді з людьми, у них формується самоповага. Дружба дає їм відчуття приналежності, а також формує в них позитивні почуття та настрої.

Тому активна, вмотивована і педагогічно керована участь соціальних працівників у навчально-виховному процесі обумовлює зменшення тривог і страхів в студентів з особливими освітніми потребами, мобілізує їхні сили на щоденне і перспективне досягнення успіху тощо.

### **Література**

1. Волчелюк Ю. І. Інклюзивна освіта як чинник соціальної адаптації студентів з особливими потребами. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 2011. С. 80-86.

2. Чайковський М. Є. Інклюзивна компетентність як складова професійної компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу. *Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал*. 2012. № 2. С. 15-21.

УДК 367-787. 3

А. О. ПРОКОПЧУК, Л. А. ЯКУБОВА  
Хмельницький національний університет

### **АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З НЕБЛАГОПОЛУЧНОЮ СІМ'ЄЮ**

Нині питання ролі і місця родини у процесі формування особистості гостро стоїть в наукових публікаціях зарубіжних і вітчизняних вчених. Конвенція про права дитини, яка була

ратифікована Генеральною Асамблеєю ООН від 21 грудня 1995 року, визначає пріоритет прав та інтересів дитини та сім'ї, на виховання і догляд у сім'ї, права на захист прав сім'ї, її членів

Поняття «неблагополучна сім'я» по-різному усвідомлюються науковцями. Так, визначаючи категорії неблагополучних сімей, визначають їх «як дисфункційні, з послабленим потенціалом, з порушенням функцій, з порушенням виховної функції, з порушенням соціального потенціалу, функціонально неспроможні, з порушенням внутрішньо сімейних стосунків, проблемні, кризові, асоціальні, малозабезпечені тощо. До них відносяться також сім'ї багатодітні та неповні. Існує близько двадцяти п'яти варіантів визначення групи неблагополучних чи проблемних сімей, яка об'єднує їх в абсолютно різні категорії, в тому числі сім'ї молоді, бездітні, міжнаціональні, різнорідні та інші. Але кожна категорія сімей має свою специфіку проблем» [4]

Нині вчені досліджують питання здійснення соціально-педагогічної роботи з дітьми І. Зверева, А. Капська, В. Поліщук, А. Шеремет; обґрунтовують особливості соціальної роботи з дітьми та молоддю (О. Беспалько); Науковці характеризують особливості здійснення опіки (Г. Бевз, Г. Івашенко, Н. Комарова, Е. Нікуліна, І. Трубавіна)

Для нашого дослідження надзвичайно важливими є результати наукових пошуків О. Беспалько, яка обґрунтовуючи соціально-педагогічний супровід неблагополучної сім'ї, визначає такі види неблагополучних сімей: псевдоблагополучна, неповна, конфліктна, аморальна, криміногенна, дистанційна. [1, с.35]

У своїй роботі ми погоджуємось із науковими поглядами Л. Завадської, яка вважає, що : «соціально-педагогічний супровід спрямований на захист прав дитини у сім'ї; має превентивно-профілактичний характер; здійснюється як опосередковано (через дитину, у разі відмови батьків від співпраці з суб'єктами соціально-педагогічного супроводу), так і безпосередньо (за згодою членів сім'ї або за їх особистим зверненням) протягом усього часу перебування дитини в конкретному навчальному закладі» [3, с.97]

Науковець О. Песоцька, характеризуючи корекційну роботу з сім'ями, використовує термін «деструктивна сім'я»,

пояснюючи його так: «родина, яка з об'єктивних та суб'єктивних причин втратила свій виховний потенціал, характеризується автономією і сепарацією окремих її членів, відсутністю взаємності в емоційних контактах, хронічним подружнім або батьківсько-дитячим конфліктом» [5, с. 178].

Науковець А. Блага користується поняттям «кризова сім'я», яке пояснює таким чином: «Кризова сім'я не виконує своїх базових функцій, не може вирішувати сімейні проблеми без втручання з боку інших осіб, потребує професійної допомоги» [2, с. 50-51].

Наукові розвідки О. Шевченко знаходяться в юридичному полі сімейного неблагополуччя і авторка праць використовує поняття «проблемна сім'я», вкладаючи в нього таке змістове наповнення: «Проблемна сім'я не спроможна самостійно виконувати функції сім'ї та вирішувати проблеми. Зіткнення інтересів і потреб членів сім'ї має різкий характер і охоплює важливі сфери життєдіяльності, що створює постійну напруженість. Члени родини займають ворожі позиції, вступають постійно у конфлікти (тобто атмосфера напруги, високий ризик виникнення конфліктних ситуацій)» [6, с. 240].

Отже, проаналізувавши наукові праці з проблеми соціального супроводу неблагополучних сімей, ми прийшли до висновку, що всі науковці, які займаються цією проблемою по-різному називають неблагополучні родини, хоча змістове наповнення цього поняття приблизно однакове, абсолютно всі науковці, чії праці ми аналізували, визначають пріоритетність та ефективність профілактичних заходів.

## Література

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2009. 208с.

2. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо профілактики насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї: навч.-метод. посіб. / А. Б. Блага, Т. В. Журавель, Д. Г. Заброна, Н. Е. Мілорадова; К. : ТОВ «ВПК ОБНОВА», 2012. 140 с.

3. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. для ВНЗ К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. 240с.

4. Клемантович И. Современная семья: структура, специфика, воспитательные возможности Прикладная психология. Л. 2000. №7

5. Песоцька О. П. Корекційна робота з сім'єю наркозалежної людини [Електронний ресурс] *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2013 №11(2). С. 177–185. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlup\\_2013\\_11\(2\)\\_28.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlup_2013_11(2)_28.pdf)

6. Шевченко О. В. Сімейне неблагополуччя та його наслідки: кримінологічний аспект *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2. С. 237-247. (Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkaur\\_2015\\_2\\_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkaur_2015_2_23)).

УДК: 615.85+159+364.4-057.36-055.5/.7(477)ООС

О. І. РЕГЕЗА, Ю. Л. БРИНДІКОВ

Хмельницький національний університет

## **МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЧЛЕНІВ СІМЕЙ УЧАСНИКІВ ООС**

Одним з актуальних питань українського сьогодення є припинення військових дій на східних рубежах нашої держави, що здійснюють деструктивний вплив на суспільно важливі галузі. З'явилась чимала кількість проблемних аспектів, серед яких вирізняються загострення матеріального становища осіб, що представляють категорію соціально незахищених верств населення, суттєве зростання різниці між номінальними та реальними доходами населення. Проблемним залишається питання нормативно-правового супроводу осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах, адже, більшість законів має декларативний характер або виконується частково. Крім того, з'явилась чимала кількість нових категорій населення, що

потребують нагального втручання органів державної влади, установ та закладів соціального спрямування з метою подолання важких життєвих ситуацій. Однією з таких категорій є військовослужбовці-учасники бойових дій (АТО / ООС) та члени їх сімей.

З метою виявлення головних проблем, що стоять на заваді повноцінної соціалізації учасників бойових дій та членів сімей проведено діагностичне дослідження 43 осіб, серед яких були учасники АТО / ООС, їх діти та дружини. Експериментальними базами виступили Хмельницький міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Хмельницький обласний госпіталь ветеранів війни, Хмельницький обласний центр соціально-психологічної допомоги. Нами розроблено та застосовано анкету для військовослужбовців-учасників ООС та членів їх сімей щодо виявлення соціальних проблем, яка містить наступні питання:

1. ПІБ
2. Статус особи:
  - а) учасник АТО / ООС;
  - б) дружина / чоловік;
2. Опишіть проблеми, з якими зіштовхнулись Ви (Ваші рідні) при проходженні військової служби під час проведення АТО / ООС?
3. Чи існували соціальні проблеми у вашій сім'ї до проходження військової служби?
4. Виділіть проблеми, з якими зіштовхнулась Ваша сім'я:
  - житлові;
  - медичні;
  - професійні;
  - педагогічні;
  - інші (опишіть).
6. Чи маєте Ви (Ваш чоловік / дружина) травми та поранення? Чи здійснено державою компенсаційні виплати?
7. Чи існує психологічна напруга у Ваших стосунках з чоловіком / дружиною, дітьми? Які головні причини таких стосунків.

12 % респондентів вказали на відсутність належних технічних засобів пересування, 52 % опитуваних незадоволені

умовами проходження військової служби, 64 % вказали на відсутність належних умов проживання, у 63 % опитуваних виявлено проблеми спілкування (психологічні проблеми), 73 % опитуваних осіб вказали причиною соціально-психологічних проблем тривале перебування у зоні бойових дій.

Відсутність належних умов під час проходження військової служби, виконання комбатантами своїх професійних обов'язків, понаднормове їх перебування в зоні бойових дій є першопричинами стресу як захисної реакції на негативні впливи, зокрема, депривацію життєво важливих функцій [3]. В. Семиченко [4] пояснює стрес як психічну напругу, що виникає у людини під дією сильних впливів. Саме стрес згодом призводить до появи посттравматичних стресових розладів в учасників бойових дій та членів їх сімей у формі порушень пам'яті, надзвичайної пильності, порушення сну, дезадаптації, втрати сенсу життя, вживання алкоголю, наркотиків, раптової агресії, непорозуміння колег, постійних конфліктів у сім'ї [1; 5].

Нами досліджено учасників бойових дій (АТО / ООС) та членів їх сімей на базі Комунального некомерційного підприємства «Хмельницький обласний медичний центр психічного здоров'я». Під час вивчення роботи лікаря-психіатра з пацієнтами, що характеризуються посттравматичними стресовими розладами, було встановлено, що ПТСР виявляється не раніше, ніж через місяць після травмувальної події. Встановлено, що клінічні прояви посттравматичного стресового розладу можуть бути достатньо різними та змінюватись з часом. ПТСР має хвилеподібну форму та характерні ознаки, такі як повторне переживання, уникнення та емоційне заціпеніння, перебудження тощо.

Досліджувана група клієнтів засвідчила присутність сорому в осіб через звернення до психіатричного закладу, довгий час долаючи проблеми самотійно. З'ясовано, що вчасне звернення до лікаря, встановлення вірного діагнозу та застосування потрібного медико-психологічного інструментарію дозволяє покращити самопочуття клієнта та сприяє оптимізації реабілітаційного процесу.

Визначено діагностичні критерії посттравматичного стресового розладу та діагностичний інструментарій виявлення

ПТСР в учасників ООС, що включає структуроване клінічне інтерв'ю, заходи самозвітання та опитувальники [2]. Встановлено етапи психолого-фармакологічного лікування учасників бойових дій, що характеризуються посттравматичними розладами.

Зауважено, що члени сім'ї потрапляють під безпосередній або опосередкований вплив симптомів ПТСР, що супроводжуються психологічними та емоційними труднощами як результат хвороби їхнього партнера.

З'ясовано клінічні прояви у дітей, що перебувають під впливом дорослих з ПТСР, серед яких нічні кошмари, страх темряви, гнів, дратівливість, агресія. Висвітлено інструментарій оцінки для дітей, до переліку якого входять Контрольний список симптомів травми маленьких дітей, Опитувальник щодо симптомів впливу травми – повідомлення батьків, Перелік симптомів травми для дітей тощо [2]. Усі вони дозволяють діагностувати найбільш поширені психічні розлади дітей, висвітлюють детермінанти девіантної поведінки дітей. Встановлено заходи втручання при ПТСР психологічного та фармакологічного спрямування.

### **Література**

1. Блінов О. А. Вплив стрес-факторів діяльності на військовослужбовців / О. А. Блінов // Вісник НАОУ. – К.: Міленіум, 2006. Вип. 2. С. 118-124.
2. Посттравматичний стресовий розлад. Адапована клінічна настанова, заснована на доказах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/2016\\_121\\_akn\\_ptsr.pdf](https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/2016_121_akn_ptsr.pdf)
3. Психотерапевтическая энциклопедия / Под ред. Б. Ф. Карвасарского. СПб, 2001. 752.
4. Семиченко В. А. Психические состояния / В. А. Семиченко. – К.: Магистр – S, 1998. 297 с.
5. Grinker R., Spiegel J. Men Under Stress – Philadelphia, 1945 – P. 86-106, 210.

## **ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ЄДИНОЇ ДИТИНИ В РОДИНІ**

Не виникає сумнівів, що розвиток особистості дитини в сучасній сім'ї не втрачає гострої актуальності. Сім'я, на думку вчених, - єдиний соціальний інститут, який забезпечує (може й повинен це робити) ефективне виховання дітей; так само як і переконливим може бути підсумок історичного розвитку людства: дитина як суб'єкт соціалізації не лише сама змінюється під дією виховних впливів, а й змінює своїх вихователів. І тому проблеми, з якими доводиться стикатися батькам у ставленні до своїх дітей, є вічними, а сім'я, як свосередний мікроколектив, відіграє істотну й довготривалу роль у процесі становлення особистості дитини [3, с. 3].

Однодітна сім'я займає особливе становище у цьому контексті, оскільки її функціональні параметри суттєво змінені. На цей рахунок існує дві найбільш розповсюджені точки зору. Перша: єдина дитина виявляється більш емоційно стійкіша, ніж інші діти, тому, що не знає хвилювань, пов'язаних із суперництвом братів. Друга: єдиній дитині приходится переборювати більше труднощів, чим звичайно, щоб придбати психічну рівновагу, тому що йому не дістає брата чи сестри. Що б там не говорили психологи, життя однієї - єдиної дитини в родині нерідко складається так, що підтверджує саме цю, другу, точку зору. Труднощі, однак, не є абсолютно неминучими, і проте зустрічаються настільки часто, що було б нерозумно не зважати на них уваги.

А. Адлер вважав, що позиція єдиної дитини унікальна, тому що їй не доводиться конкурувати з братами й сестрами. Подібно до первістків, єдині діти в сім'ї отримують багато уваги з боку батьків. Але, на відміну від них, ця увага не переходить потім на молодших дітей. Однак, перебуваючи занадто довго під опікою матері, такі малюки очікують такого ж захисту й турботи від інших. Відповідно, в них може сформуватися

залежність і егоцентризм[1]. Відсутність конкуренції та необхідність боротися за батьківську увагу позначається й на тому, що дитина змушена здебільшого орієнтуватися на дорослий зразок поведінки. І зазвичай єдині діти більш вправні у відносинах з дорослими, здатні швидко - набагато швидше, ніж з однолітками - знаходити з ними спільну мову. Виховуючи єдину дитину, важливо зняти з неї вантаж завищених очікувань і вимог та не плекати «комплекс відмінника». Психологи рекомендують назавжди забути фразу «ти не виправдав моїх сподівань» і дозволити дитині обирати самостійно: друзів, захоплення та хобі.

Як ми бачимо, кожна дитина народжується в певних умовах, що впливають на її емоції, поведінку й особливості характеру. Деякі перешкоди психічному розвитку дітей мають зовсім визначену назву - тепличні умови, коли дитину пестять, ніжать, балують, пестять - одним словом, носять на руках. Через надмірну увагу психічний розвиток її неминуче сповільнюється. У результаті надмірної поблажливості, якою ми оточуємо її, вона неодмінно зіткнеться з дуже серйозними труднощами і розчаруванням, коли опиниться за межами домашнього кола, оскільки і від інших людей буде очікувати уваги, до якої звикла у будинку батьків. З цієї ж причини вона занадто серйозно стане відноситися і до самої себе. Саме тому, що її власний кругозір занадто малий, багато дріб'язків покажуться їй занадто великими і значними. У результаті спілкування з людьми буде для неї набагато скрутніше, ніж для інших дітей. Вона почне уникати контактів, усамітнюватися. Їй ніколи не доводилося поділяти з братами чи сестрами батьківську любов, не говорячи вже про ігри, свою кімнату, одяг, і їй важко знайти загальну мову з іншими дітьми і своє місце в дитячому співтоваристві.

На думку А. Макаренка, щоб виховання єдиної дитини було повноцінним, слід будувати взаємини в сім'ї так, щоб малюк не помічав зайвої уваги до себе і не зникав, що все найкраще має неодмінно призначатися тільки йому. Лише тоді можна мати шанс уникнути розвитку такої негативної якості, як егоїзм, та заглушити ще в зародку елементи споживацької психології [4, с. 68].

Свій погляд на проблему однієї сім'ї висловив відомий грузинський педагог Ш. Амонашвілі. На його думку,

одна дитина в сім'ї ототожнюється з поняттям посиленої турботи батьків, яка переходить всі грані педагогічної доцільності. Педагог доводив: є велика ймовірність того, що одна дитина може посідати найцентральніше місце в сім'ї, так як вона одна і всі члени родини будуть пропонувати свої послуги, кожний по-своєму розбещувати. Для дитини цей стан стане нормальним, але в дитячому садку чи школі у такої дитини обов'язково виникатимуть проблеми, коли потрібно буде бути нарівні зі всіма і доведеться прилаштовуватися до різних умов, грати в команді і займати далеко не найпочесніші місця [2, с. 25].

Таким чином, однодітна сім'я у сучасній українській державі – явище закономірне і цілком реальне. Так само реально орієнтованими мають стати педагогічні технології, спрямовані на однодітну сім'ю та поліпшення її виховного потенціалу.

### **Література**

1. Адлер А. Воспитание детей. Взаимодействие полов [пер. с нем.] URL:<https://makhnii-history.blogspot.com/2018/05/6-4.html> (Дата звернення 22.09.2020)
2. Амонашвили Ш. А. Как живете, дети? Пособие для учителей. Москва, 1988, 208с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості. У 2 кн. Кн.2. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: Київ, Либідь, 2003. 344 с.
4. Макаренко А. С. Книга для батьків. – Київ, 1982. 226с.

УДК 37.032:177.72

Я. Р. СЕМКІВ, О. В. ГРАБЧАК  
Хмельницький національний університет

### **ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ГУМАННОСТІ**

На етапі активної трансформації української системи освіти постала потреба подолання загрози бездуховності, тому особливо важливим стає формування соціально активної

особистості зі сталою ієрархією цінностей, системою гуманного ставлення до світу, до себе, до інших людей.

Гуманне мислення, як вічна істина і як стрижень усякого вищого вчення та спадщини, таїть у собі можливість постійного оновлення, багатогранної творчої діяльності соціального працівника. Сучасна освіта повинна не тільки надавати інформацію, але й сприяти формуванню найкращих якостей у майбутніх фахівців соціальної сфери. Гуманізм повинен стати невід'ємною рисою особистості майбутнього соціального працівника.

Ще в працях видатного китайського філософа Конфуція ми знаходимо згадку про якість на кшталт гуманності, яку він називав людинолюбство. Його Конфуцій вважав корисним як для суспільства, так і для окремо взятої особистості. Основним шляхом виховання людинолюбства є турбота про людей та велика вимогливість до себе [2].

Актуально звернутись і до прогресивної думки Г. Сковороди, який висунув і обґрунтував важливі ідеї про людину, її щастя та шляхи його досягнення, підносячи істинно людське, духовне в людині як визначальний чинник її діяльності. «Серце – корінь життя», «обитель любові» – є осередком душевного життя людини, внутрішньою силою її самопізнання і самовдосконалення, через які вона може досягнути щастя [3, с. 47].

Видатний український педагог В. Сухомлинський підносить гуманну поведінку до рівня громадського обов'язку кожної людини і вважає, що високоморальні вчинки є запорукою формування благородних людських почуттів та необхідною умовою духовно-морального прогресу суспільства.

Важливим для нашого дослідження є поняття «педагогічний гуманізм» Л. Архангельського, яким позначають світогляд, основними принципами якого є любов до людей, повага людської гідності, турбота про благо людей.

Сучасні науковці І. Бех, С. Вітвицька, П. Козляковський та інші, характеризуючи вікові особливості студентської молоді, доводять, що цей вік є найсприятливішим для цілеспрямованого впливу на особистість шляхом надання їй достатнього простору для вияву самостійності й творчості, становлення гуманістичних начал. Соціально-теоретичний аспект гуманізму розглядають В.

Андрущенко, І. Бех, Л. Губернський та інші вчені. Дослідники зосереджують увагу на таких аспектах проблеми виховання, як формування гуманістичних почуттів і відносин, гуманізація у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки.

Ідеали гуманізму нині активно популяризуються світовою спільнотою, що пов'язано передусім, із кризою духовності. Подолання духовно-моральної кризи суспільства вбачається у перебудові масової свідомості шляхом опанування сучасних знань та опорою на досвід гуманістичної парадигми. Процес виховання має базуватися на ідеях гуманізму, відповідно до яких кожна людина є неповторною особистістю, яка заслуговує на неупереджене та гідне ставлення оточення. Це зумовлює необхідність формування гуманної особистості як повноцінного суб'єкта системи вищої професійної освіти.

На різних етапах історичного поступу ідеї гуманізму набували специфічного тлумачення, що суттєво урізноманітнювало їх зміст. Нині співіснує безліч гуманістичних ідей та концепцій: світська, теологічна, ідеалістична, матеріалістична, песимістична, оптимістична, конформістська тощо. Проте, з погляду сучасних вітчизняних дослідників філософської гуманістичної проблематики, «різнобарвність» феномена гуманізму не приховує наявності в різноманітних інтерпретаціях *humanitas* загальних концептів: визнання людини найвищою цінністю, поважання людської особистості, її гідності, прагнення забезпечити та гарантувати основні права особистості, підтримка знедолених, соціально «вразливих» громадян (філантропія, благодійництво), віра у можливість вдосконалити індивіда засобами виховання та культури» [2, с. 48].

Висновки. Визначаючи основну характеристику ХХІ століття, практично всі дослідники звертають увагу на її гуманістичну спрямованість. Розвиток сучасних процесів і вимог до якості реалізації майбутнього соціального працівника спричиняють необхідність удосконалення фахівців даного профілю. В сьогоденному суспільстві фахівці мають вирішувати комплекс завдань, які встають перед ними, з урахуванням гуманістичних цінностей. Система вищої освіти повинна забезпечити виховання та навчання справжніх професіоналів, які просто орієнтуються в досягненнях своєї галузі. Потрібно в

навчальному процесі вищих навчальних закладів використовувати сучасні принципи та вдосконалювати форму, структуру, методи та зміст виховання гуманістичних надбань людського роду.

### **Література**

1. Бітаєв В. А. Естетичне виховання і гуманізація особи. – К.: ДАКККіМ, 2003. 232 с.
2. Конфуций и его школа : антология гуманной педагогики/ [В. В. Малявин (сост. и авт. предисл.)]. М. : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2002. 226 с.
3. Пазенок В. С. Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи / К.: Укр. центр духовної культури, 2001. 380 с.
4. Сковорода : антология гуманной педагогики/ [В. В. Малявин (сост. и авт. предисл.)]. М. : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2002. 224 с.

УДК 37.013.42

І. П. СІРОЖКО, Л. І. РОМАНОВСЬКА  
Хмельницький національний університет

### **СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ІНТРЕНТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Сьогодні інтернет став невід'ємною частиною нашого життя. Проте інтернет, як і все у житті, має дві сторони – чорну і білу. Окрім переваг інтернет приніс певні незручності. Для деяких він став ще одним видом залежності, що за своєї дії і прихильності не поступається алкоголю чи нікотину [6, с. 294]. Хоча інтернет-залежність не несе в собі прямої, явної загрози суспільству, та все ж мають негативні наслідки для людини і соціуму. Людина, яка проводить більше часу в інтернет просторі не заважає і не загрожує оточуючим, але при цьому втрачає важливі соціальні контакти, перестає повноцінно виконувати соціальні функції, деградує як особистість [7, с. 188].

Проблему залежності від інтернету досліджували багато науковців і вчених, серед них першими були: А. Голдбердг, К. Янг, М. Гірффітс, Дж. Салер, О. Є. Войскунський. Серед українських дослідників питання інтернет-залежності, причини її виникнення та особливості профілактики розглядалися у працях: М. І. Дрепа, Т. М. Вакуліч, Х. І. Турецької, Л. Н. Юр'єва, Т. Ю. Больбот, В. В. Посохова, Я. В. Шугайло, О. В. Камінська та інші.

У своєму дослідженні М. І. Дерпа розглядала інтернет-залежність як різновид технологічних адикцій, що виявляється у зміщенні цілей особистості у віртуальну реальність, для заповнення фрустрованих сфер реального життя. Небезпека віртуальної реальності полягає у тому, що вона підлаштовується під будь-якого користувача. Все чого людині (дитині) бракує в житті, вона може створити у віртуальному світі, перенести в нього фантазії про свою успішність, владу, силу [5, с. 7].

Варто зазначити, що серед усіх вікових груп, підлітковий період вважаються одним з найуразливіших вікових періодів стосовно надмірного використання мережі та розвитку інтернет-залежності тому, що в цей період підліток ще не є повноцінно сформований, як у фізичному так і у психічному плані [1, с.39]. Крім того, така залежність має негативний вплив на особистість підлітка. Ця адикція призводить до порушення його соціально-психологічної адаптації у суспільстві, через інтернет-залежність в підлітків значно знижується успішність в школі, а також погіршується стан здоров'я [4, с.88].

О. В. Камінська виокремила причини формування інтернет-залежності у підлітковому віці розділивши їх на три групи: індивідуально-психологічні (тривожність, низька самооцінка, замкненість, сором'язливість, ригідність, конфліктність, агресивність); соціально-психологічні (нереалізована потреба в самоідентифікації, соціальну ізолюваність особистості, фрустрованість соціальних потреб, неприйняття особистості групою); властивості інтернет-середовища (анонімність, доступність, можливість використання «Віртуального-Я» при самопрезентації) [3, с. 198].

На думку І. Балонова, до інтернет-залежності схильні невпевнені в особі підлітки, як відчувають труднощі в

спілкуванні, мають низьку самооцінку, комплекси. Таким підліткам складно прийняти допомогу оточуючих. Інтернет якоюсь мірою заміняє їм батьків, педагогів, друзів. У такому випадку необхідно організувати систематичну допомогу підлітків, схильним до прояву інтернет-залежності. Одним із видів такої допомоги може стати педагогічна підтримка з боку педагогів і батьків [8, с. 225]

Заслуговує на увагу дослідження Х. І. Турецької, яка прийшла до висновку, що фактор який значною мірою визначає чи буде підліток схильний до інтернет, чи ні, є осмисленість життя. Тобто основний напрямок профілактики та попередження інтернет-залежності є наповнення сенсом, цілями та ідеями життя підлітків [2, с. 378]

Вітчизняний дослідник Т. М. Вакуліч виокремила психологічні умови запобігання інтернет-залежної поведінки підлітків, що включає такі компоненти: а) когнітивний: розвиток та сприйняття себе як цілісної особистості, підкріплення позитивної «Я концепції»; б) емоційний: розвиток емпатії, уміння адекватно виражати і керувати своїми емоціями; в) поведінковий: формування впевненості у собі, організація цілеспрямованого засвоєння навичок спілкування, уміння встановлювати нові соціальні контакти тощо [9, с. 196]

Таким чином інтернет-залежність є реально існуюча проблема сучасного суспільства. Особливо вразливими до цього виду залежності є підлітки, це зумовлено перш за через особливості цього вікового періоду у житті людини. Підліток вже не дитина, проте ще не дорослий, але вже на шляху до дорослого життя, на якому йому зустрічаються труднощі і перешкод, які не завжди, через відсутність досвіду він може здолати. З'являються почуття тривоги, невпевненості, знижується самооцінка, в такому стані підліток шукає для себе зони комфорту, де зможе відпустити тривогу, відчути впевненість і найголовніше зняти внутрішню напругу. Якщо він не може знайти це в сім'ї, школі, серед друзів, він знаходить це у мережі інтернет, і чим частіше підліток використовує такий метод тим більше залежним від нього стає. Проте така залежність негативно впливає на психологічний, фізичний і

соціальний стан підлітка. Тому важливо не запускати цю проблему, а ще краще зробити усе щоб її запобігти.

### Література

1. Ванда М. А. Інтернет-залежність: передумови, ознаки та ризики для підлітків // Психологія та психосоціальні інтервенції : науковий журнал. - 2019. Т. 2. С. 37-42
2. Камінська О.В. Психологічні засоби профілактики та корекції інтернет-залежності / Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2013. Вип. 37. С. 375–379.
3. Камінська О. В., Психологічні детермінанти формування інтернет-залежності // Проблеми сучасної психології. - 2013. Вип. 22. С. 194-204.
4. Кужель І. Ю. Інтернет-залежність як актуальна проблема сучасної школи // Вісник ЧНПУ. Серія : Педагогічні науки. 2015. Вип. 124. С. 86-89.
5. Методичні рекомендації для працівників ювенальної превенції з питань запобігання та профілактики небезпечних розваг дітей, пов'язаних із використанням мережі Інтернет / [уклад.: О. О. Євдокімова, В. В. Чумак, Ю.В. Александров, А. А. Шиліна, В. А. Коршенко, М. В. Мордвинцев]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 52 с.
6. Моцик Р. В. Інтернет-залежність та її вплив на виховання сучасної людини // Педагогічна освіта: теорія і практика. 2015. Вип. 18. С. 292-297.
7. Новгородський Р.Г. Соціальна робота з підлітками, які мають інтернет-залежність (на прикладі соціальних мереж) // Вісник ЧНПУ Серія : Педагогічні науки. - 2014. Вип. 122. С. 188-191.
8. Сбітнєва І. С. Діагноз – інтернет-залежність підлітка // Педагогічний альманах. 2015. Вип. 27. С. 223-227.
9. Скоробагатыська, О.І. Проблема інтернет-залежності підлітків у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал; Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. № 10 (94). С. 186–200.

## **АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЛЯ В СІМ'І**

Нині проблема соціальної роботи з дітьми, які зазнали насилля в сім'ї стає предметом дослідження як українські, так і закордонні науковці. Пошуку причин появи, технологій виявлення та подолання насилля над дітьми працюють науковці: Т. Гончарова, О. Коломієць, О. Кочемировська та ін. Основи надання правової допомоги, соціально-психологічні фактори виходу із ситуації насилля досліджують в працях Г. Лактіонова, Ю. Онишко, Р. Хаар, та ін. Розробкою системи практико орієнтованих рекомендацій, корекційних програм займаються Л. Войтова, І. Дубиніна, С. Мосієнко, Ю. Онишко та ін.

В Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017р.) визначено поняття «домашнє насильство так: «домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [3]

В Законі визначено: економічне, психологічне, фізичне і сексуальне види насильства.

Нам імпонує думка науковця І. Харламової, яка виокремлює такі причини прояву насильницьких дій по відношенню до людей, які спів мешкають разом:

- низький рівень культури в суспільстві, гендерні стереотипи;

- економічна криза у країні,
  - слабка захищеність жертви з боку держави та правоохоронних органів;
  - низький рівень особистісної культури, зловживання алкоголем і наркотиками; психічна невірноваженість насильників;
  - віктимна, провокаційна поведінка жертв насильства
- [5, с. 23]

В результаті наукових пошуків Л. Войтової у праці «Соціально-педагогічна робота з сім'єю» виокремлено два підходи пояснення причин насильницьких дій: «соціологічний і психологічний.

Соціологічний підхід розглядає жорстокість у сім'ї як прийняту соціокультурну зумовленість вирішення конфлікту шляхом насильства в соціальній групі. Причинами вважають стереотипи сімейних відносин, виховання з дитинства, низьке соціальне й матеріальне становище сім'ї, постійні сварки й проблеми в сім'ї, які, безумовно, призводять до стресів усіх її членів, а останні – до жорстокої поведінки зі своїми співмешканцями.

Психологічний підхід пояснюють наявністю психічних захворювань у членів родини, складними характерами, невірноваженою поведінкою дитини або батьків, негативним власним досвідом батьків, якого вони набули в дитинстві, а також зловживання алкоголем і наркотиками» [1, с. 80]

Безумовно, робота соціального працівника з дітьми, які зазнали насильства в сім'ї надзвичайно складними, поліфункціональними професійними завданнями, вирішення яких потребує не лише професійних та інтегративних компетентностей, а й уміння налагодити контакт й створення атмосфери безпеки.

Ми погоджуємось із науковими поглядами Л. Войтової, яка вважає, що «У ситуації домашнього насильства фахівцям із соціальної роботи доводиться вирішувати такі завдання:

- 1) сприяти попередженню всіх виявів домашнього насильства;
- 2) надавати підтримку жертвам;

3) змінити поведінку кривдників» [1, с. 82].

У праці О. Кочемировської обгрунтовано перелік основних елементів здійснення соціальної роботи з дітьми, які зазнали домашнього насилля:

1) профілактика сімейного насильства;

2) робота із сім'ями та окремими категоріями, де сукупність макро- та мікрофакторів створює / може створити підвищений ризик жорстокої поведінки;

3) надання підтримки та допомоги жертвам, свідкам насильства та особам, які перебувають у ситуації ризику насильства;

4) проведення корекційної роботи з кривдниками» [4, с.15]

Отже, насильницькі дії по відношенню до дитини, нехтування її потреб можуть мати різні форми, а наслідком вчинення таких дій є серйозний відбиток у формування та розвитку особистості дитини. Саме тому чимало науковців привернуло увагу на проблеми роботи соціальних працівників з дітьми, які зазнали насилля в сім'ї.

## Література

1. Войтова Л. В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2013. № 1.С. 79-86. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/spttp\\_2013\\_1\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/spttp_2013_1_12).

2. Гончарова Т. В. Насильство дітей у сім'ї: умови, причини й фактори 85 Соціальна педагогіка: теорія та практика № 1, 2013 виникнення Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2010. № 4. С. 47–53.

3. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від № 2671-VIII від 17.01.2019

4. Кочемировська О. Можливості виявлення та попередження насильства в сім'ї: основні поняття : посіб. для соц. прац. Х. : НТМТ, 2008. 44 с

5. Харламова І. Попередження домашнього насильства над дітьми Соц. педагог. 2010. № 12. С. 23-33.

## **МІСЦЕ ОРГАНІЗОВАНОЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ БУЛІНГУ**

В умовах розбудови незалежної демократичної держави суспільство і освіта мають володіти принципово новими особливостями та вимогами. Саме сучасна сім'я, школа, колектив в житті молоді, підлітків мають стати важливим фактором у формуванні необхідних життєвих установок і переконань особистості, сприяти гуманному, толерантному відношенню один до одного. Розвиток суспільства вимагає виховання високоморальних особистостей які в змозі в будь-якій ситуації адаптуватися та прийняти необхідне рішення, бути динамічними, мобільними, відповідальними, готовими до міжособистісної та міжкультурної взаємодії.

Проте, на шляху досягнення даної мети постають певні проблеми які викликані соціальним розмежуванням у суспільстві, зниженням життєвого рівня, прибутків тощо. Для пристосування до існуючих реалій в кожній людини має бути сформований захисний механізм який дозволить їй пережити усілякі проблеми і незгоди. На жаль це під силу не кожному, тому це і є основна причина дезорганізації традиційного сімейного життя.

Соціально-правова, економічна незахищеність посилюють конфліктну ситуацію в середині сім'ї, між батьками і дітьми, що призводить до появи таких негативних явищ як соціальне сирітство, сімейне насилля та ін. Ці фактори сприяли появі такого негативного явища, як «булінг», тобто цькування однієї дитини іншою, вчинення над нею насильницьких дій морального характеру. В процесі соціалізації найуразливішою категорією є діти і підлітки, оскільки в цьому віці формуються системи ціннісних орієнтацій та сприйняття світу, життєвих пріоритетів, моделі поведінки. Для деяких підлітків булінг

також стає моделлю поведінки і в свою чергу підставою для насилля.

Неефективна соціалізація підлітків яка обумовлена загальними соціальними проблемами – нестабільна економіка, морально-етична криза суспільства, ріст злочинності, обмежений вплив батьківської уваги і виховання, як наслідок – булінг, викликає особливого занепокоєння. Вирішення даної проблеми може сприяти підняття авторитету сім'ї та цінності сімейного виховання, зміна підходів у вихованні, соціально-психологічна реабілітація кожної дитини, підлітка [1].

Для формування у підлітків адекватної соціальної поведінки потрібні знання, навички та звички правильної соціальної поведінки. Яка формується шляхом усвідомленого особистісного визнання та дотримання духовних, моральних, гуманістичних цінностей. Даний процес обов'язково має бути заповнений правильною організованою діяльністю, оскільки ця ніша може увібрати в себе як позитивні і добрі справи, так і протиправні, до прикладу булінг.

Найбільшу соціальну небезпеку викликають вулиця, двір, школа де булінг набув найбільшого поширення. Особливістю шкільного виховання, що в свою чергу потребує змін та реформування, є незначне залучення молоді до реалій сьогодення, нерозуміння суспільних процесів. Вплив масової культури на формування особистості підлітка стоїть особливо гостро. Серед негативних факторів цього впливу слід відмітити підвищений рівень тривожності та агресії. Вкрай необхідно допомогти підліткам розрізняти інформацію, орієнтуватися при її виборі, обмежити негативний вплив.

Уваги потребує контроль та організація дозвіллевої діяльності молоді, в якій вони проводять більшість вільного часу, вона залишається поза впливом сім'ї, школи та закладів дозвілля. Організована дозвіллева діяльність може слугувати профілактикою протиправних дій, булінгу шляхом наслідування правової, позитивної поведінки, а може виступати засобом реабілітації для тих дітей та підлітків які постраждали від цькування іншими. В контексті нашого дослідження ми пропонуємо шляхом організованої дозвіллевої діяльності сприяти ефективній соціалізації підлітків які зазнали булінгу.

Організована дозвіллева діяльність позитивно впливає на: соціалізацію (соціальна реабілітація та адаптація підлітків, засвоєння соціального досвіду, активна участь у суспільних процесах тощо); рекреацію (відновлення фізичного, психічного, духовного здоров'я та ін.); самоактуалізацію (розвиток інтересів і потреб підлітків, їх самовиховання тощо); компенсацію (залучення до цінностей які мають соціальне значення) [2].

Організовуючи дозвіллеву діяльність підлітків які зазнали булінгу, соціальний працівник використовує найбільш незалежну сферу життя – вільний час. Процес організації дозвіллевої діяльності включає в себе формування характеру, психолого-педагогічну мотивацію у подоланні життєвих труднощів, формування практичних умінь і навичок самоорганізації, самовиховання, чинити опір міжособистісним проблемам. Таким чином, дозвіллева діяльність забезпечує ефективну соціалізацію підлітків які зазнали булінгу.

### **Література**

1. Соціальна робота із вразливими сім'ями та дітьми. Сучасні орієнтири та ключові технології: пос. Ч.1. / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрович. К. : Обнова компанії, 2017. 256 с.
2. Kelly J. R. Freedom to be : A new sociology of leisure. New York : MacMillan, 1988. 189 p.

УДК 316:364

**М. В. СОЛОДКИЙ, Г. А. РІДКОДУБСЬКА**  
Хмельницький національний університет

### **ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ У ПРАЦЯХ НАУКОВЦІВ**

Сучасні наукові теорії визначають соціальну реабілітацію у контексті таких важливих напрямів – соціалізації і адаптації особистості, соціального контролю та мобільності, правового забезпечення, вирішення соціально-економічних проблем та ін.

Словник із соціальної роботи трактує соціальну реабілітація як процес і відповідно результат усвідомлення нових або зміна старих поглядів та переконань на соціальні явища (повага до гідності, відновлення навичок діяльності тощо). Суспільство несе відповідальність за те, що відбувається з людиною, за ті вади які людина може отримати в наслідок негативних ситуацій. В такій інтерпретації соціальна реабілітація направлена на суспільство в цілому і має такі характерні особливості:

- повага до честі і гідності зі сторони суспільства до людей з особливими потребами, відновлення їх соціальних прав які вони втратили в наслідок запровадження або зміни соціальних норм;

- визнання прав і свобод людей з особливими потребами, їх організацій;

- запровадження комплексу заходів які сприяють протидії цькуванню даної категорії людей [2].

Науковці П. Бергер і Т. Лукман детально дослідивши соціалізаційний напрям, визначили його суть, як успішну інтеграцію людини у суспільство. На їх думку, соціалізація пов'язана з соціальною реабілітацією інтерналізацією (усвідомлення особистістю певного важливого об'єктивного знання, щодо процесів які відбуваються навколо та подальше його застосування), первинною (включення особистості – дитини у суспільні процеси) і вторинною (засвоєння на практиці нових знань завдяки залученню в різні соціальні інститути) соціалізацією [1].

В ході первинної соціалізації дітей дошкільного віку з вродженими вадами розвитку, соціальна реабілітація виступає частиною даного процесу. Важливим тут є створення сприятливих умов які будуть стимулювати розвиток соціальних можливостей, психологічних і фізичних функцій дитини. На етапі вторинної соціалізації, соціальна реабілітація корегує наслідки негативної соціалізації. Тобто процес соціальної реабілітації включає в себе аналіз первинної, а після того вторинної соціалізації де відбувається корекція сформованих ціннісних орієнтацій, моделей поведінки тощо. Таким чином, соціальна реабілітація здійснюється, як під час первинної (з

дітьми які мають певні вади) так і під час вторинної соціалізації (як правило з людьми які мають певні девіації) [3].

Соціальна реабілітація дітей та молоді в тому числі з вродженими вадами, особливими потребами передбачає практичну реалізацію таких основних видів діяльності:

- навчально-виховна реабілітація в закладах інтернатного типу;

- корекція розумового і фізичного розвитку дітей та молоді в школах загальноосвітнього і інтернатного типу;

- тривале лікування в санаторних школах та школах інтернатах;

- соціальне лікування, психологічна реабілітація в медичних закладах людей, що зазнали цькування, жорстокого ставлення, які зловживають алкоголем, психотропними засобами тощо;

- фізична реабілітація в закладах фізкультурно-оздоровчого типу та ін.

Таким чином, в науковій думці як правило соціальну реабілітацію розглядають в контексті соціалізації, соціальної мобільності, нормативності, капіталу та ін. Різноманіття підходів обумовлено аналогічно різними соціальними групами. Соціальна реабілітація може розпочинатися з раннього віку, соціалізації дітей дошкільного віку з вродженими вадами, а також і пізніше – соціальна адаптація. Спрямована вона може бути на особистість (як здорову, так і ту яка має особливі потреби або вродженні вади), групу, соціум тощо. Соціальна реабілітація сприяє змінам які дають можливість людині повноцінно жити і діяти.

## Література

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. М. : «Медиум», 1995. 323 с.

2. Соціальна робота : Короткий енциклопедичний словник. К. : ДЦССМ, 2002. 536 с.

3. Соціальна робота із вразливими сім'ями та дітьми. Сучасні орієнтири та ключові технології: пос. – Ч.1. К. : Обнова компанії, 2017. 256 с.

## **ШЛЯХИ ТА МЕТОДИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВИХ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Особливої важливості на сучасному етапі набуває процес розвитку мовленнєвих творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку. Існують різні методики та моделі розвитку мовленнєвих творчих здібностей.

Однією з найбільш відомих концептуальних моделей розвитку дитячої творчості в зарубіжній і вітчизняній науці є модель Дж. Гілфорда. Вона передбачає розвиток у дітей основних структур інтелекту як умови формування творчих здібностей, їхнього творчого потенціалу. Згідно цієї теоретичної моделі існує три основних види здібностей (інтелектуальні операції, зміст операцій, продукти), цілеспрямоване формування яких призводить до розвитку 120 окремих здібностей, стає підґрунтям будь-якої творчої діяльності. Провідною формою навчання виступає гра в різних її видах. Отже, дитина виступає, з одного боку, суб'єктом творчої діяльності, з іншого - об'єктом, на який спрямовано навчальні впливи з розвитку творчості [2, с. 406].

Модель навчання Д. Рензулі заснована на його теоретичній концепції обдарованості і спрямована на розвиток мотивації, інтелекту та творчих здібностей дітей. У зв'язку з цим робота проводиться за трьома основними напрямками: збудження інтересу (поширення кругозору дитини, надання можливостей діяти за інтересами, можливості визначати самостійно власні інтелектуальні завдання, проблеми та самостійно їх вирішувати), розвиток здібностей до мислення і сприймання, розвиток різних видів творчої продуктивної діяльності дітей [4]. Отже, врахування творчої активності дитини як важливого чинника розвитку її творчого потенціалу

дозволяє організувати навчання, в якому дитина виконує активно-пошукову та перетворюючу роль.

Значна кількість різноманітних моделей, програм розвитку і стимулювання творчих здібностей заснована на своєрідних концептуальних підходах. Практично кожна модель включає особистісний (мотивація, індивідуальні особливості), когнітивний (конвергентне мислення, інтелектуальні здібності) та творчий (дивергентне мислення, творчі здібності) компоненти. Центральним поняттям при цьому є "здібності", що зумовлюють успішність діяльності.

Учені сходяться на тому, що існує міцний зв'язок між творчими здобутками дитини в будь-якій творчій діяльності та розвитком її інтелектуальної сфери. Відповідно до теорії здібностей Л. Виготського, який визначав цим поняттям фактично окремі, але невідривне взаємопов'язані вищі психічні функції, науковці розкривають процес розвитку здібностей як нелінійне інтегративне складне утворення засобів людського пізнання, в центрі якого, за словами Л. Виготського, знаходиться знак і слово [1, с. 36].

Сучасна педагогічна наука і практика має велику кількість педагогічних технологій, в основі яких лежать різні за суттю моделі" навчання. Під технологією ми розуміємо сукупність умов, організаційних форм і методів впливу на дітей з метою вирішення завдань навчання.

У спеціально організованій, регламентованій і мотивованій педагогом навчальній ситуації вихователь готує дітей до творчої діяльності, а сам творчий акт в окремої дитини може виникнути і розгорнутися значно пізніше в результаті якогось поштовху, що стає пусковим механізмом цього творчого акту, збуджує творчу активність особистості.

У більшості педагогічних підходів до розв'язання проблеми розвитку дитячих творчих здібностей вона усвідомлюється як специфічна продуктивна діяльність, і в такому випадку головне педагогічне завдання полягає в пошуку шляхів управління цією діяльністю, формування необхідних для певного виду творчості багажу знань і вмінь, розвитку творчих здібностей тощо.

З-поміж умов розвитку мовленнєвих творчих здібностей дітей особливе місце належить створенню у групі атмосфери, яка складається із зацікавленого неформального ставлення педагога до освітнього процесу, побудованого на означених принципах особистісно орієнтованої моделі взаємодії дорослих та дітей, що виявляється в довірливому ставленні до дитини, урахуванні її індивідуальних можливостей, забезпеченні їй на цій основі відчуття психологічної захищеності, успіху в різних видах діяльності, у створенні позитивного психоенергетичного простору, сприятливого для духу творчості. Найяскравішим з них є педагогічна діяльність видатного українського педагога В. Сухомлинського, його робота у школі під відкритим небом. Результати цієї діяльності вражають: рівень словесної творчості дітей виявився дуже високим. І тільки у спілкуванні, коли одна людина чує, відчуває іншу людину, відкрита до неї, вихователю, налагодженому на естетичну хвилю, на красу, загадку, таємницю, можливо викликати у вихованців відповідні почуття, тим самим спонукати їхню творчу активність [3].

Отже, розвивальне середовище створюється з метою забезпечення умов для розвитку пізнавальних і творчих здібностей дітей, підтримки і стимулювання пізнавальної активності, забезпечення її подальшого росту; для реалізації засвоєних на заняттях способів діяльності, отриманих знань; для емоційного проживання різних ситуацій, для усвідомлення сприйнятої інформації.

## Література

1. Выготский Л.С. Психология развития человека. Москва: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. 1136 с, ил. (Библиотека всемирной психологии).
2. Смирнова Е.О., Клопотова Е.Е. Психологизация дошкольного образования в работах О.М. Дьяченко (к 70-летию со дня рождения) // Культурно-историческая психология. 2018. Том 14. № 2. С. 109–115. doi:10.17759/chp.2018140212
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: У 3 т. Київ: Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 105-301.
4. Renzulli J. L. The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity // Conceptions of

Giftedness. URL:

[https://www.researchgate.net/publication/237668711\\_The\\_Three\\_Ring\\_Conception\\_of\\_Giftedness\\_A\\_Developmental\\_Model\\_For\\_Promoting\\_Creative\\_Productivity](https://www.researchgate.net/publication/237668711_The_Three_Ring_Conception_of_Giftedness_A_Developmental_Model_For_Promoting_Creative_Productivity)

УДК 37.013.42

К. О. ХОХЛОВА, Ю. В. ОВОД  
Хмельницький національний університет

## **ПРОБЛЕМА ДИТЯЧОЇ БЕЗДОГЛЯДНОСТІ ТА БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ**

Проблема дитячої бездоглядності та безпритульності в нашому суспільстві явище не стільки нове, як несподіване. На відміну від минулих історичних періодів, коли відбувалися війни, революції, великі втрати мирного населення, сучасна бездоглядність та безпритульність – феномен мирного часу.

Бездоглядні діти - це діти, які позбавлені догляду, уваги, турботи та позитивного впливу зі сторони батьків, або осіб, що їх замінюють. Бездоглядна дитина проживає в оселі разом з батьками, зберігає зв'язок з сім'єю, може бути присутнім і емоційний зв'язок з одним із членів сім'ї, але цей зв'язок знаходиться на етапі руйнування.

Відсутність необхідної турботи, уваги, інтересу до потреб особистості дитини, яка лише формується, створюють безпосередню загрозу її психічному, фізичному та моральному здоров'ю.

Проблемами бездоглядності та безпритульності дітей та технологіями соціально-педагогічної роботи з ними присвячені праці А.Капської, О.Карпенко. Особливості роботи соціального працівника з «дітьми вулиці» висвітлені у роботах Л.Артюшкіної, М.Галагузової, Л.Мардахасва. Процесами їх соціальної реабілітації займалися О.Безпалько, І.Зверева, Т.Мальцева, А.Капська, М.Тютюнник, С.Чернета та багато інших.

Тривале незадоволення основних психологічних потреб дитини у сім'ї, школі, соціальному оточенню негативно впливають на її психологічний стан. Більшість дітей мають різні стадії вираження емоційних розладів, відмічається наявність страхів, тривожності, замкнутості, агресивності, низької самооцінки, порушення довіри до оточуючих людей.

У підлітковій групі особливості поведінки, емоційного реагування, інтелектуального розвитку безпритульних та бездоглядних дітей надзвичайно різноманітні, але у більшості дітей в тій чи іншій мірі притаманна типова педагогічна занедбаність[1].

Негативний вплив на соціалізацію дітей часто здійснюють і засоби масової інформації, відкрита і прихована пропаганда сексуальної всюдозволеності, насильства, злочинної діяльності, наркоманії, реклама алкогольних напоїв. У реальному житті соціально-економічні, соціально-психологічні та психологічні причини бездоглядності та безпритульності тісно пов'язані між собою та доповнюють одна одну.

Таким чином, головною причиною дитячої бездоглядності та безпритульності є сімейне неблагополуччя, збільшення відсотку батьків, які не виконують належним чином своїх батьківських обов'язків з виховання та утримання дітей, соціальна напруга у суспільстві, трансформація функцій освітніх закладів та поширення кримінальної сфери у житті суспільства.

Нам імпонує думка І. Горобець, яка виокремлює такі причини цього явища [2]:

- економічні (економічна криза, зубожінні сімей з дітьми, масове безробіття або надмірна зайнятість батьків);
- соціальні (знецінення сімейних традицій, криза сім'ї, збільшення відсотка розлучень, жорстоке ставлення до дітей);
- психологічні (вразливість дитячої психіки, мотивація дитини до незалежності, недоліки виховання);
- медичні (поширення алкогольної та наркотичної залежності, збільшення кількості генетично обумовлених психічних захворювань серед дорослого населення та дітей);

- правові (недоліки механізму профілактики дитячої безпритульності та бездоглядності);
- педагогічні (несприятливий мікроклімат у шкільному середовищі, незадовільний стан розвитку дитячих позашкільних закладів та грошова неспроможність батьків оплачувати дані послуги тощо)

Таким чином для профілактики бездоглядності та безпритульності основним напрямом роботи є загально соціальна та індивідуальна профілактична робота не лише з батьками, а й їх дітьми. Важливо, щоб така робота проводилася у всіх дошкільних закладах та школах, службах соціального захисту населення, соціально-реабілітаційних центрах та інших соціальних установах.

### **Література**

1. Баженов, В.А. Профилактическая работа с несовершеннолетними правонарушителями: Учебное пособие. Логос-М, 2005. С.136.

2. Горобець І. В. Механізми державного управління у сфері протидії дитячій безпритульності та бездоглядності в Україні [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. держ. упр. : 25.00.02 “Механізми державного управління” / І. В. Горобець. — Івано-Франківськ : [б. в.], 2012.

УДК 159.9

І. О. ЧУМАК, Ю. В. ОВОД

Хмельницький національний університет

### **ПРОЯВИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ**

Однією з категорій молоді, яка потребує соціальної підтримки у зв'язку з об'єктивними життєвими обставинами – специфічні умови розвитку та соціалізації – є молодь з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування,

зокрема, випускники інтернатних закладів для дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Доросле самостійне життя випускників інтернатних закладів пов'язане з великими труднощами і не завжди проходить успішно.

Непристосованість до життя, невміння справлятися з виникаючими проблемами самостійно та відсутність підтримки ззовні породжують соціальну дезадаптацію, яка найчастіше виражається у веденні утриманського способу життя, формуванні алкогольної або наркотичної залежності, вчиненні правопорушень та залученні до злочинної діяльності.

Метою післяінтернатного супроводу є процес успішної соціальної адаптації випускників, сприяння в отриманні освіти, працевлаштуванні, організації дозвілля, забезпеченні фізичного, психічного, морального та духовного розвитку, захисту та реалізації права на житло, допомога у переході із зрозумілого для випускника інтернатного закладу, специфічного світу, у складний та динамічний соціум, у набутті випускником незалежності і можливості самостійного функціонування в суспільстві [1].

Відсутність достатнього життєвого досвіду, сформованих соціально-психологічних стереотипів, усталених навичок дотримання загальноприйнятих соціальних норм поведінки (часто змінюють роботу, запізнюються, прогулюють її без поважних причин), досвіду спілкування і відстоювання своїх прав у різноманітних інстанціях, навичок спілкування у трудовому колективі, брак міцних соціальних зв'язків з родичами, невміння планувати бюджет, робити покупки є також проблемами соціалізації випускників інтернатних закладів.

Найбільш ефективною й оптимальною формою надання соціальної допомоги випускникам інтернатних закладів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є *соціальний супровід*.

У теорії і практиці соціальної роботи розроблені технології роботи з різними категоріями клієнтів, які складаються із загальних для всіх етапів: підготовчого, безпосередньої реалізації методів соціального втручання та підсумкового [2].

I Підготовчий етап полягає у вивченні соціальної ситуації клієнта та його оточення та містить такі напрями роботи:

- психологічна корекція стану клієнта;
- правова допомога з питань трудового законодавства, прав та пільг випускників інтернатних закладів;
- допомога у працевлаштування, перепідготовці та підвищенні кваліфікації;
- медична допомога;
- робота з найближчим оточенням (родичі, колеги по роботі, сусіди)

II Етап здійснення соціального супроводу або адаптація

Під час другого етапу соціальний працівник допомагає клієнту у розв'язанні конкретних завдань, які відповідають визначеному ним плану роботи. За необхідності діяльність коригується, а соціальний працівник може обирати інші методи соціальної допомоги.

На даному етапі виділяють такі напрямки:

- психологічна корекція стану клієнта;
- формування соціальних навичок.

На III підсумковому етапі виділяють такі напрямки роботи:

- оцінка змін, які відбулися в процесі надання соціальних послуг;
- вивчення нових потреб клієнта;
- розробка (за необхідності) нового додаткового плану соціального супроводу;
- кураторство клієнта та його оточення;
- профілактика небажаних наслідків та закріплення позитивних змін.

Таким чином, соціальний супровід випускників інтернатних закладів можна охарактеризувати як комплекс заходів з метою створення умов для забезпечення коригування їх стану, розвитку та адресної підтримки у інтелектуальній та творчій діяльності, отриманні професії, адаптації та гармонійного входження в суспільство. Важливо створити

умови для розвитку їх потенційних можливостей, формування інтересів та потреб, мотивування професійних намірів.

А звідси випливає, що ефективним способом вирішення проблеми становлення випускників інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування виступає саме соціальний супровід даної категорії клієнтів.

### **Література**

1. Методичний посібник «Модель соціальної підтримки молоді з уразливих груп» (на прикладі досвіду впровадження проекту «Сприянні працевлаштуванню вихованців закладів для дітей-сиріт в Україні»). Режим доступу: архів ДПКСМ, 2006 р.

2. Технології роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді: Методичний посібник /[С.В.Толстоухова, О.О.Яременко, О.В.Вакуленко та ін.]. К.: ДЦССМ, державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. 88 с.

УДК 373.5.015.31

**С. В. ШЕВЧУК, В. Н. БАГРІЙ**  
Хмельницький національний університет

## **ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО- ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ У МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ ШКІЛЬНОЇ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ**

Сучасне суспільство перебуває в умовах постійних динамічних змін та перетворень, які торкаються усіх сфер життєдіяльності людини. Професійно важливі якості особистості є необхідною умовою успішного виконання певного виду професійної діяльності. Сучасні дослідники наголошують, що останнім часом суттєво збільшилися увага і вимоги роботодавців саме до особистісних характеристик майбутніх працівників.

Отже, актуальною є проблема дослідження особливостей формування професійно-важливих якостей у молоді. Відомо, що

уже в підлітковому віці під впливом професійно-орієнтованих мрій та нахилів відбувається саморозвиток якостей притаманних представникам певних професій.

Проте сучасні дослідження зосереджуються, переважно, на формуванні цих якостей в контексті професійної освіти. На нашу думку процес формування професійно важливих якостей у старшокласників вивчений недостатньо. Хоча саме в цей період потреба професійного самовизначення актуалізує інтерес старшокласників до самопізнання і саморозвитку особистісної сфери. Вихованню професійно важливих якостей у вітчизняній науці приділялася велика увага. При цьому об'єктом виховання за радянських часів виступали переважно суспільно-значущі якості особистості. Декілька десятиліть цінувались такі якості як працелюбність, пунктуальність, точність, старанність [1].

В психологічному тлумачному словнику зазначається, що будь-які якості суб'єкта, що пов'язані з процесом діяльності, та забезпечують ефективність її виконання, за параметрами продуктивності, якості праці та надійності відносяться до професійно-важливих. Професійно-важливі якості диференціюють людей за ефективністю праці і протягом всієї діяльності залишаються відносно стійкими, стабільними. Недостатній розвиток таких якостей не вдається повною мірою компенсувати іншими якостями [4].

На думку Ю. Барабаша, в основі профпридатності лежить комплекс професійно важливих якостей у рамках трикутника “хочу”, “можу” та “хто Я” [2].

Кожна професійна діяльність, на думку Л. Барановської, вимагає від фахівця наявності свого спеціального набору особистісних якостей, до яких дослідниця відносить відповідальність, наполегливість, добросовісність, терпимість та товариськість.

Профорієнтація є обов'язковим елементом ринку праці, оскільки забезпечує оптимальний розподіл і використання робочої сили у відповідності з можливостями працівника та потребою у представниках певних професій [2].

Педагогічний підхід у профорієнтації передбачає виявлення і розвиток здібностей, інтересів та нахилів дитини, формування важливих для майбутньої трудової діяльності

особистісних рис характеру, мотивів професійного вибору, тощо. Важливим є розв'язання проблеми не лише “ким бути”, але й “яким бути”.

Реалізація педагогічного підходу передбачає виховання школяра, формування його характеру, особистісних рис, як найбільш загальних, які допоможуть стати успішним у будь якій сфері діяльності, так і тих які необхідні для самореалізації себе в тій професії, яку обирає молода людина. При цьому система профорієнтації має враховувати специфіку сучасного ринку праці, а саме: перенасиченість на ринку представниками певних професій, динамічність професійного простору, збільшення вимог до робітників з боку роботодавців, також те що особистісним характеристикам працівника надається першочергове значення, а лише потім рівню загальної та фахової підготовки [3, с. 8].

Профорієнтаційна робота має бути побудована таким чином, щоб старшокласник оволодів способами вияву і аналізу своїх індивідуально-психологічних особливостей, нахилів, здібностей, які мають суттєве значення для вибору чи зміни професії.

Ознайомлення учнівської молоді в процесі профорієнтації з професіографічними характеристиками професій стимулює їх аналітичне мислення щодо зіставлення своїх індивідуально-психологічних особливостей з вимогами конкретної професії до психологічної структури працівника, розвиває самопізнання і самовиховання професійно важливих якостей, дає можливість сформуванню в учнівської молоді чіткий професійний план. Щоб розвивати у процесі самовиховання і саморозвитку свої позитивні якості, долати або компенсувати інші особистості, стверджує вчений, необхідно їх знати та уміти зіставляти з вимогами різних професій [4].

З метою самовиховання вольових якостей, Л. Ахтарієва пропонує створення програми самовиховання, необхідними елементами якої мають бути: допомога учню у визначенні ідеалу, самооцінка своїх якостей, зміна установки з “я повинен” на “я хочу” [1]

Отже, підсумовуючи проведений теоретичний аналіз проблеми формування професійно важливих якостей

старшокласників ми приходимо до висновку, що це можливе за умови використання у профорієнтаційній роботі виховних методів, які забезпечать активну самостійну пошуково-пізнавальну діяльність учня спрямовану на саморозвиток професійно важливих якостей, шляхом самооцінки власних якостей та порівняння їх з вимогами певної професійної діяльності.

### **Література**

1. Ахтариева Л. Г. Развитие предпринимательских способностей у старшеклассников: учеб. пособ. Уфа: Уфимский технологический и-т сервиса, 2001. 167 с.
2. Барабаш Ю. Г. Психолого-педагогічні основи вибору професії: навч. посібн. Луцьк.: РВВ “Вежа Волинського держ. університету ім. Л. Українки”, 2003. 201с.
3. Мельник О. В. Профорієнтаційна робота зі школярами в умовах профільного навчання: науково-методичний посібник [для вчителів]. за ред О. В. Мельника. Київ, 2008. 120 с.
4. Синявський В.В. Психологічні основи профорієнтаційної професіографії: навчальний посібник. Київ: ІПК ДСЗУ, 2010. 89 с.

УДК 378. 147 (045)

Т. О. ЯРОВЕЦЬ, О. І. МОСКАЛЮК,  
Хмельницький національний університет

### **РОЛЬ СУГЕСТОПЕДИЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ**

В умовах технологізації соціальної роботи, виведення її на рівень сучасних стандартів оптимізації соціуму, важливого значення набувають питання пошуку нових технологій, творчого використання нових форм, методів та прийомів у практиці професійної діяльності.

Сугестопедична технологія виступає стратегічним напрямом розширення ресурсних можливостей людини, засобом

впливу та соціальної допомоги найбільш вразливим прошаркам населення. Її активне впровадження у соціальну сферу дозволить не лише вивчати та передбачати різноманітні соціальні зміни, але і впливати на практичне життя, вирішувати проблеми та отримувати ефективний прогнозований соціальний результат.

Окремі аспекти релаксопедії та сугестопедії висвітлені у працях Н. Бланова, А. Вострикова, В. Капмана, С. Лібіха, Г. Лозанова, Т. Метельницької, С. Пальчевського та ін. Проте питання впровадження сугестопедичної технології у сферу соціальної роботи поки що досліджене недостатньо.

Сугестологія є одним із базових наукових напрямів, теоретичні та експериментальні положення якого формують сугестивну частину педагогіки. У найзагальнішому розумінні сугестологія – це наука, яка вивчає навіювання як форму спілкування [1].

Сугестопедична технологія елементи навіювання виокремлює як самостійні. Звідси навіювання є способом впливу на особистість, що бере за основу некритичне сприймання інформації об'єктом впливу. Важливою відмінністю навіювання є його спрямованість не на логіку, а на емоції. Позитивна сторона навіювання полягає у тому, що воно може слугувати людині засобом автоматизації актів поведінки у відповідних сферах діяльності.

Як зазначає С. Пальчевський, роль навіювання та самонавіювання у соціалізації особистості неможливо перебільшити. Упродовж століть вони у поєднанні з іншими формами соціального спілкування цілеспрямовано використовувалися для досягнення заздалегідь визначених цілей певними групами людей або деякими особистостями [2, с. 40].

Сугестопедична технологія є засобом психологічного впливу, який керуючи тими чи іншими реакціями чи процесами в організмі людини, викликає ефект розширення пізнавальних і репродуктивних можливостей особистості. Бо сугестія – це форма емоційно-вербального керування різними психічними, психофізіологічними та фізіологічними реакціями людини.

Кожна технологія має свої процесуальні характеристики, а також методичне забезпечення. Ми погоджуємось з

визначенням технологій соціальної роботи як сукупністю форм, методів і прийомів, що застосовуються соціальними службами, окремими закладами соціального обслуговування, соціальними працівниками з метою досягнення успіху соціальної роботи та забезпечення ефективності реалізації завдань соціального захисту населення [3, с. 76].

Специфіка застосування сугестопедичної технології у соціальній сфері полягає у тому, що перетворенню (навіюванню) піддаються як окремі групи та верстви населення, так і суспільство в цілому.

Варто зазначити, що кожна людина характеризується різним ступенем навіювання у будь-якому віці. Тому сугестопедичні технології допомагають застосовувати саморегуляцію станів у здійсненні психокорекції педагогічних впливів на особистість, а також опановувати тренінги з керування психофізичними та духовними силами людини, розвивати творче самовираження та його механізми, засвоювати тренінги спілкування та самоконтролю.

Висока ефективність сугестопедичної технології поєднується з яскраво вираженими психотерапевтичними, психогігієнічними та психопрофілактичними ефектами, які ще не вичерпали своїх можливостей і мають великі внутрішні резерви розвитку. Психотерапевтичні тренінги передбачають настанови, що мають декілька завдань, проте вони повинні бути спрямовані на усвідомлення мети, її постановку і формування готовності до її досягнення. Основною умовою тренінгу релаксації є релаксopedичний метод навчання, у якому використовується психічна саморегуляція.

Таким чином, можливість розробки і впровадження такої малопоширеної технології як сугестопедагогічна обумовлена тим, що діяльність у сфері соціальної роботи, як і будь-яка інша соціальна діяльність, має свою структуру, завдяки якій вона може поетапно розчленовуватись та послідовно реалізовуватись. У кожному конкретному випадку застосування сугестопедичної технології буде визначатися відповідно до потреб клієнтів, а це може бути допомога у адаптації у новому середовищі або формування навичок спілкування чи подолання наслідків різноманітних соціальних проблем.

## **Література**

1. Освітні технології: Навч-метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко. О.М. Любарська та ін.; За ред.. О.М. Пехоти. К.: А.С.К., 2004. 256 с.
2. Пальчевський С.С. Сугестопедагогіка: новітні освітні технології: Навч. посібник. К.: Кондор, 2005. 351 с.
3. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб./ І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І.Д. Зверевої, Г.М. Лактіонової. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

## НАШІ АВТОРИ

**Багрій Вікторія Неофидівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Бондаренко Анна Геннадіївна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Бондарчук Денис Романович** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Бриндіков Юрій Леонідович** – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Булкіна Анастасія Петрівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Василенко Олена Миколаївна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології Хмельницького національного університету

**Возна Ірина Ігорівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Гнатюк Світлана Григорівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Гончарук Олена Павлівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Гордієнко Богдана Павлівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Горобець Оксана Василівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Гоцко Соломія Іванівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Грабчак Ольга Валентинівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Грач Юлія Володимирівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Григорук Андрій Олегович** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Гудзь Тетяна Олександрівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Гуцал Олена Володимирівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Давидчук Олена Вікторівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Данильчук Лариса Олексіївна** – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Досяк Надія Василівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Дунасвська Катерина Русланівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Здоровицький Олександр Олександрович** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Зінковська Анастасія Олександрівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Калюжна Анастасія Павлівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Козловський Микола Юрійович** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Константинова Дарина Денисівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Кришук Ірина Олександрівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Кужик Леся Романівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Лехмус Валерія Ігорівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Лисий Владислав Валентинович** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Лісодська Ганна Миколаївна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Мазур Ярослава Миколаївна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Мацишина Марина Володимирівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Москалюк Оксана Іванівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Нікітюк Діана Олегівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Овод Юлія Василівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Рекунчак Діана Миколаївна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Остапець Анна Сергіївна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Павлюк Дмитро Ігорович** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Петренко Вікторія Вікторівна** – магістр кафедри педагогіки і психології Хмельницького національного університету

**Попик Юрій Володимирович** - кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Попов Олександр Романович** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Прокочук Анастасія Олександрівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Рабійчук Сергій Олександрович** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Регеза Ольга Ігорівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Редько Сергій Петрович** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Рідкодубська Анна Анатоліївна** - доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Романовська Людмила Іванівна** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Семків Яна Ростиславівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Синюк Наталія Вікторівна** - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Сірожек Ірина Павлівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Слободянюк Оксана Вікторівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Соколов Вячеслав Борисович** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Солодкий Микола Васильович** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Федчишина Зоряна Ігорівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Хохлова Каріна Олегівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Чумак Ілона Олегівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Шевчук Сергій Віталійович** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Шеремет Алла Михайлівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Яровець Тамара Олександрівна** – магістр кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

**Наукове видання**

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ  
РОБОТИ: НАДБАННЯ, ПРОБЛЕМИ,  
ПЕРСПЕКТИВИ**

**Збірник  
наукових праць студентів та викладачів**

***Випуск перший***

Голова редколегії: *Романовська Л.І.*,  
Відповідальна за випуск: *Юрченко О.В.*

**Редакційно-видавнича підготовка**  
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки  
Хмельницького національного університету  
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11  
Тел. (038-2) 72-33-89  
**<http://spsr.khnu.km.ua/>**

**Свої зауваження, побажання і пропозиції можна висловити а  
електронних повідомленнях за адресою: [kaf.sots.rob@gmail.com](mailto:kaf.sots.rob@gmail.com)**

***При передруку публікацій посилання на збірник обов'язкове.***

Підписано до друку 26.10.2020 р.  
Формат 60х84/16. Папір офс. Зам. №236  
Ум. друк. арк. - 16,33. Наклад 60 прим.

---

Віддруковано з оригінал-макету замовника  
Видавець: ПП Заколотний М.І.  
м. Хмельницький, вул. Соборна, 55  
Тел. (0382)777-717  
e-mail: [nikzakolodnyy@gmail.com](mailto:nikzakolodnyy@gmail.com)

## This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

---

---